

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ПРАВА
СЕКРЕТАРІАТ УПОВНОВАЖЕНОГО
ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

«Юридична весна: права людини в умовах воєнного стану»

**Науково-практична конференція,
присвячена захисту прав людини в Україні в умовах дії
воєнного стану**

ЗБІРНИК ТЕЗ
15 квітня 2024 року

м. Харків

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ПРАВА
СЕКРЕТАРІАТ УПОВНОВАЖЕНОГО
ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

**«Юридична весна:
права людини в умовах воєнного стану»**

ЗБІРНИК ТЕЗ
*науково-практичної конференції,
присвяченої захисту прав людини в Україні в умовах дії воєнного
стану*

(м. Харків, 15 квітня 2024 року)

**ХАРКІВ
2024**

Юридична весна: права людини в умовах воєнного стану: збірник тез Науково-практичної конференції (м. Харків, 15 квітня 2024 року). Харків : Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, редкол.: А. М. Мерник, М. Д. Вовченко. 2024. 215 с.

У збірнику представлені доповіді, які були подані на науково-практичну конференцію «Юридична весна: права людини в умовах воєнного стану» 15 квітня 2024 року.

Конференція організована кафедрою теорії права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Президією Національної академією правових наук України, Секретаріатом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Науково-дослідним інститутом державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України.

В збірнику розкриті наступні теми: конституційні засади балансування соціальних цінностей в умовах воєнного стану; захист трудових прав педагогічних працівників в умовах воєнного стану; конституційність обмеження прав громадян чоловічої статі на перетин державного кордону України в умовах воєнного стану; захист конституційних прав у воєнний час; правове регулювання діяльності органів місцевого самоврядування та військових адміністрацій; цифровізація як інструмент підтримки правової свідомості в умовах воєнного стану; зв'язок між кризою міжнародного права та війною; вплив війни на психічне здоров'я та добробут населення; гендерна рівність у військовому праві; обмеження окремих прав людини в умовах воєнного стану; важливість обмеження державної влади інституціями громадянського суспільства; права внутрішньо переміщених осіб; принцип мінімальної достатності в умовах воєнного стану та інші.

Збірник розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів і наукових установ, студентів, аспірантів та докторантів, практичних працівників і широкий читацький загал.

Відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу, дотримання принципів академічної доброчесності несуть учасники конференції та їх наукові керівники.

Вітальне слово!

ШАНОВНІ ОРГАНІЗАТОРИ ТА УЧАСНИКИ КОНФЕРЕНЦІЇ!

Від імені Національної академії правових наук України щиро вітаю з початком роботи Науково-практичної конференції «Юридична весна: права людини в умовах воєнного стану», організаторами якої виступають кафедра теорії права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та Національна академія правових наук України.

У сучасному світі війна залишається одним із найскладніших випробувань для суспільства. На превеликий жаль нам, українцям, довелось відчувати на собі весь біль масштабної війни. У контексті воєнних дій стає особливо актуальним питання гарантування прав людини. В умовах дії воєнного стану уряди отримують широкі повноваження для забезпечення безпеки та стабільності, а громадяни зазнають додаткових обмежень своїх прав.

Проте, саме в таких умовах ефективний контроль стає запорукою неможливості зловживання органами державної влади дискреційними повноваженнями та порушення прав людини. Контроль за діяльністю урядів в умовах воєнного стану виступає інструментом забезпечення прозорості, відкритості та відповідальності влади перед громадянами.

Тому, звернення уваги науковців та практиків на питання прав людини в умовах дії воєнного стану важливе для підтримки принципів демократії та верховенства права, чим і зумовлена актуальність сьогоднішнього наукового заходу.

Переконаний, що результатом конференції стануть пропозиції щодо вирішення існуючих проблем, які зумовлені впливом війни на права людини в Україні.

Бажаю учасникам скорішої перемоги, миру, творчого натхнення, нових відкриттів та божого захисту!

Разом до перемоги! Слава Україні!

З повагою,
Президент Національної академії
правових наук України

Володимир Журавель

ЗМІСТ

Богданова Н. Г. Активізація громадянського суспільства в Україні під час воєнного стану	9
Бурнягіна Ю. М. Актуальні питання професійного розвитку працівників в умовах воєнного стану	13
Васильєв С. В. Захист трудових прав педагогічних працівників в умовах воєнного стану	18
Волкова Н. О. Забезпечення рівноправної участі жінок і чоловіків як представників громадянського суспільства у прийнятті рішень та врегулювання конфліктів	22
Дорошенко Е. Р. Захист конституційних прав у воєнний час: обмеження прав і свобод людини і громадянина в контексті воєнного стану в Україні	27
Зайцев О. М., Польова А. В. Дотримання конституційних прав та свобод в умовах воєнного стану	32
Мерник А. М. Вплив війни на доступ до медицини	35
Наконечна А. М. Особливості обмеження права на мирні зібрання в умовах воєнного стану та дотримання принципу невідчужуваності об'єктів права власності	38
Наливайко Л. Р. Права і свободи людини та громадянина на тимчасово окупованих територіях	40
Пашков В. М. Правова характеристика використання штучного інтелекту в сфері медичних послуг: принцип пропорційності	44
Політанський В. С. Вплив цифровізації на процес організації та здійснення публічної влади в умовах воєнного стану в Україні	47
Полонка І. А. До питання збереження позитивної правової поведінки в умовах воєнного стану	50
Рабінович С. П. Чи діють конституційні засади балансування соціальних цінностей в умовах воєнного стану?	54

Решота В. В. Конституційність обмеження прав громадян чоловічої статі на перетин державного кордону України в умовах воєнного стану	58
Сидоренко О. О. Право на освіту в умовах воєнного часу	61
Тараненко С. М. Податкова знижка на навчання в умовах воєнного стану: теоретико-практичні аспекти	65
Чудик – Білоусова Н. І. Реалізація права особи з інвалідністю на освіту: виклики для України	70
Шевердіна В. І. Особливості формування системи соціального захисту учасників бойових дій в Україні	74
Балтакса І. В. Правовий статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів	79
Басараба Ю. Г. Сатисфакція як економіко-правовий інститут в умовах війни	84
Бережний І. С. Цифровізація як інструмент підтримки правової свідомості в умовах воєнного стану	87
Вовченко М. Д. Гендерна рівність у військовому праві	90
Дервянко Є. В. Правове забезпечення економічної безпеки держави в умовах воєнного стану	94
Злепко Н. І. Особливості стягнення заборгованості по проблемних кредитах в умовах дії екстраординарних правових режимів	97
Іваненко О. О. Проблема сексуального насилля на непідконтрольних/окупованих територіях	101
Іванюк Р. В. Обмеження прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану	103
Іщенко О. О. Особливості забезпечення публічних потреб в умовах воєнного стану	108
Клименко Ю. В. Вплив правового режиму воєнного стану на забезпечення реалізації права на таємницю листування та кореспонденції в Україні	112
Коноваленко К. А. Громадянське суспільство як чинник обмеження державної влади в умовах воєнного стану	115

Корбань А. А. Право на життя в умовах воєнного стану	119
Кулик Д. О. Особливості обмеження прав людини в умовах воєнного стану	123
Курило Р. С. Порушення прав внутрішньо переміщених осіб під час воєнного стану	127
Лизогуб С. В. Право на інформацію під час воєнного стану: питання безпеки держави та збереження прав людини	131
Мадалиць В. В. Міждисциплінарний підхід у дослідженні соціальної функції української держави в умовах воєнного стану	134
Малишко О. В. Вплив війни на психічне здоров'я та добробут населення	139
Марченко В. Ю. Правове регулювання діяльності органів місцевого самоврядування та військових адміністрацій під час дії правового режиму воєнного стану	141
Медяник І. С. Механізм реінтеграції тимчасово окупованих територій України: загальнофілософські підходи пізнання	144
Мельник М. Ю. Виклики воєнного часу у аспекті реалізації права особи на подання до господарського суду електронних доказів	148
Мороз В. О. Забезпечення безпеки цивільного населення під час дії воєнного стану	152
Назарук Р. І. Принцип гласності в діяльності органів публічної влади в Україні в умовах війни	156
Падалка І. А. Пряма дія норм Конституції України як засада конституційного ладу та захист прав людини в умовах воєнного стану	159
Плахотникова Д. Р. Вплив воєнного стану на правове регулювання та реалізацію права на свободу мирних зібрань в Україні	163
Радченко О. О. Публічна безпека та громадський порядок в умовах воєнного стану	166
Ряполов А. П. Інформаційна безпека України в умовах воєнного стану: проблеми та перспективи	170

Самойленко М. С. Особливості здійснення адміністративного судочинства під час воєнного стану на прикладі Миколаївського окружного адміністративного суду	176
Седунова В. О. Правові та етичні аспекти обмеження прав людини під час воєнного стану	180
Семеренко І. О. Криза міжнародного права та війна: чи існує діалектичний зв'язок?	184
Синчук С. М. Право на визначену тривалість робочого часу в умовах воєнного стану	187
Тимофіюк А. І. Право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в умовах дії воєнного стану	190
Хоменко В. С. Інформаційний імунітет та безпека внутрішньо переміщених осіб	194
Хомінець Т. В. Захист прав жінок під час воєнного стану: виклики та можливості	197
Цололо А. С. Принцип мінімальної достатності в умовах воєнного стану	200
Чепік-Трегубенко О. С., Стрельцова О. І. Соціальні права внутрішньо переміщених осіб: поняттєво-змістовна характеристика	204
Чоботар Д. В. Законність обмеження прав людини в умовах дії воєнного стану	208
Чут М. В. Рівність прав жінок і чоловіків під час реалізації військового обов'язку	211

*Богданова Наталія Григорівна,
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри освітніх технологій та охорони праці
Навчально-наукового професійно-педагогічного інституту (м. Бахмут)
Української інженерно-педагогічної академії
м. Слов'янськ, Україна*

АКТИВІЗАЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

У важкі історичні періоди розвитку нашої країни українці завжди гуртувалися для відстоювання державності і незалежності України, вели боротьбу з ворогами у визволенні своїх земель, підтримували і допомагали один одному. Цьому є багато прикладів в українській історії.

Коли Росія напала на Україну у 2014 р. українці почали об'єднуватися та створювати батальйони добровольців, які відправлялися боронити Україну і визволяти Донбас. «Умови протистояння російській агресії вимагають від громадського суспільства великої активності та злагодженості дій. У цих умовах самоорганізація громадських організацій стає важливим фактором успішної реалізації місії зі збереження та захисту національних інтересів» [1, с. 180]. Громадські активісти взяли на себе багато роботи, пов'язаної з підтримкою ЗСУ, ветеранів та постраждалих від війни, а з початку повномасштабного вторгнення Росії, організації громадянського суспільства колосально активізували та розширили свою роботу у різних напрямках і сферах. З'явився новий вид активності – участь у територіальній обороні (ТРО), де українці об'єднувалися і відстоювали свої міста та села, а тепер воюють як справжні військовослужбовці.

З початком військових дій на території України у 2014 р. було масово відтворене волонтерство, якому повномасштабна російсько-українська війна надала нового поштовху. Сьогодні у багатьох країнах світу про нього говорять із захопленням, вважаючи цей рух унікальним. Цей рух було підхоплено волонтерами за кордоном, які активізували допомогу збройним силам, цивільним

людям та постраждалим від війни тваринам в Україні. До цього руху приєдналися і українські біженці, які опинилися за кордоном у зв'язку з розв'язаною Росією війною проти України, масовими обстрілами, бомбардуваннями і сильними руйнуваннями соціальної і виробничої інфраструктури. З активізацією бойових дій на українських територіях, волонтери почали доставляти їжу, воду, ліки людям прифронтових територій і допомагати громадянам цих територій евакуюватися у більш безпечні регіони України. У містах люди почали гуртуватися для надання допомоги постраждалим від обстрілів містянам у житлі, їжі, одязі, здавати кров, розбирати завали, збиратися на толоки для наведення порядку та скорішого відновлення будівель. Станом на кінець 2023 р. в Україні було зареєстровано понад 208 тис. неприбуткових організацій, з яких понад 57 тис. є громадськими об'єднаннями, а близько 20,6 тис. – благодійними фондами. Одним з прикладів є благодійний фонд відомого телеведучого Сергія Притули «Повернись живим», що завдяки донатам українців вже у перші місяці війни зібрав на підтримку ЗСУ більше 1 млрд. грн., на які було закуплено безпілотники, бронетехніку, засоби зв'язку і тактичної медицини тощо. До волонтерства долучилися і діти різних вікових категорій, які почали співати, грати у шахі, готувати смаколики, робити окопні свічки та різні вироби під наглядом батьків і таким чином збирати гроші на допомогу ЗСУ. Після підриву російськими загарбниками Каховської ГЕС багато людей відправилися зі своїми надувними човнами надавати допомогу і рятувати людей та тварин. З визволенням Київщини, більшої частини Харківщини і Правобережної Херсонщини для відновлення багатоквартирних та приватних будинків, зруйнованих окупантами було створено волонтерську організацію «Добробат», до якої зараз вже входять волонтери 27 держав.

Разом з допомогою цивільним людям, активізувалася допомога волонтерів і різним домашнім та диким тваринам, починаючи з маленьких рибок та хом'ячків і закінчуючи кіньми, вислюками та тваринами з державних і приватних зоопарків. Люди при евакуації кидали своїх домашніх тварин у квартирах, домівках або тварини опинялися на вулиці. Всі вони страждали і страждають

поки продовжується ця жорстока війна від голоду, спраги, хвороб, були поранені або були змучені від знущань над ними російських окупантів. До рятування та допомоги тваринам долучилися і наші військові, які годують та лікують різних домашніх та диких тварин. Парнокопитних і хворих тварин військові передають волонтерам для їх евакуації у більш небезпечні райони нашої країни або за кордон.

З перших днів повномасштабної війни проявилися й інші види активізації громадянського суспільства. «Зокрема, це взаємодія і взаємодопомога мешканців у місцях проживання, в укриттях. Нарешті всім довелося перезнайтися у своїх багатоквартирних будинках, під'їздах; співмешканці створювали будинкові чати, робили переклички, ділилися продуктами харчування, медикаментами, вночі чергували у під'їздах. Учителі давали безкоштовні онлайн-уроки для дітей. Лікарі безкоштовно консультували людей онлайн. Єдності суспільства сприяло те, що в перші ж дні війни етнічні спільноти України включилися в допомогу заблокованому населенню, ТРО та армії» [1, с. 32]. У зв'язку з агресивними військовими діями Росії в Україні, активізувався і український бізнес, який не дивлячись на великі руйнування підприємств, релокацію потужностей на захід нашої країни та хакерські атаки ворога, не перестав платити великі податки у державний бюджет, донатити на допомогу ЗСУ, надавати гуманітарну, медичну та інші види допомоги військовим та цивільним українцям.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну спричинило переосмислення та переоцінку українцями історії існування й відносин двох держав. Війною Росія дуже хотіла «денацифікувати» Україну, але замість денацифікації ворог отримав активну дерусифікацію. Українці дедалі більше об'єднуються у логічному під час війни бажанні захистити свою країну, дистанціюватися від усього російського і позбутися російського топонімічно-монументального засилля. Намагаючись створити простір, вільний від ворожих назв та нав'язаної агресором культури, який вшановує нашу історію і наших героїв, українці демонтують пам'ятники діячам російської літератури і пам'ятники, присвячені більшовицькому та радянському режимам, відмовляються від

російських топонімів у містах та селах і називають вулиці та площі іменами видатних українців і героїв сучасної російсько-української війни. Ця тенденція простежується по всьому світу і була підтримана вільними демократичними країнами, у багатьох з яких вулиці і площі отримали українські назви, а у деяких з них (Чехії, Литві, Латвії, Албанії, Норвегії та Канаді) українськими топонімами названо вулиці та площі, де знаходяться дипломатичні установи Росії. Сучасна російсько-українська війна стала каталізатором багатьох культурних процесів. Відбулося небувале зростання рівня зацікавленості історією нашої країни, масовий перехід на українську мову та докорінна зміна ставлення до української ідентичності в Україні і в усьому світі. З попелу війни постало й мистецтво. Уже з перших днів існує безліч прикладів: від пісні Тараса Боровка про байрактар до пісні Kalush Orchestra «Stefania», яка перемогла на конкурсі «Євробачення 2022» і стала справжнім світовим хітом. Друге дихання отримав Гімн Українських Січових Стрільців «Червона калина», що заспівав Андрій Хливиюк 27 лютого 2022 р. на Софіївській площі, який потім підхопили і стали співати у всьому світі. Українські митці шукають натхнення в образах сучасних героїв, бійців ЗСУ та територіальної оборони, відображають у своїх роботах силу і мужність народу, його любов до рідної землі, віру у перемогу та пекучий біль трагедії, що прийшла на нашу землю.

Завдяки самовідданості і стійкості наших збройних сил, активізації українського громадянського суспільства у їх підтримці та відновленні України, допомозі наших країн-партнерів, наша країна вистає у цій жорстокій війні, обов'язково переможе і поверне всіх депортованих дітей та дорослих, всіх захоплених у полон військових і цивільних та всіх політв'язнів російського диктаторського режиму і всі свої тимчасово окуповані Росією території.

Література:

1. Розвиток громадянського суспільства в умовах воєнного часу: Збірник матеріалів та доповідей Всеукраїнської науково-практичної Конференції (м. Київ, 22 квітня 2023 р.). Ред. кол. А. Є. Конверський (голова), О. В. Батрименко, Ф. П. Власенко, [та ін.]. Київ: ВАДЕКС, 2023. 216 с. С. 32,180.

*Бурнягіна Юлія Миколаївна,
канд. юрид. наук, доцентка,
асистентка кафедри трудового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Набуття та постійне вдосконалення професійних знань, умінь і навичок – важлива складова професійного розвитку працівників. Професійний розвиток працівників базується на концептуальних стандартах, закладених в міжнародних нормативно-правових актах, які стають підґрунтям для формування національних програм професійного розвитку. Сьогодення диктує нові вимоги в стандартах професійного розвитку працівників на теренах нашої держави, яка мужньо протистоїть агресії Російської Федерації. Стандарти професійного розвитку працівників – надбання персоналу, спрямоване на успішну самореалізацію і на формування стійких моделей належної професійної поведінки.

Базовим законом, який регламентує на теренах України питання професійного розвитку, є Закон України «Про професійний розвиток працівників» від 12.01.2012 р. № 4312-VI [1] (далі – Закон № 4312), проте у нормах цього закону, попри існування статті 1 під назвою «Визначення основних понять», не висвітлено визначення «професійного розвитку працівників». Пропонуємо у ст. 1 Закону № 4312 закріпити визначення професійного розвитку працівників, запозичивши останнє з п. 5-1 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державну службу»: професійний розвиток – безперервний, свідомий, цілеспрямований процес особистісного та

професійного зростання, що базується на інтеграції знань, умінь і компетентностей.

Стандарти (принципи) професійного розвитку закладені у нормах окремих Законів України. Так, наприклад, ч. 3 ст. 18 Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII [2] передбачає, що складниками освіти дорослих є, з-поміж іншого, безперервний професійний розвиток. Безперервний професійний розвиток – це безперервний процес навчання та вдосконалення професійних компетентностей фахівців після здобуття вищої та/або післядипломної освіти, що дає змогу фахівцю підтримувати або покращувати стандарти професійної діяльності і триває впродовж усього періоду його професійної діяльності (ч. 10 ст. 18 цього ж Закону).

Ст. 48 Закону України «Про державну службу» [3] присвячена підвищенню рівня професійної компетентності державних службовців. Керівник державної служби у межах витрат, передбачених на утримання відповідного державного органу, забезпечує організацію професійного навчання державних службовців, підвищення кваліфікації державних службовців на робочому місці або в інших установах (організаціях) (ч. 4 ст. 48 цього ж Закону).

В Україні діють численні підзаконні нормативно-правові акти, спрямовані на регламентацію питань професійного розвитку окремих категорій працівників, зокрема, постановою Кабінету Міністрів України від 14.07.2021 р. № 725 затверджено Положення про систему безперервного професійного розвитку медичних та фармацевтичних працівників [4]; наказом Офіса Генерального прокурора від 15.06.2021 р. № 200 затверджено Положення про систему підвищення кваліфікації прокурорів [5]; постановою Кабінету Міністрів України від 06.02.2019 р. № 106 затверджено Положення про систему професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад [6] тощо.

Наскрізнний аналіз статей окремих законів України та підзаконних нормативно-правових актів свідчить про врахування міжнародного досвіду в сфері професійного розвитку працівників при розробці національного законодавчого поля.

Окреслимо окремі актуальні за умов сьогодення питання професійного розвитку, які потребують підвищеної уваги. Одна з тенденцій, пов'язаних з запровадженням в Україні воєнним станом, – збільшення можливостей для навчання і професійного розвитку громадян України за кордоном на умовах еквівалентного обміну з іншими державами, про що йдеться в Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки, затвердженій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 р. № 286-р [7].

На часі розвиток інноваційного та критичного мислення працівників, розвиток цифрових умінь і компетентностей, на що, з нашої позиції, мають бути спрямовані програми підвищення кваліфікації працівників. Зокрема, практика засвідчує, що у перебігу професійного розвитку персоналу недостатньо уваги приділяється питанню появи нових засобів реалізації кіберзагроз (кіберінциденти почастишали з початком війни, загрози національній безпеці України в інформаційній сфері викликають занепокоєння).

Базові стандарти професійного розвитку персоналу мають переслідувати мету формування якісного людського капіталу та згуртування суспільства для утвердження України як рівноправного члена європейської спільноти, розбудови ефективної інноваційної конкурентоспроможної економіки та забезпечення високих стандартів якості життя. З цією метою видається доцільним створювати сприятливі умови для приватних інвестицій, залучення бізнесу до професійного розвитку працівників.

Серед тривожних недоліків системи професійного розвитку – відірваність програм навчання від практики, що призводить до надміру затеоретизованого навчання і, як наслідок, слабкої підготовленості до майбутньої чи реальної професійної діяльності [8, с. 182].

Вважаємо необхідним підвищувати соціальний статус професора в суспільстві, пропонуємо забезпечити умови для професійного розвитку наукових і науково-педагогічних працівників, зокрема у напрямку розвитку програм постдокторальних досліджень. За умов сьогодення актуалізувалося питання розвитку професійної військової освіти відповідно до керівних документів НАТО.

Пропонуємо запустити експериментальний проект у сфері професійного розвитку наукових, науково-педагогічних, педагогічних працівників під час особливого періоду. Зокрема, акцентувати увагу спікерів на таких питаннях: психологічна адаптація науково-педагогічній спільноті до умов воєнного стану; практичні аспекти надання невідкладної медичної допомоги; адаптивний формат провадження освітньої діяльності; посилення патріотичної складової у перебігу процесу навчання; створення безпечних умов навчання тощо.

На підставі аналізу норм національного законодавства з питань профрозвитку пропонуємо виокремити наступні стандарти професійного розвитку працівників: якісна підготовка кваліфікованих кадрів відповідно до пріоритетів державної політики; забезпечення належної організації професійного розвитку працівників; рівний доступ до програм професійного розвитку; безперервність (постійність) процесу професійного розвитку; постійне інвестування у професійний розвиток персоналу; запровадження дієвих механізмів мотивування персоналу до професійного розвитку та безперервної освіти; обов'язковість професійного розвитку; практична спрямованість програм підвищення кваліфікації.

Література:

1. Про професійний розвиток працівників: Закон України від 12.01.2021 р. № 4312-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17#Text> (дата звернення: 1.05.2024).

2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 1.05.2024).

3. Про державну службу: Закону України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення: 1.05.2024).
4. Положення про систему безперервного професійного розвитку медичних та фармацевтичних працівників: постанова Кабінету Міністрів України від 14.07.2021 р. № 725. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/725-2021-%D0%BF#Text>(дата звернення: 1.05.2024).
5. Положення про систему підвищення кваліфікації прокурорів: наказ Офіса Генерального прокурора від 15.06.2021 р. № 200. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0200905-21#Text>(дата звернення: 1.05.2024).
6. Положення про систему професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад: постанова Кабінету Міністрів України від 6 лютого 2019 р. № 106. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2019-%D0%BF#Text>(дата звернення: 1.05.2024).
7. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 р. № 286-р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>(дата звернення: 1.05.2024).
8. Галкіна Н.М. Окремі правові аспекти професійного розвитку державних службовців. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 180-183.

*Васильєв Станіслав Валерійович,
кандидат юридичних наук, доцент
Комунальний заклад «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської Обласної Ради
м. Харків, Україна*

ЗАХИСТ ТРУДОВИХ ПРАВ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження воєнного стану у зв'язку зі збройним конфліктом викликало зміни у правовому регулюванні трудової діяльності педагогічних працівників. Зокрема, відповідно до ст. 57-1 Закону України «Про освіту» педагогічним працівникам гарантовано організацію освітнього процесу в дистанційній формі, збереження місця роботи та середнього заробітку [1]. Водночас, норми про надання перелічених гарантій можуть бути порушені. Зокрема, замість виплати середнього заробітку оголошено простій із виплатою двох третин окладу. У цьому випадку виникає питання про захист педагогічних працівників від порушення їх прав.

Триває процес об'єднання закладів вищої освіти. Під час практичного здійснення заходів з об'єднання студентських груп однієї спеціальності, кафедр одного і того ж профілю можуть виникнути підстави для скорочення штату викладачів. Під час скорочення персоналу необхідно виконати умови, встановлені п. 1 ч. 1 ст. 40 та ст. 42 КЗпП України щодо своєчасного попередження про звільнення, виплати вихідної допомоги, надання переважного права на залишення на роботі [2]. Разом із тим, названі гарантії можуть бути порушені під час звільнення педагогічних працівників. Зокрема, не виконано вимоги про своєчасне попередження про скорочення штату, порушено правила переважного залишення на роботі. Внаслідок таких рішень адміністрації закладу освіти окремих працівників може вважати своє скорочення необґрунтованим,

несправедливим і незаконним. В умовах скорочення навчального навчання можна припустити вчинення мобінгу з боку керівництва закладу освіти або групи колег для того, щоб окремі працівники написали заяву про звільнення за власним бажанням.

Нагляд за дотриманням трудових прав педагогічних працівників покладено на Державну службу України з питань праці відповідно до положення про вказану службу, яке затверджене урядом України [3]. Повноваження вказаної служби щодо проведення планових і позапланових перевірок роботодавців усіх форм власності встановлені Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності». Права інспекторів також передбачені цим законом [4]. Водночас, можливості для здійснення заходів державного контролю під час воєнного стану обмежені згідно зі ст. 16 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Наведена норма передбачає, що під час воєнного стану Державна служба України з питань праці має право за заявами працівників здійснювати позапланові перевірки дотримання трудового законодавства в частині виявлення неоформлених трудових відносин та законності припинення трудових договорів [5]. Планові заходи державного нагляду в умовах воєнного стану припинені згідно зі спеціальною постановою уряду України [6]. Отже, за скаргою педагогічного працівника названа служба може провести перевірки лише за скаргою щодо незаконності його звільнення або порушення порядку скорочення штату педагогічних працівників. Неоформлених трудових відносин у закладах освіти бути не може, оскільки це буде вважатися порушенням ліцензійних умов освітньої діяльності. Водночас, скарги про виплату заробітної плати, яка нижче, ніж середня, не можуть стати підставою для проведення позапланової перевірки закладу освіти Державною службою України з питань праці. Вчинення мобінгу під час воєнного стану також не може бути причиною для позапланової перевірки.

Відповідно до ст. 73 Закону України «Про освіту» для захисту прав учасників освітнього процесу існує інститут освітнього омбудсмена. Зазначена

посадова особа має право розглядати звернення педагогічних працівників, проводити перевірки закладів освіти, надсилати подання керівництву закладів освіти про проведення службового розслідування, вимагати порушення прав педагогічних працівників [1]. Отже, порушення трудових прав педагогічних працівників може бути підставою для подачі скарги на адресу освітнього омбудсмена. Права щодо проведення перевірок закладів освіти цією посадовою особою під час воєнного стану не обмежені. Водночас, права притягати порушників до дисциплінарної або адміністративної відповідальності освітній омбудсмен не має.

Оскаржити власне скорочення педагогічний працівник може в порядку цивільного судочинства. Згідно зі ст. 19 ЦПК України справи, що виникають з трудових відносин, розглядаються в порядку спрощеного позовного провадження [7]. Водночас, бажано, щоб перед подачею позову про визнання звільнення незаконним і поновлення працівника на роботі Державна служба України з питань праці підтвердила наявність порушень законодавства в процесі скорочення окремих працівників. Може бути заявлена позовна вимога про виплату заробітної плати за час вимушеного прогулу.

Таким чином, в умовах воєнного стану можливості щодо захисту трудових прав педагогічних працівників дещо обмежені, що полягає у скороченні підстав для проведення позапланових перевірок роботодавців Державною службою України з питань праці. Проведення планових перевірок взагалі припинено у період воєнного стану. Названий контролюючий орган має право проводити позапланові перевірки закладів освіти за скаргами педагогічних працівників лише щодо порушення умов звільнення. Водночас, залишається можливість оскарження дій адміністрації закладу освіти освітньому омбудсмену. Однак, зазначена посадова особа не має повноважень щодо притягнення правопорушників до дисциплінарної або адміністративної відповідальності. Судовий захист шляхом підготовки позовної заяви цілком можливий. Але перед зверненням до суду позивачеві варто було б мати лист Державної служби України з питань праці про вчинення порушень трудового законодавства з боку

адміністрації закладу освіти.

Література:

1. Про освіту : Закон України від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII. *Законодавство України. Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 25 березня 2024 року)

2. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10 грудня 1971 року № 322-VIII. *Законодавство України. Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 25 березня 2024 року)

3. Положення про Державну службу України з питань праці : постанова Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2015 року № 96. *Законодавство України. Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96-2015-п> (дата звернення: 25 березня 2024 року)

4. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05 квітня 2007 року № 877-V. *Законодавство України. Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text> (дата звернення: 25 березня 2024 року)

5. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15 березня 2022 року № 2136-IX. *Законодавство України. Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 25 березня 2024 року)

6. Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 року № 303. *Законодавство України. Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-п#Text> (дата звернення: 25 березня 2024 року)

7. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. *Законодавство України. Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 25 березня 2024 року)

*Волкова Наталя Олександрівна,
асистентка кафедри публічного права
юридичний факультет
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОПРАВНОЇ УЧАСТІ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ ЯК ПРЕДСТАВНИКІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ПРИЙНЯТТІ РІШЕНЬ ТА ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ

Протягом останніх десятиліть Україна досягла значного прогресу в сфері забезпечення дотримання рівності прав та можливостей жінок і чоловіків, про що свідчить приєднання до всіх основних міжнародних договорів у галузі гендерної рівності та прав жінок, зокрема - Пекінської декларації від 15.09.1995р. [1], Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та Факультативного протоколу до неї [2], відповідних конвенцій Міжнародної організації праці, Конвенції про права осіб з інвалідністю від 13 грудня 2006 року [3]. Україна протягом тривалого періоду є учасницею ключових міжнародних договорів з прав людини, зокрема Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що свідчить про тенденції до сталого розвитку і прагнення до побудови правової, демократичної держави.

У 2020—2021 роках Україна отримала офіційний статус учасниці таких міжнародних ініціатив, як “Партнерство Біарріц” і “Коаліція дій для сприяння досягненню гендерної рівності”, набула членства у Міжнародній коаліції за рівну оплату праці (ЕРІС), а також приєдналася до «Групи друзів жінок, миру й безпеки», чим продемонструвала прихильність до реалізації резолюцій Ради

Безпеки ООН 1325 (2000), 1820 (2008), 1888 (2009), 1889 (2009). В цілому, нормативно-правову базу України щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків інтегровано в світову систему міжнародних джерел.

Незважаючи на позитивні зрушення у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, гендерна нерівність ще існує у багатьох аспектах громадського життя суспільства. Так, згідно із звітом Всесвітнього економічного форуму за 2020 рік [4], Україна втратила порівняно з попереднім роком 15 позицій у рейтингу за Індексом гендерної нерівності, посівши 74 місце серед 156 держав (щодо економічних можливостей — 44 місце, освіти — 27 місце, охорони здоров'я — 41 місце, політичних можливостей — 103 місце). Це пов'язано із пришвидшенням темпів розвитку інших держав у сфері забезпечення гендерної рівності, а також недостатнім рівнем практики застосування центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування людиноцентричних гендерних підходів у своїй діяльності, зокрема під час формування, реалізації, моніторингу та оцінювання загальнодержавної, регіональної та місцевої політики, стратегічних та програмних документів.

Збройна агресія Російської Федерації проти України у 2022 році на територію України, призводить до загибелі та створює різні ризики для безпеки жінок і чоловіків. Водночас, статистичні дані про кількість загиблих військовослужбовців та цивільного населення, полонених, заручників, зниклих без вісти, примусово вивезених на тимчасово окуповані території та території під юрисдикцією держави-агресора, наразі є недоступними. Серед існуючих проблем також є нерівність у доступі жінок і чоловіків до прийняття рішень, ресурсів, а також стереотипи щодо соціальних ролей жінок і чоловіків у суспільному та політичному житті, що негативно впливає на представництво та участь жінок у політичних процесах. Жінки значно менше, ніж чоловіки, залучаються до врегулювання та розв'язання міжнародного збройного конфлікту в Україні у складі структур безпеки і оборони, офіційних переговорних місій. Як приклад, можна навести факт, що у 2020 році до складу тристоронньої

контактної групи з мирного врегулювання ситуації на окремих територіях сходу України включено лише дві жінки від України, до посадових обов'язків яких належать гуманітарні та соціально-економічні питання [5]. У контексті повномасштабної війни та процесів деокупації, післявоєнного відновлення та перехідного (відновного) правосуддя дуже важливо врахувати потреби, потенціал різних груп жінок і чоловіків, які постраждали внаслідок війни, та забезпечити збалансовану участь жінок і чоловіків у прийнятті відповідних рішень. За даними Збройних Сил, загальна кількість жінок у Збройних Силах зростає. У березні 2021 року жінки становили 15,6 відсотка загальної кількості військовослужбовців. Крім того, у 2021 році вперше в історії Збройних Сил було присвоєно військове звання бригадного генерала медичної служби жінці-військовослужбовці — командувачу Медичних сил Збройних Сил.

З прийняттям у 2018 році Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях», жінки проходять військову службу на рівних засадах з чоловіками (доступ до посад і військових звань, обсяг відповідальності під час виконання обов'язків військової служби, призначення військовослужбовців у добовий наряд, відправлення у відрядження і звільнення від проходження зборів). Однак, деякі посади залишаються недоступними для жінок, зокрема посади офіцерського складу, пов'язані з використанням отруйних речовин, а також на підводних човнах і надводних кораблях, в управліннях бригад підводних кораблів, крім спеціальностей морально-психологічного та медичного забезпечення. Дискримінацію загострюють окремі випадки насильства і сексуальних домагань щодо жінок у силових відомствах та жінок-військовослужбовців.

У 20-ту річницю Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека” розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 р. № 1544 затверджено Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека” на період до 2025 року [6], який став другим

національним планом впровадження цієї Резолюції. Однією з першочергових Стратегічних цілей НПД 1325 проголошено забезпечення рівноправної участі жінок і чоловіків у прийнятті рішень щодо запобігання конфліктам, розв'язання конфліктів, постконфліктного відновлення на всіх рівнях та в усіх сферах, зокрема в секторі безпеки і оборони. Таким чином, держава разом з організаціями громадянського суспільства пріоритезувала створення нормативно-правових умов та можливостей для забезпечення паритетної участі чоловіків і жінок у мирних переговорах і прийнятті рішень з питань запобігання конфліктам, розв'язання конфліктів, надання допомоги постраждалим. В сучасних умовах на перший план виходить реалізація завдання плану щодо забезпечення належних умов для професійного розвитку жінок, а саме розвиток їх лідерського потенціалу, навичок комунікації, навчання веденню переговорів, медіації.

Вирішення конфліктів, пов'язаних із зіткненням стратегій та інтересів, обмеженістю ресурсів через мирний шлях є ключовим елементом стабілізації суспільства як під час війни так і на післявоєнному етапі. Жінки можуть відігравати центральну роль у веденні медіації та сприянні примиренню між конфліктуючими сторонами. Емпатія, толерантність та здатність до співпереживання, які притаманні жінкам, дозволяють ефективно працювати зі всіма зацікавленими сторонами щодо винайдення конструктивних рішень.

Лідерський потенціал жінок є великим, проте часто залишається невикористаним через різноманітні соціокультурні та структурні обмеження. Програми та ініціативи, спрямовані на розвиток лідерських якостей у жінок, відіграють важливу роль у збільшенні їх представленості в різних сферах діяльності. Навчання має включати тренінги з розвитку особистісних якостей, навичок прийняття рішень та ефективного керівництва.

Враховуючи зміну обсягу задач, які постали перед жіноцтвом в зв'язку із війною в Україні, стає зрозумілим, що важливою передумовою для успішного вирішення конфліктів та післявоєнного відновлення є врахування гендерних аспектів і включення жінок у всі аспекти цих процесів. Національні та

міжнародні організації повинні сприяти цьому, створюючи умови для участі жінок у вирішенні конфліктів, а також забезпечуючи їхню участь у процесі відновлення та миротворення. Тільки через колективні зусилля і включення всіх членів суспільства, включаючи жінок, Україна зможе побудувати мирне та стабільне майбутнє після війни. Стійкість громадянського суспільства в Україні та його об'єднання навколо ідеї захисту країни та підтримки військових сприяє перегляду парадигми участі громадських організацій в управлінні державою як допоміжного та похідного від влади інструментарію. Волонтерські, гуманітарні організації, засновницями і членкинями яких стали жінки, виявили надзвичайну активність у захисті прав та інтересів громадян, забезпеченні гуманітарної допомоги та підтримці військових, членів їх родин та внутрішньо переміщених осіб. Успішне співробітництво громадських активісток та лідерок у різних сферах діяльності має ґрунтуватись на ефективних відносинах з партнерами, колегами та опонентами, які в свою чергу будуються завдяки професійним навичкам активного слухання, емпатії та ефективного вираження власних думок та ідей.

Реагуючи на виклики, спричинені війною, у зв'язку з повномасштабним вторгненням Російської Федерації в Україну у 2022 році, введенням воєнного стану та тимчасовою окупацією Російською Федерацією нових територій України, було оновлено Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 "Жінки. Мир. Безпека" на період до 2025 року. Так, було збільшено перелік цільових груп і заходів, спрямованих на надання ефективної та своєчасної допомоги постраждалим від сексуального насильства, що пов'язане з конфліктом, розширено коло суб'єктів, яким рекомендовано набути та застосовувати на професійному рівні навички ефективного спілкування та медіації.

Воєнний стан в Україні став каталізатором розвитку громадянського суспільства в Україні, яке згуртувало соціум навколо ідеї патріотизму, включеності та рівної участі чоловіків та жінок у процесах сприяння миру, розумінню та діалогу між різними соціальними групами. Подальша

євроінтеграція України безумовно передбачає фокус на проблемах подолання дискримінації, насильства через суспільний діалог.

Література:

1. Пекінська декларація від 15.09.1995р. Офіційний портал Верховної Ради URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#Text
2. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <http://surl.li/rcmnp>
3. Конвенція про права осіб з інвалідністю. Офіційний портал Верховної Ради URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
4. Юридична газета онлайн. URL: <http://surl.li/qzuwm>
5. Огляд поточної ситуації збройного конфлікту на сході. Аналітичний звіт URL: <http://surl.li/seqgl>
6. Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека”. Офіційний портал Верховної Ради URL: <http://surl.li/rdyq>

Дорошенко Ельміра Равільївна,

PhD з галузі знань «Право»,

радник другого відділу Департаменту забезпечення роботи керівництва

Міністерства закордонних справ України

м. Київ, Україна

ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ У ВОЄННИЙ ЧАС: ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В КОНТЕКСТІ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Історія людства свідчить про постійну боротьбу за права та свободи людини і громадянина в різних епохах і формаціях суспільства. Через історичні зміни та еволюцію суспільних структур, ця боротьба набувала різні форми - від первинних регуляторів до правового регулювання. Важливо визначити сучасне

розуміння та значення прав людини та громадянина у світлі сучасних викликів, таких як воєнні конфлікти, екологічні проблеми, міграційні кризи та інші соціальні проблеми. Існує необхідність вдосконалення розуміння та захисту прав людини і громадянина для забезпечення стабільного та гуманного розвитку суспільства.

Сучасною термінологією права людини першого покоління часто йменуються «негативними». Вважається, що держава повинна лише утримуватися від втручання в їх реалізацію. Парадигматичними прикладами прав цього покоління є свобода, особиста безпека чи свобода слова. Щодо прав людини другого покоління, або так званих «позитивних» прав, то до цієї групи відносять права економічні й соціальні - наприклад, право на працю чи право на соціальний захист, котрі гарантують особам гідне соціальне буття. Їх забезпечення вимагає від держави активних позитивних дій. Слід зазначити, що поділ на негативні й позитивні права є умовним і почасти відображає поділ на свободу від держави (права першого покоління) і свободу через державу (права другого покоління). Як перші, так і другі права потребують від держави певних дій [5, с.24].

В Україні існує чіткий перелік прав і свобод людини і громадянина. Вони систематизовані на основі класифікації, зробленої згідно з рішеннями Конституційного суду України, які можна знайти на офіційному веб-сайті суду. Особисті права охоплюють широкий спектр, включаючи право на життя, свободу, приватність, таємницю листування, переміщення, свободу слова та віросповідання [7]. Громадянські та політичні права включають право на інформацію, участь у політичних процесах, об'єднання, вибори, судовий захист та правову допомогу [6]. Група економічних, соціальних та культурних прав забезпечує доступ до основних благ, таких як житло, праця, відпочинок, освіта, охорона здоров'я, та забезпечує права інтелектуальної власності та свободу творчості. Ця класифікація надає зрозумілу структуру для розуміння різних аспектів прав людини і громадянина, які гарантовані Конституцією України [8].

Конституційні обмеження прав і свобод людини і громадянина, на нашу думку, можна визначити, як комплексний міжгалузевий інститут, що міститься у нормах як Конституції України, так і у законодавчих актах різних галузей права; визначають межі втручання держави у права і свободи людини і громадянина, які мають застосовуватись у виключних для суспільства, держави та життя кожної людини ситуаціях; визначають баланс між інтересами суспільства, держави, індивіда та є запобіжником узурпації влади та свавілля держави, окремого громадянина.

Сутність обмежень фундаментальних прав людини відповідно до принципу верховенства права полягає у забезпеченні легітимного втручання держави у приватну автономію індивіда з метою забезпечення загального блага [10, с. 151-152].

Обмеження прав і свобод людини і громадянина можливе лише у виняткових випадках, передбачених міжнародним і національним законодавством. Зараз такими підставами виступає введення воєнного стану на всій території України, що не протирічить діючим нормам права [2].

Стан військової агресії в Україні триває з 2014 року, що призвело до обмежень прав і свобод у зоні бойових дій протягом майже 10 років. У зв'язку з анексією Криму Російською Федерацією, Верховна Рада України ухвалила Постанову «Про Заяву ВРУ «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод» від 21.05.2015 № 462-VIII, відповідно до якої Росія несе повну відповідальність за дотримання прав людини на анексованій території [4].

Суб'єктний склад органів, яким надано право обмежувати права і свободи людини і громадянина, визначений військово-цивільними адміністраціями відповідно до Закону України «Про військово-цивільні адміністрації» від 03.02.2015 № 141-VIII. Так відповідно до ст. 5 вищевказаного Закону до їх повноважень у цій сфері віднесені встановлення обмежень перебування на вулиці у певний період доби, перевірка документів, обмеження

та зупинення руху транспорту тощо [3].

Конституційне обмеження прав і свобод людини і громадянина в період воєнного стану в Україні можна визначити, як передбачений Конституцією та законами України особливий правовий режим тимчасового загального або конкретно-індивідуального призупинення чи звуження обсягу визначених і гарантованих державою прав і свобод людини і громадянина на час введення в дію воєнного стану, яке здійснюється спеціально уповноваженими на це суб'єктами в інтересах забезпечення прав інших людей, а також відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки [1].

Обмеження прав і свобод громадян в Україні, в умовах військової агресії з 2014 року, зачіпають низку основних прав, включаючи недоторканність житла, конфіденційність кореспонденції, втручання в особисте та сімейне життя, свободу пересування, а також право на свободу слова та участь у виборах. Ці обмеження ґрунтуються на нормах чинного законодавства та необхідності захисту національних інтересів в умовах військової загрози [9].

Обмеження прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану визначені чинним законодавством та включають об'єктний і суб'єктний склад. Управління цими обмеженнями покладено на Верховну Раду і Президента, а також на спеціальні органи, створені для швидкого реагування на виклики воєнного стану. Зміст правовідносин визначається з урахуванням домінування загроз та небезпек, а система міжнародного інформування відповідно до Пакту про громадянські та політичні права забезпечує передачу інформації про обмеження прав і свобод до всіх держав-учасниць.

Література:

1. Буткевич В. Г. Міжнародне право. Основні галузі. К.: Либідь, 2004. С. 206–208.
2. Дорошенко Е.Р. Обмеження прав і свобод як потреба забезпечення політичної безпеки у повоєнний період. Юридичний науковий електронний журнал. № 7. 2013. С. 65-68.
3. Закон України «Про військово-цивільні адміністрації» від 03.02.2015

№ 141-VIII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19?find=1&text>

4. Заява ВРУ «Про відступ від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод» від 21.05.2015 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19?find=1&text>

5. Іванків І. Права людства. Монографія. Київ : Ваіте, 2020. 158 с.

6. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України: громадянські та політичні права і свободи людини і громадянина <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/43-gromadyanski-ta-politychni-prava>

7. Каталог юридичних позицій Конституційного суду України: особисті права і свободи URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/42-osobysti-prava-i-svobody>

8. Каталог юридичних позицій Конституційного суду України: соціальні, економічні та культурні права і свободи людини і громадянина <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/44-ekonomichni-socialni-ta-kulturni-prava>

9. Конституція України Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4259>

10. Савчин М.В. Порівняльне конституційне право: навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с.

*Зайцев Олександр Миколайович,
старший викладач кафедри менеджменту
та соціально-гуманітарних дисциплін,
Черкаська філія ПВНЗ «Європейський університет»,
Польова Анастасія Василівна,
старший викладач кафедри менеджменту
та соціально-гуманітарних дисциплін,
Черкаська філія ПВНЗ «Європейський університет»,
м. Черкаси, Україна*

ДОТРИМАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ТА СВОБОД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В результаті військової агресії з боку Російської Федерації та її повномасштабного вторгнення на територію України, український політичний курс був радикально переосмислений. Ці події вимагали перегляду стратегій забезпечення конституційних прав і свобод громадян у контексті воєнного стану.

Російська агресія породила не лише загрозу для територіальної цілісності України, але й підірвала звичні механізми функціонування демократичних інститутів. Українському політичному керівництву довелося швидко адаптуватися до нових реалій, забезпечуючи збалансований підхід до збереження прав і свобод громадян під час війни. Це вимагало не лише стратегічного мислення, але й надзвичайної відповідальності перед нацією та міжнародним співтовариством.

Останні дослідження та публікації в юридичній літературі містять великий інтерес до питань забезпечення прав людини у різних правових режимах. Вчені, такі як С. Алексєєв, В. Белєвцев, С. Пчелінець та інші, приділяють увагу не лише правовим режимам окремих галузей права, але й їх впливу на правову систему в цілому.

Воєнний стан зазвичай супроводжується введенням різноманітних заходів, спрямованих на забезпечення безпеки та захист держави. Проте, часто саме у цих умовах виникає ризик порушення прав і свобод людини, оскільки держава має тенденцію реагувати на кризові ситуації шляхом введення додаткових правових обмежень.

Наприклад, воєнний стан може призвести до обмеження прав на свободу слова, зібрань, та інших політичних прав. Також можуть бути введені обмеження щодо свободи пересування, доступу до інформації, та інших аспектів повсякденного життя громадян [1].

Наприклад, частиною 3 Указу № 64/2022 передбачено можливість обмеження певних конституційних прав і свобод під час воєнного стану в Україні. Такі обмеження можуть стосуватися недоторканості житла, таємниці листування, свободи пересування, права на свободу думки і слова, права на участь у виборах та інші [2].

Необхідно враховувати, що обмеження прав і свобод у таких умовах повинні бути абсолютно необхідними, пропорційними та тимчасовими. Захист законних прав і свобод громадян має залишатися пріоритетом для держави, навіть у найскладніших обставинах. Тому важливо забезпечити баланс між захистом національної безпеки та захистом прав і свобод громадян, враховуючи основні принципи демократії та правової держави. Конституція України, як основний гарант забезпечення і захисту прав і свобод громадян, містить перелік невід'ємних прав, які не можуть бути обмежені навіть в період дії воєнного стану. Ці права включають:

1. Право на недискримінацію за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

2. Унеможливлення позбавлення громадянства і права змінити громадянство.

3. Невід'ємне право на життя, повагу до гідності, свободу та особисту недоторканність.

4. Право направляти індивідуальні або колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади та місцевого самоврядування.

5. Право на житло, на шлюб і рівні права та обов'язки в шлюбі і сім'ї.

6. Рівність дітей у своїх правах незалежно від походження.

7. Право на захист прав і свобод у суді та відшкодування коштами держави або органів місцевого самоврядування матеріальної і моральної шкоди, заподіяної незаконними рішеннями органів державної влади.

8. Право на професійну правничу допомогу.

9. Презумпція невинуватості.

10. Право на захист і відмову свідчити або давати пояснення чи показання щодо себе, членів сім'ї або близьких родичів.

Ці права є невід'ємними складовими гарантії свободи, гідності та захисту особистості для кожного громадянина України, навіть у найскладніших часах. Їх забезпечення та захист є однією з найважливіших функцій держави [3].

Гідність людини є непорушною та невід'ємною цінністю, яка лежить в основі всіх цивілізаційних норм і моральних принципів. Навіть у період дії воєнного стану, коли держава може вживати певні заходи для забезпечення національної безпеки, порушення гідності людини є неприпустимим.

Абсолютна заборона катування та жорстокого поводження є імперативною нормою міжнародного права, що відображає фундаментальні цінності демократичного суспільства. Цей принцип закріплений у всіх основних міжнародних документах, починаючи від загальних принципів міжнародного права до міжнародних договорів на універсальному та регіональному рівнях [4].

Застосування катувань і жорстокого поводження є порушенням гідності людини, оскільки ці дії нівелюють її особистість та призводять до фізичного та психологічного страждання. Тому використання таких методів є абсолютно забороненим на теренах усього цивілізованого світу.

Зважаючи на це, будь-яке обмеження прав і свобод має бути обґрунтованим, пропорційним та тимчасовим. Держава повинна дотримуватися принципів законності, навіть в умовах війни, забезпечуючи баланс між захистом національних інтересів та гарантуванням прав і свобод громадян.

Література:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/389-19>

3. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами, внесеними Законом України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 року. Офіційний вісник України. 2014. № 19. Ст. 583).

4. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

Мерник Анастасія Муслімівна,

к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

м. Харків, Україна

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ДОСТУП ДО МЕДИЦИНИ

З початком військових дій в Україні Європа зіткнулася з конфліктом безпрецедентних масштабів, якого не було з часів Другої світової війни. У країні з понад 40 мільйонами жителів і площею, близькою до Німеччини та Італії разом узятих, люди опинились в шкідливому середовищі, позбавленні можливості проходження лікування та при необхідності госпіталізації. Конфронтація, яка охопила всю країну, має далекосяжні наслідки для всього населення, яке

змушене стикатися зі стресовими ситуаціями, повними невизначеності, загроз. В деяких регіонах відбулось повне руйнування інфраструктури та соціально-економічної структури повсякденного життя.

Війни, як і інші катастрофи, впливають на життя всіх хворих людей, руйнуючи інфраструктуру та перешкоджаючи можливості отримати доступ до життєво важливих методів лікування. Пацієнти піддаються високому ризику небезпеки незалежно від того, залишаються вони в уражених районах чи переміщуються в інше місце. Війна несе ризик відсутності належної допомоги, що призводить до збільшення захворюваності та смертності. Більшість медичних працівників в Україні до початку війни проти нашої держави мали невеликий досвід роботи з обставинами війни та пов'язаними з нею загрозами. Сьогодні медичні працівники вимушені надавати медичну допомогу в умовах постійних обстрілів, при відсутності електропостачання та водопостачання.

Лікування важкохворих пацієнтів вимагає особливої уваги, оскільки їх виживання залежить від передових технологій і кваліфікації медичного персоналу. Пацієнти з хронічними хворобами потребують постійної терапії та медикаментозної підтримки. Деякі види терапії потребують значної кількості електроенергії, води та загальної інфраструктури та є неможливими без широкого спектру лікувально-допоміжних засобів і постійного постачання матеріалів. Війна створює високий ризик медичних та матеріально-технічних проблем.

Руйнування в Україні, спричинені війнами, загрожують навколишньому середовищу через часті пожежі та утворення величезної кількості шкідливих відходів і забруднення, що є ще однією небезпекою для здоров'я людей. Ймовірно, що хворі люди матимуть тенденцію переміщатися подалі від місць введення бойових дій, оскільки терапевтичні ресурси можуть скоро вичерпатися в їхньому звичному оточенні з шкідливими наслідками, такими як перерви в лікуванні, пропуски лікувальних сеансів та неможливість госпіталізації.

Особливий тягар покладається на біженців, які часто перебувають у русі протягом кількох днів, не мають можливості користуватися своїми звичайними терапевтичними ресурсами і проходження медичного спостереження, і яким потрібно знайти підтримку в незнайомому оточенні, що досить часто супроводжується проблемами у спілкуванні, оскільки вони опиняються у чужій культурі та не володіють мовою спілкування.

Лікарі окрім ризиків для здоров'я для них самих та їхніх родин стикаються з відповідальністю за лікування великої кількості ускладнених гострих і хронічних пацієнтів, більшість із яких потребують непошкодженої загальної та медичної інфраструктури та високотехнологічних пристроїв. Вигорання (психологічна реакція на стрес, пов'язаний з роботою) є поширеним явищем під час війни, що збільшує рівень еміграції лікарів, що додатково погіршує навантаження на тих лікарів, які попри всі ризики, залишаються вдома.

Пацієнти є «пацієнтами» лише під час лікування чи консультації. Решту часу вони стикаються з тими ж проблемами, що й здорове населення. Але окрім цих загальних хвилювань, пацієнти, які страждають на хронічні захворювання, є одними з найбільш уразливих осіб, які страждають від війни. Доступ до лікарень та ліків в умовах війни є проблематичним, що може призводити до смерті хворих, окрім наслідків військових злочинів.

*Наконечна Анна Михайлівна,
кандидат юридичних наук,
науковий співробітник Львівської лабораторії захисту прав людини і
громадянина НДІ державного будівництва та місцевого
самоврядування НАПрН України
м. Львів, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА МИРНІ ЗІБРАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ НЕВІДЧУЖУВАНOSTІ ОБ'ЄКТІВ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації обмежується лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку - з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей (ч. 2 ст. 39 Конституції України [1]).

Це обумовлено тим, що під час воєнних дій масові скупчення людей сприяють роботі диверсійних груп, котрим власне потрібно багато жертв.

Прикладами такої необхідності можуть слугувати події у Херсоні у 2022 році, де був вчинений масований обстріл людей, котрі вийшли з прапорами України на підтримки наших Збройних Сил.

Вказане правообмеження може досягатись шляхом встановлення у держави законного інтересу та охоронюваного законом інтересу лише щодо наслідків діяння (дій чи бездіяльності), які загрожують національній безпеці, громадському порядку та в інших випадках, встановлених у ч.1 ст.36 Конституції України. У разі, якщо право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації буде обмежуватись в особи до виникнення таких наслідків, воно буде порушувати принципи верховенства права, законності.

Держава повинна запроваджувати обмеження цих прав у визначених законом випадках, які розкривають наслідки такого діяння.

Принцип невідчужуваності об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів *суспільної необхідності*, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану, про що йдеться у ч.5 ст.41 Конституції України.

Тобто, можуть бути вилучені автомобілі для користування ЗСУ, приватна техніка для моніторингу пересування ворожої техніки, використані приватні будинки для штабів ЗСУ тощо. Проте, по закінченню військових дій майно має бути повернене назад або у випадку неможливості його повернення (втрати) чи пошкодження (часткової втрати) таке майно підлягатиме обов'язковому відшкодуванню.

В цьому випадку виникатиме як і в держави - законний інтерес, так і в особи – охоронюваний законом інтерес. Адже, під час користування майном для потреб ЗСУ, держава реалізовуватиме свій законний інтерес, а після його реалізації, має обов'язок повернення майна чи у деяких випадках – відшкодування. У разі його неповернення чи невиконання відшкодування особа має право на захист свого охоронюваного законом інтересу на майно, яке було вилучено.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (з подальшими змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

*Наливайко Лариса Романівна,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
помічник ректора
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна*

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Внаслідок збройної агресії РФ, розпочатої у 2014 році, та повномасштабного воєнного вторгнення 24 лютого 2022 року, частина території України опинилася під тимчасовою окупацією. З метою вирішення національних безпекових питань в умовах воєнного стану та триваючої збройної агресії, держава повинна систематично та ефективно реагувати на всі можливі порушення прав і свобод людини та громадянина, які проживають на тимчасово окупованих територіях.

Для ефективного захисту прав людини на тимчасово окупованих територіях України, законодавець впровадив в національне законодавство низку нормативно-правових актів, що мають безпосередній вплив на захист прав і свобод осіб, які проживають на цих територіях. Однак, тимчасово окуповані території є непідконтрольними Україні, тому механізм реалізації нормативних положень у цій сфері ускладнений.

Різні аспекти захисту прав і свобод людини та громадянина досліджували: В. Букач, С. Грицкевич, В. Демиденко, Н. Задорожня, Н. Камінська, А. Колодій, Л. Наливайко, О. Петришин, В. Лутковська, О. Марцеляк, А. Олійник, Б. Параховський, В. Серьогін, В. Тацій, Г. Яворська та ін. Окремі питання прав людини на тимчасово окупованих територіях досліджували: Л. Варунц,

А. Войціховський, Н. Камінська, К. Катеринчук, К. Коваль, О. Корягіна, І. Кріцак, О. Радченко, О. Резнікова, О. Іляшко, А. Палюх, О. Славна, Н. Шаптала, В. Франчук та ін.

Сьогодні актуальною є теоретико-правова характеристика основних порушень та механізмів захисту прав і свобод людини та громадянина на тимчасово окупованих територіях під час воєнного стану та у повоєнний період.

У Законі України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» визначено, що територія України, що зараз перебуває під тимчасовою окупацією російської федерації, є невіддільною частиною території України [1]. Відповідно до положень Закону, тимчасово окупована територія належить до категорії з особливим правовим статусом, що визначає специфічний правовий режим для цього простору, що передбачає особливий порядок забезпечення прав і свобод людини і громадянина на цій території.

На тимчасово окуповані території розповсюджується дія Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, ратифікованих Верховною Радою України. До того ж, права людини на тимчасово окупованій території захищені нормами міжнародного права, що містяться у Загальній декларації прав людини; Міжнародному пакті про громадянські та політичні права; Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації; Конвенції проти тортур та інших жорстоких, нелюдських або дискримінаційних видів поводження чи покарання; Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок; Конвенції про права людей з інвалідністю; Конвенції про права дитини; Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Стан з правами людини у Автономній Республіці Крим та міста Севастополь (Україна)» тощо [2, с. 15]. Незважаючи на це, забезпечення прав і свобод людини і громадянина, закріплених у законодавстві, стає неможливим у зв'язку з тим, що громадяни перебувають під окупацією країни-терориста, що встановлює власні норми.

У контексті тимчасової окупації території надзвичайно важливою є проблема забезпечення прав і свобод населення цього регіону. Перелік прав і

свобод громадянина, закріплений у Конституції України, є широко визнаним та визначає стратегічні завдання держави, спрямовані на ефективну реалізацію цих прав та створення ефективних механізмів їхнього захисту. Права та свободи людини, включаючи ті, що існують на тимчасово окупованих територіях, є неодмінною складовою конституційних прав та свобод громадянина [3, с. 57; 4]. Зважаючи на значні та систематичні порушення норм національного законодавства та міжнародних договорів у цій сфері з боку рф, основним завданням нашої держави є розроблення ефективного інструментарію для захисту прав і свобод людини та громадянина в умовах тимчасової окупації.

У зв'язку з тим, що в Україні тривають військові дії, перелік прав і свобод людини та громадянина, що систематично обмежуються чи порушуються з боку рф, може бути розширений.

В цьому контексті ефективним інструментом може бути міжнародне співробітництво та обмін досвідом з державами, що стикаються зі схожими викликами. Такий інтегрований підхід може стати основою для створення стійкого механізму захисту прав і свобод людини та громадянина на тимчасово окупованих територіях.

Сьогодні на тимчасово окупованих територіях здійснюється систематичне порушення фундаментальних прав людини і громадянина. Так, порушено особисті права і свободи людини та громадянина, зокрема, право на життя, свободу та особисту недоторканність, свободу пересування та вільного вибору місця проживання; економічні права і свободи людини та громадянина, серед яких найбільш порушуваними є право на працю та право на власність право на підприємницьку діяльність, право на працю та право на власність; соціальні права і свободи людини та громадянина, зокрема, право на соціальний захист, достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування; культурні права і свободи людини та громадянина, серед яких, право на освіту, свободу культурної, наукової та творчої діяльності тощо.

З метою захисту прав населення на тимчасово окупованих територіях розглядаються різноманітні заходи. Серед них варто виокремити вжиття заходів щодо звільнення незаконно утримуваних осіб, надання безоплатної правничої допомоги; взаємодію між органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства; гарантування доступу до гуманітарної допомоги, медичної реабілітації та освітніх можливостей для внутрішньо переміщених осіб. Окрім того, ефективним інструментом може стати міжнародне співробітництво та створення міжнародної коаліції для активної підтримки процесу деокупації. Ці стратегічні заходи можуть сприяти як захисту прав громадян, так і дипломатичній ізоляції країни-агресора у майбутньому.

Література:

1. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII (зі змін. та доп.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 26. Ст. 892.

2. Катеринчук К. В., Бортняк К. В. Проблеми захисту прав людини на тимчасово окупованих територіях. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2022. Том 33 (72), № 1-2. С. 14-18.

3. Nalyvaiko L. R. (2014). Transparency as a democratic standard of the government functioning. *Evropský Politický a Právní Diskurs*, 1, 51-62.

4. Корягіна А. М., Биндюк К. Г. Правові питання захисту прав людини в умовах окупації. 2020. URL : <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/18760/Корягіна>.

*Пашков Віталій Михайлович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач лабораторії дослідження проблем національної безпеки
у сфері громадського здоров'я
Науково дослідного інституту вивчення проблем злочинності НАПрН України
м. Полтава, Україна*

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СФЕРІ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ: ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ

З появою штучного інтелекту (далі - ШІ) очікується, що різні сфери, включаючи медичну, зазнають значних трансформацій у кількох ключових напрямках, таких як персоналізоване навчання, покращена діагностична підготовка. У міру поглиблення дебатів щодо інтеграції ШІ в медичну сферу для лікарів стає вкрай важливим повне розуміння цінності ШІ та потенційних ризиків, які можуть призвести до припинення його відповідального використання. Використання ШІ безсумнівно, може зробити революцію в медичній сфері, полегшуючи і покращуючи персоналізовану діагностику, миттєвий доступ до широкого спектру підготовки та перепідготовки медичних працівників на основі інформаційних технологій, адаптивне оцінювання, негайний контекстний зворотний зв'язок, спільне консультування шляхом використання телемедицини, в тому числі через віртуальні платформи. Це особливо актуально, зокрема для України, в умовах воєнного стану

Дослідники вивчають, як використовувати ШІ для аналізу великої кількості даних про здоров'я та виявлення закономірностей, які можуть призвести до нових відкриттів у медицині та шляхів покращення індивідуальної діагностики.

Наприклад, дослідники розробили програму AI для відповіді на екстрені дзвінки, яка обіцяє розпізнавати зупинку серця під час дзвінка швидше та частіше, ніж медичні диспетчери. В іншому прикладі [K Connect](#), який

фінансується ЄС, розробляє багатомовні текстові та пошукові служби, які допомагають людям знаходити найактуальнішу доступну медичну інформацію [1].

Однак, поряд з цими трансформаційними перевагами, ШІ також викликає значні етичні занепокоєння, включаючи питання конфіденційності, пов'язані з обробкою та безпекою конфіденційних даних, в тому числі пацієнтів, упередження, властиві алгоритмам ШІ, які можуть призвести до нерівних можливостей або неправильної інтерпретації в клінічних умовах, а також прозорість у процесах прийняття рішень, користувачам ШІ важко зрозуміти потенційну девальвацію професійних суджень у міру того, як ШІ стає все більш інтегрованим в сферу медичних послуг. Незважаючи на численні переваги штучного інтелекту, медичній сфері в усьому світі ще не дослідили весь потенціал ШІ та його надійне впровадження. Основними причинами цього є брак досвіду роботи зі штучним інтелектом у медичних працівників та відсутність стандартизованих рекомендацій щодо відповідального використання ШІ.

Саме тому, в країнах ЄС активно вживаються заходи щодо уніфікації використання ШІ.

Наприклад, пропозиція до Регламенту Європейського Парламенту [2] щодо використання ШІ базується на існуючій правовій базі та є пропорційною та необхідною для досягнення поставлених цілей, оскільки вона дотримується підходу, що ґрунтується на оцінці ризику, і накладає регуляторний тягар лише тоді, коли система штучного інтелекту може становити високі ризики для основних прав і безпеки. Для інших систем штучного інтелекту, які не належать до високого ризику, накладаються лише дуже обмежені зобов'язання щодо прозорості, наприклад, щодо надання інформації для позначення використання системи штучного інтелекту під час взаємодії з людьми. Для систем штучного інтелекту з високим рівнем ризику вимоги до високоякісних даних, документації та можливості відстеження, прозорості, контролю з боку людини, точності та надійності є суворо необхідними для пом'якшення ризиків для основних прав і безпеки, створених штучним інтелектом, і які не охоплюються іншими

існуючими правові рамки. Узгоджені стандарти та допоміжні вказівки та інструменти відповідності допоможуть постачальникам і користувачам у дотриманні вимог, викладених у пропозиції, і мінімізують їхні витрати. Витрати, понесені фахівцями, пропорційні досягнутим цілям, а також економічним і репутаційним вигодам, які фахівці можуть очікувати від цієї пропозиції.

Отже, використання методів штучного інтелекту та їх ефективне впровадження суттєво змінили фундаментальні припущення в секторі охорони здоров'я, що стосуються систем підтримки прийняття рішень, медичної візуалізації, інтегрованих інформаційних систем охорони здоров'я та аналізу платформ соціальних мереж. У світлі значних складнощів і ризиків використання ШІ необхідно сформулювати правила штучного інтелекту, спрямовані на створення керованої штучним інтелектом в сфері охорони здоров'я, яка пропонує інклюзивні рішення, вигідні всім зацікавленим сторонам, включаючи організації охорони здоров'я та пацієнтів. Використання штучного інтелекту має потенціал для покращення догляду за пацієнтами шляхом полегшення самоконтролю та самоконтролю за допомогою впровадження передових інструментів але за дотриманням принципу пропорційності щодо ризиків дотримання прав пацієнтів.

Література:

1. European Parliament. What is artificial intelligence and how is it used? URL: <https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20200827STO85804/what-is-artificial-intelligence-and-how-is-it-used> (дата звернення 01.04.2024);

2. European commission. Brussels, 21.4.2021. COM(2021) 206 final 2021/0106(COD). Proposal for a regulation of the european parliament and of the council laying down harmonised rules on artificial intelligence (artificial intelligence act) and amending certain union legislative acts {sec(2021) 167 final} - {SWD(2021) 84 final} - {SWD(2021) 85 final}. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021PC0206> (дата звернення 01.04.2024).

Політанський В'ячеслав Станіславович
кандидат юридичних наук,
начальник відділ науково-організаційного забезпечення
діяльності президії, відділень та наукових установ
Національна академія правових наук України,
провідний науковий співробітник
НДІ державного будівництва та
місцевого самоврядування НАПрН України
м. Харків, Україна

ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА ПРОЦЕС ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У сучасному світі цифрові технології впливають на усі сфери людського життя, включаючи політику та публічну адміністрацію. В Україні, країні, що зазнає непростих випробувань у зв'язку з воєнним станом, цей вплив набуває особливого значення. Адже, умови воєнного стану в Україні створюють особливі виклики для організації та здійснення публічної влади, що потребує уваги наукового співтовариства. В контексті цифровізації ці виклики можуть бути як обмеженнями, так і стимулами для подальшого розвитку сучасних технологій управління. Саме тому, цифрові технології набувають великого значення для забезпечення ефективного керівництва та здійснення публічної влади.

Крім того, за існуючої ситуації в Україні, питання організації та здійснення публічної влади набувають особливого значення, вимагаючи адаптації до нових реалій та використання сучасних технологій, зокрема цифрових, для забезпечення ефективності та реалізації стратегічних цілей. Адже цифрові технології зазнали стрімкого розвитку за останні десятиліття та проникли у всі сфери суспільства, включаючи сферу управління. Відповідно, розгляд впливу цифровізації на процес організації та здійснення публічної влади стає настільки

актуальним, що потребує детального аналізу та дослідження [1, с. 17].

Цифровізація має значний вплив на процеси організації та здійснення публічної влади, особливо в умовах воєнного стану. Основними аспектами цього впливу, є:

1. Ефективність комунікації - цифрові інструменти дозволяють швидко та ефективно комунікувати з громадянами, органами влади та іншими стейкхолдерами. Це особливо важливо в умовах воєнного стану, коли швидке поширення інформації та реагування на кризові ситуації може бути вирішальними для збереження життів та майна;

2. Електронне управління - цифрові технології дозволяють оптимізувати процеси управління та прийняття рішень, зменшуючи бюрократичні бар'єри та прискорюючи потік інформації між відділами та органами влади;

3. Моніторинг і контроль - цифрові інструменти можуть використовуватися для збору та аналізу даних щодо розгортання військ, гуманітарної ситуації, порушень прав людини та інших аспектів, що стосуються воєнного стану. Це дозволяє краще реагувати на ситуацію та забезпечувати більш ефективний контроль;

4. Кібербезпека - в умовах воєнного стану кіберзагрози можуть бути особливо небезпечними. Цифрові технології дозволяють покращити системи кібербезпеки, захищаючи важливі інфраструктури та інформаційні ресурси від кібератак;

5. Забезпечення доступу до інформації - цифрові технології дозволяють забезпечувати доступ до важливої інформації для громадян, журналістів та інших стейкхолдерів, що може бути критичним в умовах воєнного стану для запобігання паніці та розповсюдження дезінформації;

6. Електронна демократія - цифрові технології можуть підвищити участь громадян у процесі управління, забезпечуючи зручний доступ до публічної інформації, електронні форми звернень та голосування тощо;

7. Гуманітарна допомога - цифрові технології можуть використовуватися для координації та надання гуманітарної допомоги в умовах воєнного конфлікту,

сприяючи швидкому розподілу ресурсів та координації дій між різними гуманітарними організаціями [2, с. 385].

Також потрібно наголосити на тому, що цифровізація відкриває нові можливості для покращення організації та здійснення публічної влади в умовах воєнного стану. Використання штучного інтелекту, блокчейн-технологій та інших інноваційних рішень може підвищити ефективність управління кризовими ситуаціями та забезпечити більшу безпеку для громадян [3, с. 93].

Крім того, в умовах воєнного стану в Україні цифрові технології стають невід'ємною складовою для організації та підтримки комунікації між владою, військовими та громадянами. Соціальні мережі, електронна пошта, веб-сайти та інші цифрові інструменти стають основними засобами зв'язку для передачі інформації щодо надзвичайних ситуацій, важливих рішень та інструкцій для населення [4, с. 219].

Загалом, цифровізація може значно полегшити управління та здійснення публічної влади в умовах воєнного стану, забезпечуючи швидкість, ефективність та прозорість у діяльності державних органів. Використання цифрових технологій дозволяє урядовим органам підвищити ефективність своєї роботи, забезпечити безпеку громадян та поліпшити комунікацію з громадськістю. Однак важливо також враховувати можливі ризики та виклики, пов'язані з цифровізацією, такі як кіберзагрози та захист особистих даних громадян. Крім того, цифрові технології можуть стати сильним інструментом для управління в умовах воєнного стану, проте їх впровадження та використання потребує обережного підходу і врахування специфічних викликів, пов'язаних з кібербезпекою, етикою та соціальними аспектами.

Література:

1. Лученко Д. В. Безпосереднє здійснення влади народом: особливості, зумовлені цифровою епохою. Права людини та публічне врядування в сучасних умовах : мат-ли V Міжнар. правн. форуму (Чернівці, 10.06.2022). Чернівці, 2022. С. 16–18.

2. Белікова М. І. Цифровізація публічного адміністрування в умовах

воєнного стану. Наукові інновації та передові технології. 2022. № 8 (10). С. 381–392.

3. Лукін С. Сучасні аспекти цифровізації публічних просторів. Аспекти публічного управління. 2020. Том 8. Спецвипуск № 1. С. 91–93.

4. Вінник О. М. Проблеми цифровізації: правовий аспект. Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів. Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції. 2020. С. 215-221. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/78995/1/Vinnyk_digitalization.pdf. (дата звернення: 27.03.2024).

Полонка Іванна Анатоліївна

кандидат юридичних наук,

доцент, доцент кафедри професійних та

спеціальних правових дисциплін

ПВНЗ «Буковинський університет»

м. Чернівці, Україна

ДО ПИТАННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПОЗИТИВНОЇ ПРАВОВОЇ ПОВЕДІНКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Захист незалежності та збереження територіальної цілісності України є ключовим обов'язком кожного громадянина. Українська нація консолідувалася у боротьбі з ворогом. Однак незважаючи на супротив українців, підтримку всього світу, війна продовжується. Вона впливає на життя кожного співвітчизника, які уже більше двох років живуть в умовах постійного страху, відчаю, гніву та стресу.

Тиск на наше населення спостерігається з усіх сторін. Масово скорочуються робочі місця, знецінюється національна валюта, все над чим важко працюють наші громадяни вщент знищує країна агресор. Більше того, законними для воєнного стану способами, обмежуються права громадян України.

Саме в такій ситуації починають руйнуватися позитивні стереотипи

поведінки, змінюються цінності, цілі, допустимі засоби реалізації соціальних потреб у суспільстві, встановлюються нові правові стандарти міжособистісної взаємодії.

Кордони, що розділяють правову поведінку на правомірну і неправомірну, в сучасних умовах стають більш рухливими, оскільки поведінка особистості є феноменом соціально-правової дійсності. А реалії сьогодення демонструють нелюдське поводження Росії із мирними жителями, дітьми, військовополоненими, що також може спровокувати прояви відхилень у поведінці. Цінності, норми і традиції, які підтримуються людиною у повсякденному житті, під час воєнного стану, перебуваючи постійно у небезпеці, можуть різко змінитися. Одні морально-правові регулятори вже не діють, а інші, змінюючи їх, ще не діють. Тому проблема формування правової поведінки людини в умовах війни є визначальною, необхідно скоординувати максимум зусиль на попередження неправомірної поведінки громадян.

Позитивний вплив правової поведінки на формування сучасної держави залежить від ряду обставин, які необхідно враховувати при формуванні нової концепції вдосконалення та популяризації правової поведінки серед населення України. Враховуючи прийняття нових законодавчих актів, постійні новели в процесі управління державою, потрібно скоригувати зміни і в громадській правосвідомості.

Серед різноманітних регуляторів, які діють у суспільстві (моральних, релігійних, політичних), правова поведінка посідає одне з найголовніших місць. Вона виступає інструментальною складовою багатьох понять в теорії права, таких як правопорядок, правовідносини, реалізація права, правова свідомість, правова діяльність, залишаючись одночасно найважливішою складовою соціальної характеристики особистості, що виражається в законодавстві.

Кризові явища сучасного життя негативно впливають на правову поведінку громадян, зумовлюючи при цьому різні види її деформації.

В умовах війни людина змушена змінювати та переглядати свої уявлення про правове і протиправне. Ті явища, які ще кілька років тому вважалися

правовими сьогодні трансформувалися в ті, що вважаються «поза законом», а те, що було протиправне перетворилося на правове [1, с. 166]. Правові уявлення людини є прямо залежними від воєнних, економічних, політичних, ідеологічних та інших змін, які мають місце у державі та суспільстві на певному етапі розвитку.

На сучасну державу покладається важливий обов'язок збереження режиму законності та правопорядку, тобто потрібно здійснювати систематичний вплив на населення нашої України із закликом, що воєнний стан в державі є явищем критично-перехідного типу і слід не допускати прояви свавілля, протиправності та беззаконня.

Державі необхідно максимально нейтралізувати негативні фактори, які мають вплив на вчинення неправомірних діянь.

Суспільство та органи державної влади повинні вжити наступні заходи виховного, профілактичного та попереджувального характеру задля панування правової поведінки належного рівня:

- на законодавчому рівні потрібно удосконалити механізм захисту прав і свобод людини і громадянина у умовах війни;

- в оборонній сфері продовжувати забезпечувати та відновлювати територіальну цілісність, суверенітет України, підтримувати громадську злагоду населення, глибоко обґрунтувати куди і навіщо зосереджуються усі сили нашої держави;

- в духовній сфері підтримувати достатній морально-психологічний клімат суспільства;

- в соціальній сфері створити належні умови для можливості отримання якісної освіти всім, без винятку громадянам України. Проводити правове виховання населення, яке включає не тільки правове інформування та навчання, а саме переконання в справедливості діючих норм права; підвищувати рівень морального виховання особистості;

- в організаційній сфері поліпшити діяльність органів держави, тому що їх корупційна поведінка, постійне зловживання владою, найбільш негативно

деформує стан правосвідомості громадян;

- в медичній сфері необхідно активізувати роботу із наданням допомоги людям, які постраждали від воєнних дій агресора (надання психологічної допомоги і консультацій);

- здійснити переорієнтацію засобів масової інформації з демонстрації культу жорстокості, цинізму і насильства на прищеплення молоді загальнолюдських цінностей та національних духовних традицій; нейтралізувати вплив необ'єктивних та неправдивих інформаційних технологій трансформованих громадською думкою на установку людини [2, с. 247];

- започаткувати на телебаченні цикл науково-інформаційних програм для дітей, підлітків та дорослих з питань активної пропаганди здорового способу життя, правової освіти неповнолітніх та молоді; популяризувати інформаційно-освітні програми та тренінги, що орієнтують на підвищення рівня усвідомлення суспільством цінності власного здоров'я та відповідальності за його збереження.

Підсумуємо. Під час воєнного стану в Україні не можливо ізолювати наших громадян від впливу суворої дійсності, однак необхідно спрямувати всі сили на те, щоб зберегти загальну культуру та позитивну правосвідомість громадян з чіткою правомірною поведінковою позицією. Саме держава є основним інструментом збереження правової рівноваги, вона може скорегувати поведінку суб'єкта права по соціально активному шляху, допомогти викривлений правовий інтерес скерувати в правомірну дію. Отже, необхідно запропонувати суб'єкту права з багатьох шляхів реалізації своїх інтересів обрати кращий, законний шлях та скоригувати розвиток правосвідомості громадян.

Література:

1. Захаркевич Т. С. Правова поведінка та основоположні принципи права / Т. С. Захаркевич // Альманах права. — 2012. — Вип. 3. — С. 166-170.

2. Полонка І. А. Механізм неправомірної поведінки в теорії права : авторський підхід / І. А. Полонка // Підприємництво, господарство і право. — 2018. — № 6. — С. 243-248.

Рабінович Сергій Петрович
доктор юридичних наук, професор,
завідувач Львівської лабораторії прав
людини і громадянина
Науково-дослідного інституту державного будівництва
та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України,
Україна, Львів

ЧИ ДІЮТЬ КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ БАЛАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ?

Чи дозволяють загрози національній безпеці зміщувати пріоритети у процесі забезпечення такої цінності як права людини, захищені нормами частини 2 статті 64 Конституції України? Це питання, так само як і відповіді на нього, перебуває на перехресті політичних фактів і конституційних приписів, соціологічних і нормологічних правоінтерпретаційних підходів.

Стосовно згадуваних далі справ для вирішення питання про вплив чиннику «реальна загроза національній безпеці» на обмеження прав і свобод можна виокремити три відмінні, – залежно від взаємодії фактичних та юридико-нормативних чинників, – ситуації: (а) масові протести і події періоду Євромайдану і Революції гідності (21.11.2013–19.02.2014); (б) тимчасова окупація РФ території АРК і воєнні дії на Сході України, за яких також офіційно не вводилося надзвичайного чи воєнного стану (20.02.2014–25.11.2018); (в) умови воєнного стану (26.11.2018–26.12.2018; з 24.02.2022 дотепер). З соціологічного погляду оцінку впливу загроз національній безпеці на межі розсуду органів держави, які вдаються до правообезпечувальних заходів, слід здійснювати в кожному з цих трьох випадків. Із юридико-догматичних же позицій таку оцінку, вочевидь, буде допустимо здійснювати тільки у випадку (в).

Для прибічників правового реалізму постає запитання: невже загроза національній безпеці справді *за жодних умов* не дозволяє на практиці «корегувати» згадані абсолютні заборони і не передбачає жодної можливості здійснити, так би мовити, «конституційно виправдане незабезпечення» таких прав?

Доктринальну відповідь на нього дозволю собі запропонувати з опертям на доробок цивілістичної доктрини. Згідно з цим, видається підставним припущення, що загроза національній безпеці лише тоді і лише тією мірою могла би звільнити державу від виконання взятих на себе публічно-правових зобов'язань перед людиною, коли існує *абсолютна й об'єктивна* неможливість такого виконання. Втім, у поточній ситуації триваючої політико-правової турбулентності фактичне нехтування такого роду підходами, так само як і неувага до безумовних приписів статті 64 Основного Закону іноді мають місце у практиці Верховного Суду. Так, іще 14 березня 2018 року його Великою Палатою було прийнято постанову у справі № П/800/120/14, якою було відмовлено в задоволенні позовних вимог колишньому голові КСУ часів президенства В. Януковича – А. Головіну [див.: 3]. Постанова парламенту № 775–VII була прийнята в драматичних соціально-політичних і воєнно-політичних умовах і мала, по суті, люстраційну спрямованість, хоча й за відсутності відповідного законодавства [4, с.16]. Це, звісно, не виправдовує його і не обґрунтовує ані конституційності його змісту, ані дотримання порядку ухвалення. Натомість уже згадана Постанова ВП ВС, прийнята через 4 роки після подій Революції гідності, продовжуючи довгий ряд актів вітчизняного перехідного правосуддя, стала прикладом того, як конституційна справедливість стає жертвою політичної упередженості.

Якби постанова ВП ВС у справі № П/800/120/14 залишилася у практиці цього органу поодинокую, викладені в ній правові позиції, мабуть, мали б шанс надалі згадуватись лише як прикрий виняток у діяльності оновленої найвищої судової інстанції. Однак, на жаль, майже через три роки, 20 січня 2021 року, підходи, закладені в цьому судовому акті, отримали свій подальший розвиток у

постанові ВП ВС у справі № 800/162/14 щодо судді КСУ М. Маркуш, звільненої згідним рішенням парламенту № 775–VII.

Якщо у постанові ВП ВС від 14 березня 2018 року питання національної безпеки не згадувалися, то, натомість, у постанові від 20 січня 2021 року Верховним Судом прямо здійснене зважування «незважуваних» конституційних цінностей: «легітимною метою цього заходу [звільнення з посади судді КСУ] було забезпечити відновлення конституційного ладу *заради національної безпеки* та задля захисту прав і свобод людини і запобігти ситуації, за якої судді КСУ, котрі постановили Рішення № 20-рп/2010, могли вдатися до подібної поведінки *в умовах реальних загроз такій безпеці...*» (курсив. – С.Р.). Таким чином, на переконання суддів ВП ВС, наявність загрози національної безпеки може, вочевидь, стати достатньою підставою для певного відступу від конституційних засад індивідуалізації юридичної відповідальності (стаття 61), як видається, презумпції невинуватості (стаття 62) і процедурних гарантій права на судовий захист (стаття 55).

У зв'язку з цим не можуть не викликати занепокоєння новітні правові позиції, які більш аніж «вільно» розвивають букву Конституції. Йдеться про позиції, озвучені в ухвалі КАС ВС від 5 січня 2023 року у справі № 991/5572/22: «існування реальних загроз національній безпеці може виступати критерієм правомірності певного відступу держави від загальних правил (підходів), які стосуються *дії закону в часі, дотримання принципу законності, принципів змагальності та рівності учасників судового процесу, обов'язковості виконання судового рішення...*» (курсив. – С.Р.). В усіх названих випадках йдеться про захищені права статті 64 Основного Закону.

Зауважу, що для виходу за межі буквального смислу норм статті 64 Суду навряд чи могло б допомогти і звернення до концепції «войовничої демократії». Про це свідчать, зокрема, правова позиція ЄСПЛ у справі *Овчаренко і Колос проти України*: «Хоча Європейський Суд враховував конкретний контекст у той час, коли заявників було звільнено, а саме масові протести та насильницькі події, що призвели до екстраординарної зміни державної влади, це *не виправдовує*

недотримання владою основних вимог Конвенції щодо законності та передбачуваності» [5] (курсив. – *С.Р.*). Звісно ж, не виправдовує це й недотримання конституційних норм. Нагадаємо тут також правові позиції Венеційської комісії стосовно люстраційних заходів в Україні, які зобов'язують з'ясувати індивідуальну вину особи [6]. Постає питання: чи вдалося судовій владі забезпечити верховенство права і верховенство Конституції України як його складову у справі, яка стосувалася звільнення суддів КСУ – по суті через те, що КСУ часів В. Януковича виявився неспроможним забезпечувати таке верховенство і у 2014 році уже становив деяку «загрозу національній безпеці»?

Література:

1. Юджівська Г. Ю. «Правило чіткої лінії» в справі Еванс проти Сполученого Королівства – новий підхід Європейського суду з прав людини до зважування конфліктних інтересів. *Судова апеляція*. 2007. № 4. С. 125–135.

2. Рабінович С., Тарнавська М. Проблеми морального оцінювання в судовій практиці України та рішеннях Європейського суду з прав людини: монографія. Львів: Сполом, 2017. 240 с.

3. Рабінович С. Контроль за застосуванням заходів відповідальності за порушення присяги судді Конституційного Суду України: питання конституційності й законності. *Вісник Конституційного Суду України*. № 5/2018. С.63–73.

4. Уварова О. Виникнення концепції перехідного правосуддя: основні віхи. *Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні* / за заг. ред. А. П. Буценка, М. М. Гнатовського. К. : РУМЕС, 2017. С. 12–18.

5. Ovcharenko and Kolos v. Ukraine - 27276/15 and 33692/15. Judgment 12.1.2023 [Section V] URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-13959>

6. Interim Opinion on the Law on Government Cleansing (Lustration Law) of Ukraine adopted by the Venice Commission at its 101st Plenary Session (Venice, 12–13 December 2014) – in Ukrainian. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2014\)044-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2014)044-ukr)

Решота Володимир Володимирович
доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник
Львівської лабораторії прав людини і громадянина
Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого
самоврядування
Національної академії правових наук України,
м. Львів, Україна

КОНСТИТУЦІЙНІСТЬ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ГРОМАДЯН ЧОЛОВІЧОЇ СТАТІ НА ПЕРЕТИН ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Забезпечення прав і свобод людини і громадянина є важливим обов'язком правової держави не лише у звичайних умовах, але й у період надзвичайного чи воєнного стану. Так, приписами Конституції України (ст. 33) передбачено свободу, хто на законних підставах перебуває на території України, пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом. На нашу думку, положення Конституції щодо необхідності встановлення обмежень щодо свободи пересування та виїзду за кордон лише законом не допускає його розширеного тлумачення щодо можливості врегулювання цього питання підзаконними нормативно-правовими актами або іншими актами законодавства.

Окрім того, статтею 64 Конституції України визначено, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Основним Законом. Проте в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Так, 24 лютого 2022 року на усій території України, відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 введено воєнний стан у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти

України.

Згідно з п. 3 цього Указу, у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 - 34, 38, 39, 41 - 44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України "Про правовий режим воєнного стану".

Отже, системний аналіз положень ст. 33, 64 Конституції України та Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 дає змогу висувати, що право вільно залишати територію України може бути обмежено у період дії правового режиму воєнного стану, але виключно у порядку встановленому законом.

Водночас, сьогодні відсутні норми закону, які забороняють громадянам України чоловічої статі віком від 18 до 60 років вільно залишати територію України під час дії воєнного стану.

Так, Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» від 21 січня 1994 року № 3857-ХІІ (з наступними змінами і доповненнями) не містить прямої заборони для громадянам України – чоловіків віком від 18 до 60 років вільно залишати територію України під час дії воєнного стану. Не містить такого обмеження і Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Натомість така заборона міститься у постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України» від 27 січня 1995 р. № 57. Так, п. 2-1 цієї Постанови у редакції Постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Правил перетинання державного кордону громадянами України» від 10 вересня 2022 р. № 1044 перераховано перелік випадків, за яких допускається перетинання громадянами України державного кордону у разі введення на території України

надзвичайного або воєнного стану.

Обмеження у праві перетину державного кордону України для чоловіків віком від 18 до 60 років було запроваджено одразу із введенням воєнного стану 24.02.2022 року на підставі вищевказаного Указу Президента. Проте, як зазначалось вище, відповідний Указ вказує на можливість такого обмеження.

Державна прикордонна служба України на своєму офіційному веб-сайті інформує, що законодавство, яке визначає порядок перетину кордону українцями у воєнний час становлять «Правила перетинання державного кордону громадянами України», затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 27.01.1995 № 57, Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» (зокрема стаття 23) [1].

Однак ці закони не встановлюють обмежень на право перетинання державного кордону чоловіками віком від 18 до 60 років під час дії воєнного стану. Фактично основним нормативно-правовим актом, який встановлює таку заборону є постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України» від 27 січня 1995 р. № 57 (з наступними змінами і доповненнями), що вочевидь суперечить статті 33 Конституції України.

Натомість, проектом Закону від 30.01.2024 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» пропонується внести зміни до ст. 3 Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», доповнивши її такого змісту: у разі введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях громадяни України чоловічої статі віком від 18 до 60 років, які перебувають на військовому обліку або виключені з нього в установленому порядку, зобов'язані додатково пред'явити військово-обліковий документ з відміткою про взяття на військовий облік або виключення з військового обліку. А до ст. 6 вищевказаного Закону пропонується внести зміни щодо можливості встановлення тимчасового обмеження права громадянина

України на виїзд з України рішенням Кабінету Міністрів України або військовим командуванням відповідно до указу Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затвердженого Верховною Радою України [2].

Отже, відсутність, станом на сьогодні, закону, який встановлює обмеження для громадян України чоловічої статі віком від 18 до 60 років є недоліком вітчизняного законодавства, що порушує принцип правової визначеності, а також конституційні положення щодо можливості та механізму таких обмежень, які законодавець не зміг усунути вже за понад два роки діє правового режиму воєнного стану в Україні.

Література:

1. Перетинання державного кордону під час правового режиму воєнного стану. Питання-відповідь. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/peretinannya-derzhavnogo-kordonu-pid-chas-pravovogo-rezhimu-vonnogo-stanu-pitannya-vidpovid/>

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку: проект Закону України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/02343c0c-1b53-4d32-a73d-bc125d50476b>

Сидоренко Ольга Олександрівна,

к. ю. н., доцентка, асистентка кафедри теорії права,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,

м. Харків, Україна

ПРАВО НА ОСВІТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Впродовж історії людства воєнні конфлікти завжди ставили під загрозу найбільш важливі права та свободи людини, серед яких є право на освіту. Умови воєнного стану породжують безліч викликів для освітньої системи, від перерв у

навчанні до загрози життю та безпеці. Повномасштабна військова агресія Росії проти України принесла масштабні руйнування, вимушене внутрішнє переміщення учасників освітнього процесу, їх виїзд за кордон, навчання в умовах блекауту, колосальний психологічний тиск. Основна мета трансформації системи освіти України – поставити в центр уваги людину, її потреби й цінності. Тому особливу увагу приділено тому, щоб українські діти, хоч би де вони перебували, змогли продовжити навчання в українській освітній парадигмі.

«Право на освіту гарантоване статтею 53 Конституції України [1] та статтею 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права [2]. Наша держава має створити рівні умови для доступу до освіти, ніхто не може бути обмежений у праві на її здобуття. Кожна дитина в Україні, незалежно від місця її перебування, має право на гарантоване безоплатне здобуття середньої освіти в державних та комунальних закладах», - Дмитро Лубінець, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

Конституція України встановлює виключення, за яких можливе обмеження окремих конституційних прав і свобод людини під час воєнного або надзвичайного стану. Згідно з Указом Президента України від 24 лютого 2022 року «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 [3] конституційне право кожного на освіту, яке передбачене в статті 53 Основного Закону держави опинилося в низці прав, які можуть обмежуватися на період дії правового режиму воєнного стану.

По-перше, умови воєнного стану часто призводять до евакуації людей з їхніх домівок. Це може призвести до зміни навчальних закладів, руйнування інфраструктури освіти, а також втрати доступу до освітніх ресурсів. У цих умовах важливо забезпечити неперервність навчання та доступ до освіти для всіх дітей, незалежно від їхнього статусу чи місцезнаходження.

По-друге, воєнні конфлікти часто супроводжуються порушеннями прав людини та міжнародного права, зокрема атаками на навчальні заклади. Це ставить під загрозу безпеку навчання та потребує належного захисту освітньої спільноти.

По-третє, умови воєнного стану можуть викликати стрес та травми у дітей та молоді, що може негативно вплинути на їхню здатність до навчання та соціальну адаптацію. Важливо забезпечити психологічну підтримку та ресурси для учнів та педагогів, щоб допомогти їм подолати ці виклики та продовжувати навчання.

Отже, в умовах воєнного стану право на освіту залишається невід'ємним і вимагає від урядів, гуманітарних організацій та міжнародної спільноти активної дії для забезпечення доступу до якісної, безпечної та доступної освіти для всіх дітей та молоді, незалежно від обставин. Спільним завданням Уряду, Міністерства освіти і науки України, відповідних військових адміністрацій є створення безпечних умов перебування в закладах освіти здобувачів освіти й працівників. 7 квітня 2023 р. Урядом схвалено Концепцію безпеки закладів освіти [4], де викладено його комплексне стратегічне бачення створення безпечного освітнього середовища в закладах освіти та організації в них рівних, належних і безпечних умов здобуття освіти й викладання.

На сьогодні навчальний процес в Україні відбувається офлайн, онлайн або змішано. Форми навчання в закладах освіти визначають обласні військові адміністрації на місцях з урахуванням безпекової ситуації.

Крім того, важливо враховувати різні аспекти освіти в умовах воєнного конфлікту, зокрема: а) інклюзивність: всі діти, незалежно від їхніх потреб та обставин, мають право на освіту (умови воєнного стану не повинні бути перешкодою для доступу до освіти дітей з інвалідністю, біженців, дітей з малозабезпечених сімей та інших вразливих груп); б) гнучкість: освітні програми та методи навчання повинні бути гнучкими та адаптованими до умов воєнного конфлікту; в) безпека: забезпечення безпеки навчального середовища є критично важливим, навчальні заклади повинні бути захищені від можливих нападів та атак; г) реінтеграція: після закінчення конфлікту важливо забезпечити реінтеграцію дітей та молоді, які були втягнуті у конфлікт чи були вимушені покинути навчання через обставини війни. Це може включати психологічну підтримку, програми підтримки соціальної адаптації та спеціальні освітні

ініціативи.

23 червня 2022 р. Європейською Радою прийнято історичне рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі. У висновку Європейської Комісії зазначено, що Україна має добре розвинену систему освіти з високим рівнем охоплення грамотністю (майже 100%) і значну частку охоплення українців вищою освітою. 1 лютого 2023 р. Європейською Комісією оприлюднено Аналітичний звіт щодо заявки України на членство в Європейському Союзі, зокрема стану секторальної інтеграції освіти до *acquis* ЄС. Згідно з висновком, сфери освіти і культури України досягли певного рівня підготовки (*some level of preparation*) до інтеграції, розвиток системи освіти узгоджується з цілями та політикою ЄС, зокрема щодо професійної підготовки та кваліфікацій. Загалом спільні цілі й освітні пріоритети ЄС визначено Стратегічною рамкою європейського освітнього простору до 2030 року, а для узгодження сфер освіти і науки країн ЄС застосовується переважно принцип відкритого методу координації (*Open Method of Coordination, OMC*).

Таким чином, воєнні конфлікти ставлять під загрозу безпеку та доступ до освіти, але держава намагається забезпечувати виконання положень статті 53 Конституції України. Міжнародні норми та стандарти також закликають до забезпечення безперервності навчання та захисту освітньої спільноти. Забезпечення безпеки навчального середовища, гнучкість освітніх програм, підтримка культурної та мовної ідентичності, підтримка професійного розвитку викладачів – це ключові аспекти забезпечення права на освіту в умовах воєнного конфлікту. Спільні зусилля урядів, міжнародних організацій та місцевих громад спроможні забезпечити пріоритетність освіти навіть у найскладніших умовах. Незважаючи на виклики, які вносить воєнний стан, право на освіту має залишатися невід'ємним елементом будь-яких заходів та стратегій в сфері гуманітарної допомоги та розвитку.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII ([2148-08](#)) від 19.10.73) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

4. Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти : Розпорядження Кабінет Міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 301-р . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#Text>

*Тараненко Сергій Михайлович,
канд. юр. наук, доцент,
доцент кафедри історії та права
Черкаський державний технологічний університет,
м. Черкаси, Україна*

ПОДАТКОВА ЗНИЖКА НА НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Ні для кого не є таємницею, що у недалекому 2011 році вперше в національному законодавстві з'явилося таке поняття, як податкова знижка на навчання. В юридичній науці і практиці під нею розуміють можливість повернути частину сплаченого податку на доходи за певні послуги, які були здійснені протягом звітного року. Як відомо, витрати мають бути насамперед підтверджені як квитанціями так і фіскальними або товарними чеками, а також копіями договорів у яких обов'язково зазначається вартість таких послуг та строк оплати за надані послуги.

У нас є розуміння того, що за цей період багато батьків та інших осіб, які оплачують навчання студента (своєї дитини), усвідомили користь отримання податкової знижки та не упустили свій шанс і скористалися цим правовим

інструментом, зокрема під час воєнного стану. Само собою зрозуміло, що вони залишилися задоволеними, адже за результатами того чи іншого звітного року без особливих зусиль їм вдалося повернути з бюджету частину ПДФО утриманого із зарплати, а якщо й довелося якусь суму цього податку доплатити в бюджет, то відповідно у меншому розмірі.

Не викликає жодного сумніву, що податкову знижку мають право отримати лише ті громадяни, які офіційно працюють та сплачують загальнодержавний податок за свій дохід, а також ФОП, які також сплачують єдиний податок. Крім того слід додати й те, що студенти, які мають офіційний заробіток та сплачують податки зможуть самостійно оформити знижку, а також її може отримати член сім'ї першого ступеня спорідненості (мати, батько, опікун, опікунка, дружина, чоловік), якщо студент чи студентка не працює.

Сьогодні за чинним законодавством в Україні студенти - контрактники університетів та коледжів можуть повернути частину суми з оплати за навчання умовах сучасних реалій. Мова йдеться про знижку, яка передбачена законом, а оформити її відшкодування можуть лише ті студенти, які паралельно працюють, тобто офіційно працевлаштовані та мають реєстраційний номер облікової картки платника податків (РНОКПП) чи довідку про присвоєння ідентифікаційного номера платника податків.

Що нового стосовно податкової знижки за навчання в сучасних реаліях тобто в умовах воєнного стану? Відповідь на це питання батькам студентів необхідно знати уже зараз тобто перед початком нового навчального року, коли будуть укладатися договори та відбуватиметься оплата за навчання. Не слід забувати і про таке, що отримати знижку на навчання можна також у сфері дошкільної, позашкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної) освіти. При цьому форма власності навчального закладу не має значення.

Додам також, що у цих тезах ми ставимо за мету запропонувати алгоритм дій щодо отримання податкової знижки *студентам та іншим особам, які здобувають освіту на контрактній основі, та мають право на певну*

компенсацію вартості освітніх послуг. Загальновідомо, що за чинним законодавством України заклад освіти може надавати освітні послуги за рахунок коштів як державного так місцевих бюджетів, а також за рахунок коштів фізичних і юридичних осіб. Плата за надання освітніх та інших послуг закладів освіти здійснюється відповідно до укладених договорів (стаття 79 Закону України «Про освіту»)[1].

Крім того не слід забувати, що важливою умовою провадження освітньої діяльності є те, що вона не може фінансуватися за рахунок коштів фізичної особи, яка є громадянином (підданим) держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом; юридичної особи з іноземними інвестиціями держави-агресора або держави-окупанта, або зареєстрованої на території держави-агресора або держави-окупанта, або кінцевий бенефіціарний власник (контролер) якої є резидентом держави-агресора або держави-окупанта. Безумовно ця процедура передбачена податковим кодексом України[2]. У якому зазначено, що таке податкова знижка це зменшення суми, сплаченої за навчання, шляхом повернення певної її частини і право на неї регулюється статтею 166, п.3.3 Податкового кодексу України[2]. Слід зазначити, що до цього переліку не входить освіта як за кордоном та витрати на проживання в гуртожитку.

Іноді виникає запитання такого змісту, якщо ви чи ваша дитина здобуває освіту відразу у кількох навчальних закладах, то чи має вона право на податкову знижку, відповідь буде однозначною так. Доцільно також пам'ятати, якщо за договором із навчальним закладом навчання оплачувала дитина, батьки не мають права на податкову знижку або роботодавець. У такому разі використати податкову знижку зможе тільки та людина, яка здійснювала оплату за дорученням. Тож для цього необхідно мати довідку від роботодавця.

Відомо, що загальна сума знижки становить 18 відсотків від вартості навчання, однак вона не може перевищувати суму податку, сплаченого з річної заробітної плати. Тому є логіка в тому, щоб оформити податкову знижку на того члена сім'ї, який офіційно отримує більшу заробітну плату. Наприклад, у 2023

році мати витратила на навчання дочки (чи іншого члена сім'ї першого ступеня споріднення) 30 тис. грн. Заробітна плата матері за 2023 рік склала 250 тис. грн., з неї утримано 41 тис. грн. податку на доходи фізичних осіб (18% від отриманого доходу). Податкова соціальна пільга до заробітної плати матері не застосовувалася. Розраховуємо суму податку на доходи фізичних осіб, яка підлягає поверненню внаслідок застосування платником права на податкову знижку: визначаємо базу оподаткування, зменшену на суму витрат на навчання: $250 \text{ тис.} - 30 \text{ тис.} = 220 \text{ тис. грн.}$, та суму податку на доходи фізичних осіб із цієї бази: $220 \text{ тис.} \cdot 18\% = 39 \text{ тис.} 600 \text{ грн.}$ Сума ПДФО, яка підлягає поверненню платнику - це різниця між фактично утриманим податком та податком, який підлягає утриманню внаслідок застосування податкової знижки: $41000 \text{ грн.} - 39 \text{ тис.} 600 \text{ грн.} = 1400 \text{ грн.}$ Таким чином, сума ПДФО, яка підлягає поверненню внаслідок використання платником права на податкову знижку, складає 1400 грн.

Хочу звернути вашу увагу, що для цього необхідно подати наступні документи як: 1. Копія паспорта. 2. Копія РНОКПП (реєстраційного номера облікової картки платника податків). 3. Довідка про заробітну плату за рік (за формою №3). Якщо людина протягом року змінювала місце роботи, необхідно взяти довідки з усіх місць роботи. 4. Декларація про майновий стан і доходи. 5. Копія договору з навчальним закладом про надання послуг навчання. 6. Копії квитанцій за оплату навчання. У них платником має бути вказана людина яка претендує на податкову знижку. 7. Якщо за навчання сплачують батьки, необхідно надати свідоцтво про народження дитини. Якщо податкову знижку оформлює чоловік чи дружина то у цьому випадку необхідно надати свідоцтво про реєстрацію шлюбу. Крім того, не слід забувати, що до 31 грудня наступного після оплати навчання року необхідно подати декларацію про майновий стан і доходи за звітний податковий рік. Наприклад, якщо навчання ви оплачували у 2023 році, то декларацію необхідно подати до 31 грудня 2024 року. Безумовно для отримання податкової знижки необхідно звертатися до податкової за місцем вашого обліку (реєстрації). І ще дуже важливий момент щодо отримання

електронного ключа, необхідно заповнити декларацію в електронному реєстрі онлайн виходячи із зазначеного вище переліку документів. Крім того вам знадобиться кваліфікований електронний підпис (електронний ключ), який отримати можна в Інформаційно-довідкового департаменту Державної податкової служби, Міністерства внутрішніх справ України, Приватбанку безкоштовно. В той же час, якщо ви маєте картку Приватбанку то можете створити ключ АЦСК за відповідним посиланням: acsk.privatbank.ua. Заходимо та авторизуємось в електронному реєстрі Державної податкової служби: cabinet.tax.gov.ua. Зліва в кабінеті необхідно обрати розділ «ЕК для громадян» та обрати графу «Податкова декларація про майновий стан і доходи» і натиснути «Створити». Заповнюєте декларацію, в графі 8 «Категорія платника» і обов'язково зазначаєте особу яка заявляє про право на податкову знижку. В додатках долучаєте ФЗ F0121611 та документи у форматі pdf (копію паспорту та ідентифікаційного номера можете не долучати). У випадку ухвалення для вас компенсації на навчання, кошти будуть перераховані на ваш банківський рахунок протягом 60 днів після надходження пакету документів[3].

Важливо засвідчити, що не можуть отримати податкову знижку на навчання фізособи - підприємці (ФОП), громадяни інших країн світу та студенти, які хочуть відшкодувати кошти за їх навчання за кордоном. І насамкінець податковою знижкою можна скористатися лише один раз на рік.

Література:

1. Закону України «Про освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380 {[Із змінами і доповненнями, внесеними Законами України від 8 грудня 2023 року](#)} №3505-ІХ.

2. Податковий кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112) {[Із змінами, внесеними згідно із Законами. № 3325-ІХ від 10.08.2023](#)}.

3. Валентина Слободинська. Як повернути частину коштів за навчання. Газета Закон і Бізнес : <https://zib.com.ua/ua/147405.html> (дата звернення: 12.03.2024).

Чудик-Білоусова Надія Іванівна,
*кандидатка юридичних наук, доцентка,
завідувачка кафедри соціального забезпечення,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький, Україна*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ОСОБИ З ІНВАЛІДНІСТЮ НА ОСВІТУ: ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Забезпечення права особи з інвалідністю на освіту та заходи щодо його реалізації передбачено вітчизняним законодавством та міжнародними актами, імplementованими в Україні в частині виконання зобов'язань із забезпечення та заохочення повної реалізації всіх прав особи без будь-якої дискримінації за ознакою інвалідності. Тому держава зобов'язана визначати достатні та ефективні механізми з організації ефективного доступу до освіти в цілому та розвитку інклюзивної освіти на всіх рівнях і протягом усього життя особи» (ст. 24 п. 1) [1], зважаючи на тенденцію до зростання чисельності кількості осіб з інвалідністю.

Задля забезпечення їх права на освіту з часу прийняття базових законів продовжується діяльність уповноважених суб'єктів із впровадження всіх допустимих чи можливих практик та форм їх інтеграції у вітчизняний освітній простір. Тривай реалізація заходів із їх безбар'єрності та усунення будь-яких проявів дискримінації завдяки використанню нових інформаційно-комунікаційних технологій та засобів, здатних полегшити мобільність особи з інвалідністю та сприяти у застосуванні нею в освітньому процесі зручного та доступного для такої особи обладнання та допоміжних технологій, здатних полегшувати сприйняття необхідної чи достатньої інформації. Тому забезпечення їх прав на освіту має надалі залишатися пріоритетом у реформуванні та вдосконаленні законодавства у сфері освіти.

Відповідно до конституційних положень дане право для особи з інвалідністю має охоплювати загальнодоступність освітніх послуг, можливості

отримання нею безоплатної освіти на усіх освітніх рівнях; безоплатне чи грантове здобуття освіти в ЗВО на конкурсній основі, отримання стипендій [2]. Тому обов'язком держави, навіть за умов воєнного стану є гарантування права такої особи на освіту та забезпечення для неї доступу і безоплатного отримання освітніх послуг в закладах освіти усіх рівнів, насамперед через пільговий вступ на навчання; гарантування отримання стипендії та створення умов для провадження повноцінного та ефективного освітнього процесу [3; 4].

Напрямки розвитку права на освіту особи з інвалідністю тривалий час забезпечувалися Національною стратегією розвитку освіти в Україні [5]. На даний час відповідно до завдань Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища стосується лише НУШ [6]. Дитина віком від 2 до 18 років, у якої офіційно підтверджені особливі освітні потреби за результатами проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки ІРЦ її розвитку завдяки спеціалізованій додатковій може навчатися та набуває права на постійну чи тимчасову підтримку у цей період.

Право на освіту виступає одним із базових соціальних прав особи з інвалідністю як фізичної особи, котре включає в себе певні можливості зі здобуття нею знань, умінь, навичок на тих умовах, котрі визначені законодавством за участі уповноважених суб'єктів задля всебічного розвитку, соціалізації та її інтеграції в соціум. Дане право згідно законодавства водночас є конституційним обов'язком зі здобуття нею повної загальної середньої освіти, котра навіть для дитини з інвалідністю визнана обов'язковою. Водночас слід мати на увазі, що можливості з реалізації такого права дитиною з інвалідністю залежно від її місця проживання можуть бути частково або суттєво утрудненими чи неможливими у реалізації. Незважаючи на рішення Конституційного Суду України за сучасних умов держава не може на усій, навіть контрольованій частині території країни «забезпечити доступність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах» [7], через необхідність дотримання безпекових вимог.

Можливості реалізації особою з інвалідністю її права на освіту можуть

залежати від стану її здоров'я, розумового, психологічного, фізичного розвитку та вимог закону [8]. Здобуття нею освіти можливе на тому освітньому рівні, котрий відповідає її здібностям і можливостям, бажанням та інтересам з урахуванням медичних показань та протипоказань до наступної професійної діяльності та її особливих освітніх потреб [9]. Відповідно дане право вони можуть реалізувати навіть за наявності певних захворювань завдяки доступним формам її здобуття під час навчання на екстернаті, за сімейною (домашньою) формою чи в рамках педагогічного патронажу [10] за індивідуальним навчальним планом чи індивідуальною програмою розвитку. Водночас жодних гарантій права на освіту в умовах воєнного стану для повнолітніх осіб не передбачено. Надзвичайно складно реалізувати право на освіту та забезпечити доступність до освітніх послуг значної кількості осіб з інвалідністю з дитинства та осіб з інвалідністю внаслідок війни, особливо в умовах воєнного стану через відсутність інфраструктури, електроенергії та безпечних умов. Майже позбавлені можливості особи з аутизмом, із синдромом Дауна, особи з вадами слуху та зору, котрі фактично потребують очної форми навчання задля сприяння їх соціалізації та інтеграції в освітнє середовище. Їх залучення до освітнього процесу у ЗВО потребує обов'язкової участі асистентів, здатних допомагати та комунікувати із суб'єктами освітнього процесу, однак в законодавстві можливість та необхідність їх залучення не передбачена. За потреби та переважно за наявності укладеного договору про надання соціальної послуги перекладу жестовою мовою до цього процесу можуть бути залучені сурдоперекладачі.

Отже, вітчизняна система освіти для осіб з інвалідністю характеризується складною та диференційованою системою закладів. Викликами, які впливають на реалізації права на освіту особами з інвалідністю слід визнати: недоступність навчання через бойові дії, відсутність необхідних технічних пристроїв в закладах освіти та в особи, неможливість комунікації з технічних причин чи причин техногенного характеру, недостатність матеріально-технічного, кадрового забезпечення закладів освіти (відсутність спеціального допоміжного

навчального обладнання та засобів для здобувачів), дистанційна форма навчання через безпекові причини, неможливість здобуття освіти через проживання на тимчасово окупованій території.

Література:

1. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Adopted 12 December 2006, by Sixty-first session of the General Assembly by resolution A/RES/61/106. *The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR)*. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities>.

2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96–ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Про освіту. Закон України від 05.09.2017 р. № 2145–VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

4. Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року. Закон України від 05.03.2009 р. № 1065–VI. *Офіційний вісник України*. 2009. № 24. Ст. 774.

5. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013. *Офіційний вісник України*. 2013. № 17. Стор. 31. Ст. 550.

6. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі. Указ Президента України від 25.05.2020 р. № 195/2020. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020>.

7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України «держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах» (справа про

доступність і безоплатність освіти). *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-04>.

8. Про освіту. Закон України від 05.09.2017 р. № 2145–VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

9. Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю. Наказ Міністерства освіти і науки України від 02.12.2005 р. № 691. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0691290-05>.

10. Положення про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти. Затв. Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2016 р. № 8, у ред. Наказу від 10.02.2021 р. № 160. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0184-16>.

*Шевердіна Вікторія Ігорівна,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту
правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України
м. Харків, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

Актуальність даного питання полягає в необхідності всебічного вивчення та удосконалення системи соціального забезпечення осіб які були учасниками збройних конфліктів, що є важливим аспектом соціальної політики будь-якої держави, та особливо важливим для країни, яка знаходиться у стані війни. При всій на перший погляд наявній законодавчій базі, що стосується визначення

поняття соціального захисту учасника бойових дій, це питання потребує постійної актуалізації та оновлення законодавства у зв'язку зі змінами в суспільстві і державі.

Перш ніж визначитись із тим, в яких напрямках слід удосконалювати законодавство у цій сфері, слід змістовно підійти до аналізу загальнотеоретичних аспектів. Зокрема, слід приділити увагу вирішенню питання, що взагалі представляє собою соціальний захист та чому він є таким важливим.

М. Ріппа розглядаючи соціальний захист з економічної точки зору вважає, що соціальний захист – це комплекс фінансових, соціально-економічних та організаційно-правових заходів, спрямованих на забезпечення життя, здоров'я та добробуту населення за конкретних економічних умов та наявних ресурсів [1, с. 6]

О. Новікова вказує, що соціальний захист населення це державна підтримка певних категорій населення, які можуть зазнавати негативного впливу ринкових процесів, забезпечення відповідного рівня життя шляхом надання правової, фінансової, матеріальної допомоги окремим громадянам (найбільш вразливим верствам населення), а також створення соціальних гарантій для економічно активної частини населення, забезпечення прийнятних для країни умов життя та праці громадян, у тому числі через установлення соціальних стандартів. Схожу думку має В. Петухов і вважає, що соціальний захист являє собою систему засобів з боку державних органів, які захищають будь-якого громадянина від соціально-економічної деградації. Це захист їх економічних, культурних і матеріальних прав. Соціальний захист забезпечує вся система національного нормативно-правового забезпечення [2, с. 53].

З усіх вище наведених визначень випливає, що усі можливі засоби соціального захисту спрямовані на найбільш потребуючі категорії осіб і мають на меті підтримання їх матеріального становища та інших благ для гідного життя. На сьогодні учасники бойових та ветерани війни належать до категорії осіб, які потребують від держави отримання гарантованої їм допомоги. Взагалі система соціального захисту включає захист громадянина від негативних

наслідків безробіття, хвороби, старості тощо. Ця система є комплексом соціально-економічних та правових гарантій та покликана створити нормальні умови існування людини та є пріоритетним напрямком соціальної політики.

Система соціального захисту учасників бойових дій вважається дефіцитно-патерналістською, адже заходи соціального захисту в основному фінансує та реалізує держава, не маючи відповідного фінансового забезпечення для повноцінної та всебічної соціальної підтримки. Основними недоліками системи соціального захисту учасників бойових дій є перевантаження бюджету, недооцінка можливостей громадянського суспільства та бізнес структур у реалізації заходів соціального захисту, відсутність ефективної комунікації між суб'єктами та об'єктами соціального захисту, низька результативність державних цільових програм [3, с. 249].

Основний акцент у соціальному захисті учасників бойових дій робиться на матеріальній допомозі, пільгах та грошовому забезпеченні. З урахуванням сучасних викликів системі соціального захисту учасників бойових дій потрібна активна політика, зміна підходів, принципів та механізмів, які спонукатимуть органи державної влади до активних дій та прагнень піклуватись про добробут учасників бойових дій, які мають право на соціальний захист та користування пільгами відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

Активна політика соціального захисту учасників бойових дій повинна бути заснована на реальній комунікації суб'єктів та об'єктів соціального захисту, розвитку соціального партнерства та соціального капіталу, пріоритеті інновацій та нововведень, використання потенціалу самозахисту особи. Запровадження такої моделі потребує переходу від патерналістського характеру до створення умов для реадaptaції, реабілітації та розвитку людського потенціалу учасників бойових дій [4, с. 245]. Тож держава як основний суб'єкт соціального захисту має спрямовувати зусилля з реалізації і удосконалення інституційно-правових основ, формування громадської свідомості, партнерства між державою, громадським сектором та бізнес-структурами, налагодження зворотного зв'язку та постійного

моніторингу потреб цієї категорії осіб.

Основною проблемою в питанні соціального захисту учасників бойових дій залишається тенденція до збільшення кількості цієї категорії осіб, невизначеність стратегічних пріоритетів державної політики їх соціального захисту, потреба у реформуванні пільгового та матеріального забезпечення. Для активізації системи соціального захисту потрібно визначити наявні ресурси, структурувати потреби, форми та інструменти соціального захисту, запроваджувати інновації та нововведення, використовувати потенціал особи до самозахисту.

Отже, задля формування активної моделі політики соціального захисту учасників бойових дій можна зробити висновок, що дієвими інструментами можуть бути: а) забезпечення ефективності нової активної системи соціального захисту; б) визначення напрямів соціального захисту відповідно до реальних соціальних потреб з використанням найкращих доступних ресурсів; в) збалансованість повноважень і соціальної відповідальності, суть якого полягає у ефективному розмежуванні повноважень та відповідальності між органами публічної влади з чітким визначенням їх функцій; г) публічність та відкритість, що вимагає залучення громадян до участі у формуванні та реалізації політики соціального захисту; д) психологічна реабілітація та соціально-трудова адаптація; е) соціальне партнерство, взаємовигідна співпраця між державними структурами, бізнес-структурами та громадськими організаціями на основі узгодження спільних інтересів, конструктивної взаємодії задля вирішення актуальних суспільних економічно-соціальних завдань [5, с. 210].

Соціальна політика повинна відходити від патерналізму та переходити на партнерське регулювання соціальних відносин. Застосування нових інструментів, інновацій та нововведень дозволить створити гнучку систему забезпечення соціальної стабільності та підвищити ефективність соціального захисту [6, с. 107].

Тож особливостями системи соціального захисту учасників бойових дій, є: специфічний суб'єктний склад правовідносин, які виникають під час соціального

захисту, особливий правовий статус суб'єктів соціального захисту, специфічний елементний склад соціального захисту, який охоплює фактично всі сфери суспільного життя. Проблеми у сфері соціального захисту учасників бойових дій в Україні призводять до появи низки негативних соціально-політичних процесів у державі. Зокрема, знижується рівень життя даної категорії громадян, підбивається довіра населення до держави та її органів. Система соціального захисту потребує перегляду багатьох аспектів, одним із найважливіших серед яких є нормативно-правове регулювання цієї сфери.

Література:

1. Ріппа М.Б. Державне пенсійне забезпечення в Україні та шляхи його розвитку: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.08 / М.Б. Ріппа. – К., 2007. – 19 с.

2. Новікова О.Ф. Соціальна безпека в Україні: можливості людського розвитку: моногр. / О.Ф. Новікова; LAP Lambert Academic Publishing GmbH & Co. KG. – Saarbrucken, 2012. – 172 с

3. Воронкова В.Г. Маркетинг соціальних послуг: Навчальний посібник / Під ред. д. ф. н., проф. В. Г. Воронкової. – К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2008. – 576 с.

4. Бєлай С.В, Кізян Р.В. Теоретико-методологічні засади обґрунтування організаційного механізму державного управління системою антитерористичної безпеки України. Держава та регіони: науково-виробничий журнал. Серія: Державне управління. Запоріжжя: Вид-во КПУ, 2018. № 4 (64). С. 243–248.

5. Гордієнко Є. П., Статівка Н. В. Соціально-економічне забезпечення реалізації державної політики у сфері соціального захисту учасників бойових дій. Вісник НУЦЗ України. Серія «Державне управління». 2021. №1 (14). С. 208–218.

6. Терещенко Д. А. Формування механізмів державного управління розвитком людського капіталу. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 4. С. 103–108.

*Балтакса Ірина Вячеславівна,
аспірант кафедри загальноправових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна.*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ДИТИНИ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ ТА ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Діти, які постраждали від війни, є особливо вразливою категорією населення, а їхнє становище потребує особливої уваги та захисту. Війна і конфлікти завдають дітям серйозних травм, включаючи фізичні ушкодження, психологічні та емоційні труднощі, втрату сім'ї та домівки, порушення основних прав і свобод.

Діти можуть отримати серйозні поранення в результаті бомбардувань, вибухів і вогнепальних поранень. Війна призводить до обмеженого доступу до продуктів харчування та медичної допомоги, що загрожує здоров'ю та життю дітей. Часто вони змушені залишати свої домівки і оселятися в тимчасових притулках, де переживають стрес. Діти можуть переживати посттравматичний стрес внаслідок травматичних подій, що призводять до втрати особистої безпеки. Контекст війни може призвести до розвитку депресії, тривожних розладів та інших психічних розладів у дітей. Війна заважає нормальному навчанню та розвитку дітей і призводить до обмеження доступу до освіти. У воєнний час доступ до охорони здоров'я також може бути обмежений, що ставить під загрозу здоров'я та життя дітей.

Всі ці обставини закономірно обумовили формування як в міжнародному так і в національному законодавстві спеціальної правової конструкції – правового статусу дитини, яка постраждала від війни.

Правовий статус дитини, яка постраждала від війни, визначається міжнародними договорами та національним законодавством країни, яка

здійснює захист постраждалих дітей. Важливо враховувати, що ситуація дитини, яка стала жертвою війни, є дуже складною та потребує особливої уваги і захисту.

Більшість держав на основі міжнародних стандартів розробили власне законодавство, яке визначає права та захист дітей в ситуаціях війни та конфліктів. Ці закони можуть включати правила щодо доступу до освіти, медичної допомоги, житла, соціальної підтримки та інше. Деякі держави мають спеціальні програми та закони, що передбачають відшкодування та реабілітацію жертв війни, зокрема дітей. Це може включати медичну допомогу, психологічну підтримку, правову допомогу тощо.

Правовий статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів в Україні визначений Конституцією України, законами України, підзаконними нормативно-правовими актами, а також міжнародними стандартами.

Основні міжнародні стандарти захисту прав дитини, зокрема в умовах конфліктів, визначені Загальною декларацією прав людини від 1948 р., Міжнародним пактом про громадянські та політичні права від 1966 р., Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.) та Європейською конвенцією про права людини від 1950 р., Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 р., Конвенцією про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 1948 р., Конвенцією ООН проти тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання від 1984 р., Європейською конвенцією про запобігання тортурам і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводження чи покарання від 1987 р., Конвенцією ООН про права дитини від 1989 р., Гаазькою конвенцією про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 1980 р. та ін. Серед ключових документів Ради Європи, що впливають на статус дитини, яка постраждала від російської агресії слід виділити Резолюцію ПАРЄ 2133 (2016) «Засоби правового захисту у випадках порушень прав людини на українських територіях, непідконтрольних українській владі» від 12 жовтня 2016 р.; Висновок ПАРЄ 300 (2022) «Наслідки

агресії російської федерації проти України» від 15 березня 2022 р.; Резолюції ПАРЄ (2433 (2022) і 2436 (2022)), Рекомендації (2228 (2022) і 2231 (2022)) «Наслідки продовження агресії російської федерації проти України: роль і відповідь Ради Європи» та «Агресія російської федерації проти України: забезпечення відповідальності за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права та інші міжнародні злочини» від 27 та 28 квітня 2022 р.; Резолюцію ПАРЄ 2448 (2022) «Гуманітарні наслідки та внутрішня і зовнішня міграція у зв'язку з агресією російської федерації проти України» від 22 червня 2022 р.; Резолюцію ПАРЄ 2495 (2023) «Депортації та насильницькі переміщення українських дітей та інших цивільних осіб до російської федерації або на тимчасово окуповані території України: створення умов для їхнього безпечного повернення, припинення цих злочинів та покарання винних» від 27 квітня 2023 р.; Резолюцію ПАРЄ 2506 (2023) «Політичні наслідки агресії російської федерації проти України» від 22 червня 2023 р. та ін.

Відповідно до міжнародного гуманітарного права, яке включає Женевські конвенції, діти мають право на спеціальний захист та допомогу в разі воєнних дій. Женевське право поширює свою дію на жертв війни та тих, хто не бере або більше не бере участі у військових діях і опинився під владою сторони конфлікту. Діти частіше виступають саме жертвами війни, тому можуть користуватися гарантіями, що визначені Женевськими конвенціями про захист жертв війни від 1949 р. і трьома Додатковими протоколами до цих конвенцій.

В Україні діти мають право на особливий захист і допомогу згідно з національним законодавством в умовах конфлікту.

Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р. визначено, що дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, - дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні. Відповідно до ст. 30 цього

Закону заборонено участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах. Держава, відповідно до вказаної норми, вживає всіх можливих заходів для запобігання вербуванню та використанню дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, виявлення завербованих дітей та звільнення їх від військової служби [1]. Закон визначає позитивні та негативні зобов'язання держави щодо захисту дитини у випадку воєнного конфлікту. Але слід зауважити на заходах реагування на деякі випадках порушення прав дитини, які відбуваються на непідконтрольній Українській державі території, або у зоні проведення воєнних дій.

Так, ст. 30-1 Закону закріплено, що усі дії держави стосовно захисту дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, здійснюються відповідно до норм міжнародного гуманітарного права. Серед визначених законом заходів: 1) відселення дітей, які опинилися чи можуть опинитися у зоні воєнних дій чи збройних конфліктів, до безпечних районів; 2) регулювання та контроль становища дитини, яка зазнала переміщення, у тому числі за кордон з метою евакуації під час дії надзвичайного або воєнного стану в Україні; 3) вжиття заходів, спрямованих на возз'єднання дитини з сім'єю; 4) створення умов для реабілітації у сфері охорони здоров'я, психологічної, педагогічної реабілітації та соціальної реінтеграції дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів; 5) надання спеціального правового статусу – дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів; 6) надання спеціального правового статусу внутрішньо переміщеної особи [1]. Саме надання спеціального правового статусу є найефективнішим позасудовим способом забезпечити права і свободи такої категорії осіб.

Порядок надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів визначений Постановою Кабінету Міністрів України № 268 «Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів» від 05.04.2017 р. Право на отримання такого статусу має дитина, а також особа, яка на час воєнних дій, збройних конфліктів, збройної агресії Російської Федерації не досягла 18 років (повноліття), і в

результаті: 1) отримали поранення, контузію, каліцтво; 2) зазнали фізичного, сексуального насильства; 3) були викрадені або незаконно вивезені за межі України; 4) залучалися до участі у діях воєнізованих чи збройних формувань; 5) незаконно утримувалися, у тому числі в полоні; 6) зазнали психологічного насильства [2]. При цьому, така підстава як перебування в окупації не визнана підставою надання відповідного правового статусу.

Загальний підхід до захисту та допомоги дітям як жертвам війни передбачає комплексні заходи, спрямовані на захист їхніх прав, здоров'я, безпеки та психосоціального благополуччя. Організації міжнародного та національного рівня працюють над впровадженням програм та заходів, спрямованих на підтримку цієї вразливої категорії населення. Встановлення і надання спеціального правового статусу для дітей, які постраждали від війни є ефективним засобом їх захисту, але потребують розширення підстави його надання.

Література:

1. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст.142.

2. Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів: Постанова Кабінету Міністрів України № 268 від 05.04.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-%D0%BF#n8>.

Науковий керівник: д.ю.н., професор, помічник ректора Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Л. Р. Наливайко.

*Басараба Юрій Григорович,
аспірант кафедри теорії права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

САТИСФАКЦІЯ ЯК ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ В УМОВАХ ВІЙНИ

Пріоритетом для будь-якої правової держави є дотримання прав людини і громадянина. Кожна держава має забезпечувати гарантії та захищати права своїх громадян. У сучасному світі, де війни не припиняються, проблема забезпечення основних потреб постраждалих осіб залишається першочерговою. В таких умовах сатисфакція стає дієвим інструментом економіко-правового характеру, який дає можливість відновити право людини, порушене внаслідок ведення бойових дій в місцях її постійного проживання.

Термін «сатисфакція» першочергово використовувався як запрошення на дуель для відшкодування моральної шкоди з метою відновлення утраченої честі. Сьогодні цей термін використовується в роботі Європейського суду з прав людини в процесі розгляду справ щодо компенсації збитку, нанесеного державою міжнародно-протиправними діями.

Вивчення практики Європейського суду з прав людини щодо відшкодування такої шкоди свідчить, що компенсація може полягати у:

- 1) матеріальній шкоді, яка вимірюється дійсними збитками, нанесеними злочинними діями;
- 2) моральній шкоді, яка зумовлена внутрішніми стражданнями та переживаннями, викликаними необхідністю понесення втрат;
- 3) витратах, що понесла людина внаслідок необхідності захисту своїх прав.

Якщо питання відшкодування матеріальної шкоди є більш вивченим, а сама шкода підлягає вимірюванню, то обсяг відшкодування моральної шкоди традиційно залишається важко вимірюваним в об'єктивних показниках. М. Обризан у своїй статті «The Impact of War on Happiness: the Case of Ukraine»

[1] стверджує, що війна впливає на рівень відчуття щастя людей в Україні. Використовуючи схему різниці у відмінності автором було виявлено, що середній рівень щастя суттєво знизився саме в регіонах, де безпосередньо йшла або йде війна, причому падіння рівня щастя було порівнянним із втратою щастя, яку відчула б відносно забезпечена людина, якби вона мала стати бідною людиною. Водночас, респонденти в інших регіонах України щасливі приблизно так само, як і до війни. Таке положення зумовлює необхідність додаткової підтримки людей, які мешкають в місцях ведення бойових дій та на окупованих територіях.

Вбачається, що одним із ефективних механізмів адаптації людей на неокупованих територіях має бути відшкодування шкоди за втрачено житло. Окупація деяких територій України триває вже понад 10 років, проте питання щодо компенсацій втраченого житла на зазначених територіях, в українському дискурсі не обговорюється.

Позитивним прикладом щодо компенсації втраченого житла є видача сертифікатів за програмою «єВідновлення», які отримали власники зруйнованих квартир на Південній Салтівці в місті Харкові. Всього Департаментом житлово-комунального господарства Харківської міської ради отримано понад 1,2 тис. звернень на компенсацію за знищене житло внаслідок військової агресії. Станом на 11 січня 2024 року загальна сума сформованих сертифікатів становить понад 15,5 млн грн. У подальшому держава перерахує ці кошти продавцям нерухомості, яких оберуть власники сертифікатів за програмою «єВідновлення».

Але слід розуміти, що житловий сертифікат на придбання об'єкта житлової нерухомості – це лише електронний документ, що підтверджує гарантії держави щодо забезпечення фінансування придбання житла в обсязі, що дорівнює грошовій сумі, зазначеній у такому документі. Визначення цього терміну знаходимо у Законі України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та

знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» від 23.02.2023 № 2923- IX [2]. А реальне отримання житла постраждалою людиною може і не відбутися у майбутньому, або відбутися через великий проміжок часу.

Відновлення порушених прав людей на житло в Україні через військову агресію становить важливе значення для відновлення справедливості у суспільстві та відновлення нормального існування українського суспільства у майбутньому. Отже потребує відповідного правового регулювання та реального фінансування відшкодування збитків потерпілим особам.

Література:

1. [M. Obrizan](#). *Journal of Economic Behavior & Organization*. 132(1). 2016. DOI:[10.1016/j.jebo.2016.09.017](https://doi.org/10.1016/j.jebo.2016.09.017).

2. Законі України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» від 23.02.2023 № 2923- IX // Законодавство України / Верхов. Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2923-20> (дата звернення: 18.03.2024).

Науковий керівник: к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри теорії права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого А. М. Мерник.

*Бережний Ілля Сергійович,
аспірант кафедри теорії права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДТРИМКИ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Цифровізація у сучасному світі виступає не просто як інструмент ефективності та зручності, але й як могутній механізм підтримки правової свідомості громадян. Термін «цифровізація» відіграє ключову роль у сучасному розумінні процесів переходу інформації в цифровий формат, що лежить в основі розвитку таких сфер, як цифрова економіка, електронне навчання, цифрове читання, штучний інтелект та цифрова трансформація. У вужчому значенні, цифровізація розуміється як процес конвертації даних у цифровий формат, що відкриває нові перспективи в різноманітних аспектах життя. У більш глобальному контексті, цифровізація є глобальним напрямом, що спрямований на ефективний розвиток різних областей суспільства через перехід інформації у цифрову форму, сприяючи тим самим поліпшенню якості життя населення.

Цифровізація представляє собою інтеграцію цифрових технологій у різноманітні аспекти повсякденного життя, з метою підвищення якості життя людей та стимулювання економічного розвитку. Її основна ідея полягає в автоматизації процесів, що дозволяє перевести інформацію в більш зручний для використання цифровий формат. Це сприяє легшій обробці та аналізу даних, а також допомагає у прийнятті обґрунтованих рішень. Основне завдання цифровізації – забезпечити адаптивність і гнучкість процесів, оптимізуючи їх для відповідності сучасним потребам [4].

У період воєнного стану, коли стабільність і доступність інформації можуть бути серйозно обмежені, цифрові технології надають унікальні

можливості для забезпечення доступу до правової інформації, освітніх ресурсів та механізмів захисту прав людини. Цифровізація дозволяє громадянам отримувати актуальну інформацію про їхні права та обов'язки, сприяє розвитку правових знань та підвищує рівень правової культури в суспільстві. Онлайн-платформи, мобільні застосунки, соціальні мережі стають не тільки каналами комунікації, але й інструментами для моніторингу дотримання прав і свобод, забезпечуючи важливу підтримку в реалізації правових ініціатив та доступі до правосуддя. У такий спосіб, цифровізація відіграє ключову роль у підтримці правової свідомості та захисті прав людини в умовах воєнного стану, відкриваючи нові горизонти для зміцнення правової держави.

Значний вплив цифровізація має на форму права. Цифрова комп'ютерно-програмна формалізація права може сприяти упорядкуванню нормативно-правових актів в електронному віртуальному світі. Завдяки технології віртуалізації були створені інформаційно-пошукові системи (зокрема, «Ліга», «Нормативні акти України», «Законодавство» та ін.), сайти органів державної влади (Конституційного Суду України, Верховного Суду України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та ін.), інтернет-портали юридичних організацій. Важливе значення також має забезпечення доступу через інтернет ресурс до електронних варіантів окремих нормативно-правових джерел та коментарів фахівців до них [1, с. 27].

Цифровізація в Україні продовжує формувати новий тип держави та становлення правової системи із чітким орієнтиром на задоволення потреб суспільства, реалізуючи заходи практичного впровадження, інтеграції та освоєння нових цифрових сервісних технологій в систему публічного адміністрування з неухильною орієнтацією на вимоги міжнародно-правових стандартів. Міра використання можливостей цифрової трансформації залежить від системних законодавчих перетворень та здійснення відповідного реформування. 24 лютого 2022 р. змінило докорінно хід історії і змусило здійснити заходи екстреного реагування як до існуючої загрози, так і паралельного прогнозування правових дій після її ліквідації як державним

інституціям, так і науковій спільноті [3].

На сьогодні, в умовах війни, цифровізація стала настільки всеохоплюючою та різноаспектною, що проявляється не просто в переведенні паперової форми документів в електронну, і не просто в створенні інформаційної системи в публічній адміністрації, вона впритул наближається до громадянина: так, було розроблено і впроваджено численну кількість мобільних додатків, які допомагають громадянам нашої держави під час війни. Тільки на базі платформи «Дія», яка була створена для надання всього масиву адміністративних послуг онлайн, наразі впроваджено елементи «Дія. Цифрова Освіта» – портал для навчання як дорослих, так і дітей в умовах війни, «Дія. Бізнес» – платформа для підприємців, в тому числі і для біженців та тимчасово переміщених осіб з України, що тимчасово працюють в інших країнах, проект «e-Резиденство» – портал з необхідними послугами для іноземців в Україні, та багато інших [2].

Отже, цифровізація в умовах воєнного стану стає не просто технологічною необхідністю, а стратегічною передумовою для зміцнення правової свідомості та забезпечення доступу до правосуддя. Ефективне впровадження цифрових інструментів сприяє підвищенню правової грамотності, демократизації доступу до юридичних послуг та зміцненню довіри до правової системи. В такий спосіб, цифровізація не лише виступає як відповідь на виклики сучасності, але й як основа для побудови міцнішого, справедливішого суспільства, здатного ефективно протистояти викликам воєнного часу та післявоєнного відновлення.

Література:

1. Гордеюк А. О. Проблема правового регулювання приватноправових відносин в умовах їх віртуалізації. *Форум права*. 2018. № 2. С. 27–36.
2. Міхровська М. С. Цифровізація – нова ера. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 6 (47), 2022. С. 110–114.
3. Сандул Я. М. Цифровізація в умовах воєнного стану. Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень: у 2 т.: *матеріали Міжнар. наук. – практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за загальною редакцією С. В.*

Ківалова. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. С. 58–60.

4. Теличко О. А., Рекун В. А. Розвиток правової системи у цифрову епоху. *Юридичний науковий електронний журнал. № 1 / 2022. С. 209–212.*

Науковий керівник: к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри теорії права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого А. М. Мерник.

Вовченко Марія Дмитрівна,

факультет адвокатури

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

м. Харків, Україна

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У ВІЙСЬКОВОМУ ПРАВІ

Відповідно до Основного Закону України, Збройні Сили України є військовим формуванням, яке має наступні завдання: оборона й захист України, її суверенітету, недоторканності, територіальної цілісності; стримування збройної агресії проти України та відповідь на неї, охорона повітряного простору держави та підводного простору у межах територіального моря України у випадках, визначених законом, участь у заходах проти тероризму [1].

Станом на березень 2024 року в Збройних силах України служить 45 587 військовослужбовців. У 2014 році цей показник становив понад 16,5 тисяч [2].

Гендерна рівність – забезпечений однаковий правовий статус жінок і чоловіків та створені умови для його реалізації, що дозволяє представникам обох статей однаково брати участь у всіх сферах суспільного життя. Гендерна рівність – фундаментальний принцип розвитку громадянського суспільства та правової держави [3, с. 53].

Про усвідомлення суспільством важливості питання гендерної рівності, зокрема у військовому праві та послідовну імплементацію державою гендерної політики в законодавство свідчить:

1) ратифікація Загальної декларації прав людини, міжнародного Пакту про громадянські і політичні права, міжнародного Пакту про економічні, соціальні і культурні права, Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок; приєднання до Пекінської декларації та Платформи дій, прийняття й локалізація цілей ООН сталого розвитку на період 2016-2030; ратифікація Стамбульської конвенції;

2) закріплення у статті 24 Конституції України положення щодо забезпеченості рівності прав жінки і чоловіка та неможливості привілеїв чи обмежень за ознаками статі на конституційному рівні.

3) ухвалення Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005;

4) затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 (2016-2020; 2021-2025);

5) ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» від 06.09.2018, який зазначив те, що жінки виконують військовий обов'язок на рівних засадах з чоловіками за винятком випадків, передбачених законодавством з питань охорони материнства та дитинства; закріпив прийняття у добровільному порядку, за контрактом та призов на військову службу, проходження військової служби, проходження служби у військовому резерві, виконання військового обов'язку у запасі та дотримання правил військового обліку без дискримінації за ознакою статі;

6) затвердження Положення про військовий (військово-морський) ліцей Постановою Кабінету Міністрів України №1087 від 17.07.2003 зі змінами внесеними згідно з Постановою №486 від 15.05.2019, що дозволив набір дівчат на навчання до військових та військово-морських ліцеїв;

7) Наказ Міністерства освіти України «Про затвердження переліків військово-облікових спеціальностей і штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу і тарифних переліків посад вищезазначених

військовослужбовців» від 23.09.2020 [3, с. 125 - 132].

Значне розширення переліку військових посад, які можуть займати жінки, надання змоги дівчатам навчатись у військових і військово-морських ліцеях, забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях сприяють швидшому подоланню гендерної нерівності у військовому праві. Гендерні стереотипи (пов'язані із сімейною і професійною роллю жінки), які, відтворюючись на рівні соціального інституту, стають дискримінацією, свідчать про відсутність повної гендерної рівності. Дискримінація у свою чергу не лише порушує права окремих осіб, а й загалом негативно впливає на ефективність функціонування всього інституту [4, с. 20].

Для того, щоб продемонструвати поширеність гендерних стереотипів у військовому формуванні, наведемо, в якості прикладу, такі вислови досвідченої кулеметниці Оксани Рубаняк: «Я орієнтуюсь по карті, я знаю, де ворог, де міни, в яку годину працює, в який час він заходить. І я володію інформацією. Комбата нашого тоді не було, начальник штабу, він якраз був чимось зайнятий, а мій командир він якраз відсипався від нічного бою. І командир каже: «Мені треба інформацію». Думаю, ну ок, поясню. Сіла, взяла карту, пояснила, що куди. Бо йому ж через декілька годин заходити, а нікого немає з командирів. В кінці він каже: «Ну у вас медик знає більше, ніж командир батальйону». Хто тут медик? Каже: «Так ви ж». Я не медик, я кулеметниця. Він опитав всіх моїх хлопців, командирів, які там були, потім прийшли, чи дійсно це так, і каже: «А можна з вами сфотографуватись? Бо мені ніхто не повірить, що ви дійсно кулеметниця». «Найскладніше, що для мене було – це якраз, щоб мене сприймали, як рівну між хлопцями, тому що колектив у мене чудовий, хлопці у мене чудові, але їхня оця, напевно, любов і боязнь за моє життя, воно мені шкодило». «Було неодноразового, коли наші позиції штурмували, і треба було підсилення. І я така: «Я їду». «Нікуди ти не їдеш, їдуть хлопці». І в кінці, виходить командир, а я стою, одягнена, зі зброєю, з автоматом, всім хлопцям допомогла, чекаємо. І наш командир: «Оксана, ну скільки можна. Добре, сідай,

поїхали». «Можливо з одної сторони, це таке нехтування своєю безпекою, воно погане, але я розумію, що просто інакше воно б ніяк не сталось, щоб мене сприймали рівною» [5].

Через надзвичайну важливість функцій, що були покладені на Збройні Сили України, а також внаслідок збільшення кількості жінок у військовому формуванні, для країни одним з найактуальніших питань є саме якість війська й професіоналізм військовослужбовця/иці, а не стать. Для кращої роботи військового формування має бути використаний весь потенціал людського фактора (як чоловіків, так і жінок). Ефективнішій реалізації цієї мети значно сприяє гендерна рівність.

Нами, суспільством, за подальшим активним сприянням держави, має бути якнайшвидше подолано гендерні стереотипи, що постають на заваді досягненню гендерної рівності у військовому праві й більш ефективній реалізації прав й потенціалу жінок у військових формуваннях.

Література:

1. Про Збройні Сили України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1934-ХІІ : станом на 23 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (дата звернення: 10.03.2024).

2. Електронний ресурс: URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2024/03/08/zvernennya-katerini-chernogorenko-z-nagodi-mizhnarodnogo-dnya-prav-zhinok/> (дата звернення: 10.03.2024).

3. Грицай І. О. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика: монографія / І.О. Грицай. — К.: «Хай-Тек Прес», 2018. — 560 с.

4. Петрова Л. О., Панфілов О. Ю. Гендерна рівність в армії: участь жінок у військових діях в Антитерористичній операції (операції Об'єднаних сил). *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. 2020. № 2(64), С. 19–25. URL: <https://doi.org/10.30748/zhups.2020.64.03> (дата звернення: 10.03.2024).

5. ВІДДУШВДУШУ Ксена / Оксана Рубаняк / кулеметниця ЗСУ / втрата побратима / страх полону / поранення, 2023. *YouTube*.

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=7aUNqnishBE> (дата звернення: 10.03.2024).

Науковий керівник: к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри теорії права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого А. М. Мерник.

*Деревянко Єлизавета Володимирівна,
студентка факультету міжнародного та європейського права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Економічна безпека особистості – це стан захищеності її економічних інтересів, що включає доступ до доходів та заощаджень, фінансових послуг, захист майна та інвестицій, а також сприятливі умови для ведення бізнесу. В умовах воєнного стану в Україні питання безпеки життєдіяльності людини стає пріоритетним, а безпека економічного аспекту набуває надзвичайної ваги для захисту особистості та її функціонування в безпечному середовищі. Це означає не тільки виявлення потенційних загроз і шляхів боротьби з ними, а й розробку та впровадження ефективних заходів для уникнення можливих ризиків в економічній сфері. Особливої уваги потребують питання правового регулювання економічних відносин з метою забезпечення захисту прав та інтересів громадян у сфері їх безпеки.

У міру того, як тривалість військового конфлікту продовжується, а агресія Росії переходить у форму тривалої війни на виснаження, посилення прямого економічного впливу бойових дій стає все більш очевидним. Він проявляється у цілеспрямованих атаках на об'єкти критичної інфраструктури, виснаженні національних та економічних резервів, поширенні економічної нерівності та використанні супротивниками різноманітних інструментів гібридного впливу

для дестабілізації України. В таких умовах протидія комплексним ризикам, пов'язаним з воєнним часом, потребує впровадження цілеспрямованої національної політики. Ця політика має базуватися на моніторингу викликів і загроз економічній безпеці, аналітичній обробці отриманих результатів та розробці й реалізації комплексу заходів щодо запобігання негативним наслідкам.

Беручи до уваги нормативно-правове регулювання економічної безпеки, згідно з аналізом норм Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. №2469-VIII (зі змінами), можна дійти висновку, що в законодавчих актах не міститься окремого поняття «економічна безпека», але її вважають частиною поняття «національна безпека». Регулювання економічної безпеки у законодавстві є фрагментарним, а державні органи забезпечують лише певні аспекти економічної безпеки, такі як митна, податкова та бюджетна, що свідчить про відсутність єдиного органу, який би координував та забезпечував економічну безпеку держави [1]. Це може призводити до неузгодженості дій різних органів влади, відсутності системного підходу до забезпечення економічної безпеки, неефективного використання ресурсів та низької стійкості економіки до зовнішніх і внутрішніх загроз.

Однак, з метою забезпечення економічної безпеки держави у надзвичайних умовах сьогодення Радою національної безпеки та оборони України було прийнято рішення «Про невідкладні заходи із забезпечення економічної безпеки на період дії правового режиму воєнного стану» від 23 січня 2024 року. Відповідно до цього рішення: 1) рекомендовано Президентові України утворити Раду з питань підтримки підприємництва в умовах воєнного стану; 2) впровадження заходів для захисту законних інтересів підприємців, що включають посилення механізмів роботи Бюро економічної безпеки (БЕБ) та надання додаткових гарантій захисту підприємців під час кримінального провадження; 3) для утримання від блокування підприємницької діяльності рекомендується проведення аудиту обмежувальних заходів щодо суб'єктів господарювання та утримання протягом трьох місяців від проведення процесуальних дій, які можуть заблокувати роботу підприємств; 4) для захисту

підприємництва від зловживань з боку правоохоронних органів рекомендується провести аудит зареєстрованих кримінальних проваджень, що посягають на функціонування економіки, та розробити механізми захисту підприємництва; 5) для сприяння підвищенню прозорості та підзвітності правоохоронних органів рекомендується розробити аналітичний модуль до Єдиного реєстру досудових розслідувань [2]. Всі ці рішення мають допомогти українській економіці вистояти в умовах війни та забезпечити її стійке зростання після перемоги.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що забезпечення економічної безпеки країни особливо актуальне в період дії воєнного стану. Правове регулювання в цій сфері включає систему нормативних актів, що регулюють діяльність державних органів влади, підприємств і громадян з метою захисту економічних інтересів країни. Важливою особливістю є динамічність цього процесу, що потребує постійного вдосконалення. Оскільки ситуація під час воєнного стану є непередбачуваною, важливо адаптувати законодавство до нових викликів, забезпечувати ефективне застосування правових норм та підвищувати рівень правової освіченості населення з питань воєнного стану й економічної безпеки. Лише спільними зусиллями держави, бізнесу та громадянського суспільства можна ефективно законодавчо захистити економічну безпеку України в умовах воєнного стану.

Література:

1. Мельник В., Андрющенко О. Нормативно-правове регулювання економічної безпеки. Молодий вчений. 2019. № 12 (76). С. 343 – 346. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-12-76-73>.
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 січня 2024 року «Про невідкладні заходи із забезпечення економічної безпеки на період дії правового режиму воєнного стану»: Указ Президента України від 23 січня 2024 року № 21/2024 / Президент України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001525-24#Text>

Науковий керівник: к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри теорії права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого А. М. Мерник.

*Зленко Назар Іванович,
аспірант кафедри господарського права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ СТЯГНЕННЯ ЗАБОРГОВАНОСТІ ПО ПРОБЛЕМНИХ КРЕДИТАХ В УМОВАХ ДІЇ ЕКСТРАОРДИНАРНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ

При здійсненні банківської діяльності у екстраординарних умовах, будь то війна, фінансова, банківська кризи чи будь-які інші негативні фактори, які впливають на стійкість банківської системи, – можна виділити одну спільну ознаку (маркер), яка супроводжує банки в ці нелегкі часи. Цим маркером є збільшення відсотку проблемних кредитів в кредитних портфелях банків.

Зазвичай кожна країна має свої конкретні нормативні акти, які регулюють банківську діяльність і встановлюють специфічні вимоги для забезпечення стабільності та ефективності фінансової системи засобами спеціальних правових режимів банківської діяльності. Зарубіжний досвід підказує, що вищий та найвищий цикл оптимальності щодо регулювання стягнення проблемної заборгованості визначається ефективністю управління компаніями з управління активами та створення «Bad Bank» (Банку проблемних активів) [1].

Для цілей дослідження даної проблеми, роботу з проблемною заборгованістю слід розуміти як самостійний етап правової роботи. В свою чергу правова робота як юридичний засіб є складовою частиною механізму правового регулювання, який в загальній теорії права визначається як обрана в єдності система правових засобів (юридичних норм, правовідносин, актів і ін.), за допомогою яких здійснюється правова дія на суспільні відносини [2, с. 16].

Робота з проблемною заборгованістю, незалежно, як вона здійснюється : чи зовнішньою державною або приватною установою, чи в межах структурних підрозділів банків по роботі з проблемними активами, повинна бути ефективною, зрозумілою та чітко регламентованою.

В загальному роботу з проблемними кредитами банків можна поділити на декілька етапів :

- етап аналізу матеріалів справи боржника, збору інформації та документів, вироблення стратегії подальшої роботи;
- досудова робота з боржником;
- судова робота;
- виконавче провадження;
- банкрутство та ліквідація;
- робота по реалізації заставного майна;
- робота з повернення залишків заборгованості;
- робота щодо кримінального переслідування;
- робота відносно інших аспектів діяльності.

Особливу роль необхідно приділити роботі з проблемними активами для нормалізації та стійкості банківської системи в умовах дії екстраординарних правових режимів, що сприятиме її спроможності протидіяти зовнішнім агресивним факторам [3].

В умовах дії правового режиму воєнного та надзвичайного стану робота з проблемним кредитним портфелем може бути відмінною та суттєво ускладнена через різні обмеження та надзвичайні обставини. У період епідемій, таких як наприклад пандемія COVID-19, ця робота також може включати ряд особливих аспектів і вимагати специфічних заходів.

Таким чином, в умовах дії спеціальних правових режимів, відповідальним працівникам даної галузі необхідно враховувати певні аспекти роботи з проблемною заборгованістю проявляти гнучкість та готовність до адаптації згідно нових умов з метою забезпечення фінансової стабільності кредиторів.

Дані аспекти можна систематизувати наступним чином:

1. У період дії правового режиму воєнного та надзвичайного стану можуть бути введені обмеження щодо функціонування банків та інших фінансових установ. Це може ускладнити процес стягнення боргів та доступ до фінансових послуг.

2. Умови воєнного стану та надзвичайного стану можуть призвести до перерв у роботі судів і правоохоронних органів, що може вплинути на процеси стягнення боргів та правові заходи проти боржників.

3. Введення воєнного та надзвичайного станів можуть також призвести до застосування особливих заходів щодо стягнення боргів або введення спеціальних програм підтримки для боржників у складних обставинах.

4. У період надзвичайного стану можуть бути мобілізовані додаткові ресурси та фахівці для вирішення фінансових проблем, включаючи проблемні кредити.

5. Під час дії екстраординарних правових режимів фінансові установи можуть розширити програми підтримки для боржників, наприклад, шляхом зменшення відсотків за підсумками або перегляду умов погашення боргів, також можуть домовлятися з боржниками про гнучкі підходи до погашення боргів, включаючи розстрочки платежів або перегляд графіку погашення.

Незалежно від того, який спеціальний правовий режим введено, чи який діє *de facto*, фінансові установи повинні забезпечити прозорість та ефективну комунікацію з боржниками стосовно будь-яких змін у політиці відносно проблемних кредитів та програм підтримки.

Підсумовуючи слід зазначити, що законодавче регулювання та чітка регламентація роботи з проблемною заборгованістю в період дії екстраординарних правових режимів є надзвичайно важливими з ряду причин. Так в умовах екстраординарних ситуацій, таких як воєнний стан або фінансова криза, створення спеціальних правових режимів допомагає забезпечити стабільність і порядок у фінансовій системі. Чітка регламентація роботи з проблемною заборгованістю сприяє уникненню хаосу та несправедливості в цих

умовах. Регулятивні механізми можуть сприяти ефективному використанню ресурсів управління проблемною заборгованістю в кризових ситуаціях. Це може включати в себе використання спеціальних програм підтримки, мобілізацію додаткових фахівців та ресурсів для вирішення проблем. Також чітке законодавче регулювання може сприяти боротьбі з фінансовою злочинністю, включаючи уникнення використання проблемних кредитів для нелегальних цілей або відмивання коштів.

Отже, законодавче регулювання та чітка регламентація роботи з проблемною заборгованістю в період дії екстраординарних правових режимів є ключовими для забезпечення стабільності, захисту прав учасників фінансових відносин та ефективного використання ресурсів у умовах кризи чи надзвичайних обставин.

Література:

1. Злепко Н.І. Спеціальні правові режими реалізації банківської діяльності за законодавством зарубіжних країн // Юридичний науковий електронний журнал. 2024. №2. С. 58-62. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/11>
2. Бойчук Р.П., Задихайло Д.В., Пашков В.М. Організація правової роботи на підприємствах, установах, організаціях : навчальний посібник. Харків : ФІНН, 2010. 384 с.
3. Злепко Н.І., Донець Д.М., Антипенко Н.В. Реструктуризація та розвиток: державна політика для стабілізації української економіки під час воєнного стану // Актуальні питання у сучасній науці. 2023. № 12 (18). С.76-89. DOI [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-12\(18\)-76-88](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-12(18)-76-88)

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Д. В. Задихайло.

Іваненко Оксана Олексіївна,
студентка факультету адвокатури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна

ПРОБЛЕМА СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЛЯ НА НЕПІДКОНТРОЛЬНИХ/ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Питання сексуального насилля є болючою темою для всього українського народу. Ця проблема під час війни стоїть досить гостро та є поширеним явищем на окупованих та непідконтрольних територіях. Сексуальне насилля загрожує безпеці та життю населення. Жертвами часто стають жінки, діти та вразливі групи населення. Це відбувається через їх незахищеність та легше підкорюваність. Це є серйозним порушенням не тільки вітчизняного законодавства, а й міжнародного права. Сексуальне насилля залишає психологічний та фізичний відбиток на житті жертви, і тому потребує превентивних дій задля запобігання цього явища та захисту прав жертв та притягнення винних до відповідальності.

Станом на 2024 рік Офіс Генпрокурора зафіксував 280 фактів сексуального насильства з боку окупантів [1]. За даними Української Гельсінської спілки, їх може бути в понад 100 разів більше [2]. Точної цифри не відомо, бо людям важко про це говорити, ці спогади повертають їх в минуле та викликають стрес страх, або навіть біль. Також часто жертви насилля не розповідають через вина або сором, що також ускладнює розмову з ними.

Російська Федерація порушує багато норм та конвенцій пов'язаними з правами людей. Згідно зі статтею 27 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року : «жінки потребують особливого захисту від будь-якого зазіхання на їхню честь, і, зокрема, захисту від зґвалтування, примушування до проституції чи будь-якої іншої форми посягання на їхню гідність» [3].

Також Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів 1977 року у статті 75 передбачає заборону будь-якого насильства над життям, здоров'ям, а також фізичним і психічним станом осіб. Вона також забороняє будь-які форми знуцання над гідністю людини, включаючи приниження, образливе поводження, примус до проституції або будь-яке непристойне посягання [4].

Стаття 76 наголошує про захист жінок від «згвалтування, примусу до проституції і будь-яких інших форм непристойних посягань», а стаття 77 зазначається про гарантування захисту дітей «від будь-якого роду непристойних посягань» [4]. Наведені вище факти говорять про те, що російські війська неодноразово порушили безпеку мирного населення.

Сексуальне насилля на окупованих та непідконтрольних територіях під час війни є страшною реальністю, яка може бути пояснена кількома факторами. По-перше, воєнні конфлікти створюють атмосферу беззаконня, де правова система припиняє свою дію, а безкарність стає основною зброєю на цій території. По-друге, сексуальне насильство може бути використане, як тиск не тільки на населення, а й владу, для того щоб досягти поставлених цілей. По-третє, війна поглиблює питання дискримінації, що призводить до зростання насилля з боку жінок та дітей. Відсутність ефективного механізму захисту та підтримки сприяє продовження цієї жахливої практики. В свою чергу війна часто ускладнює доступ до медичної, правничої та психологічної допомоги для жертв, що робить їх ще більше вразливими.

З огляду на вищевикладене, проблема сексуального насилля на непідконтрольних або окупованих територіях є надзвичайно серйозною. Вона ставить під загрозу життя, безпеку та добробут населення, і порушує основні принципи міжнародного права. Це питання вимагає комплексного підходу для його вирішення. Тобто, прийняття нових законодавчих актів, посилення правозахисних механізмів, покарання винних, захист та підтримка жертв. Виникає необхідність співпраці з іноземними державами та міжнародними організаціями. Використання всіх зазначених вимог стане підґрунтям для

успішного вирішення цієї проблеми та створення безпечних та справедливих умов для всіх людей, незалежно від місця їх проживання.

Література:

1. Електронний ресурс URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/irina-didenko-nasilstvo-rosiiskix-viiskovix-nad-civilnimi-nosit-sistemnij-xarakter> (дата звернення 03.04.24)

2. Електронний ресурс URL: <https://kr-rada.gov.ua/rekomendatsiyi-dlya-naselennya-pid-chas-vonnogo-stanu/seksualne-nasilstvo-pid-chas-viy> (дата звернення 03.04.24)

3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення 03.04.24)

4. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення 03.04.24)

5. Електронний ресурс URL: <https://tsn.ua/lady/psychologia/ona/seksualne-nasilstvo-pid-chas-viyi-scho-robiti-i-de-shukati-dopomogu-chogo-ne-varto-kazati-zhertvam-2464420.html> (дата звернення 03.04.24)

6. Електронний ресурс URL: <https://www.village.com.ua/village/city/war/333911-nasillya-na-okupovanih-teritoriyah-scho-robiti> (дата звернення 03.04.24)

Науковий керівник: к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри теорії права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого А. М. Мерник.

*Іванюк Руслан Васильович ,
адвокат, АО «Бобровніков, Іванюк та партнери»
аспірант кафедри теорії права та прав людини
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Правовою основою введення воєнного стану є Конституція України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» та Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях», затверджений Верховною Радою України. 24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України. Указом Президента України № 64/2022 введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб. Строк дії воєнного стану в Україні продовжувався Указами Президента України від 14 березня 2022 року № 133, від 18 квітня 2022 року № 259, від 18 травня 2022 року № 341, від 12 серпня 2022 року № 573, від 7 листопада 2022 року № 757, від 6 лютого 2023 року № 58, від 01 травня 2023 року

№254. Указом Президента України від 26 липня 2023 року № 451, від 6 листопада 2023 року № 734/2023, Указом Президента України від 05 лютого 2024 року № 49/2024 [1, 2, 3, 4].

На період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 - 34, 38, 39, 41 - 44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (пункт 3 Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 «Про введення воєнного стану в Україні»).

Під час дії режиму воєнного стану можуть встановлюватися заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб, запроваджуються особливий режим в'їзду і виїзду з країни, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів, перевірки документів в осіб, а в разі потреби проведення огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України.

Під час воєнного стану може бути запроваджена комендантська година – тобто заборона перебування на вулицях в певний час доби без спеціальних дозволів.

Під час воєнного стану громадянам, які перебувають на військовому або спеціальному обліку у Міністерстві оборони України, Служби безпеки України чи Службі зовнішньої розвідки, може заборонятися змінювати місце проживання (місце перебування) без дозволу військового комісара або керівника відповідного органу Служби безпеки України чи Служби зовнішньої розвідки, обмежуватися проходження альтернативної (невійськової) служби.

Під час воєнного стану може примусово відчужуватися майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, майна державних

підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку [5].

Примусове відчуження майна – позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості.

На території, на якій введено воєнний стан, військове командування разом з іншими органами влади або й самостійно має право запроваджувати трудову повинність та залучати громадян до суспільно-корисних робіт.

Трудова повинність полягає у виконанні робіт оборонного характеру, а також у ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного, природного та воєнного характеру, а також їх наслідків. При цьому тривалість виконання таких робіт та їхня оплата встановлюються відповідно до трудового законодавства. Крім того, військовому командуванню надається право використовувати потужності, ресурси та майно підприємств та організацій усіх форм, а також окремих громадян.

Трудова повинність може запроваджуватися для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення і не заброньованих за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер. Варто зауважити, що за працівниками, залученими до виконання суспільно корисних робіт, на час виконання таких робіт зберігається попереднє місце роботи (посада). Забороняється залучати до суспільно корисних робіт малолітніх дітей та дітей віком від 14-15 років, жінок, які мають дітей віком до 3 років, а також вагітних жінок у разі, коли виконання таких робіт може негативно вплинути на стан їх здоров'я. З кожною особою, залученою до суспільно-корисних робіт укладається строковий трудовий договір [6].

Література:

1. Конституція України.
2. Закон України "Про правовий режим воєнного стану".
3. Закон України від 24 лютого 2022 року № 2102-ІХ "Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні".
4. Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 "Про введення воєнного стану в Україні".
5. Закон України "Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану".
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 13 липня 2011 року № 753 "Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану".
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2012 року № 998 "Деякі питання здійснення повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану".
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 08 липня 2020 року № 573 "Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану".

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор кафедри європейського права та порівняльного правознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича С. Б. Карвацька.

*Іщенко Ольга Олександрівна,
студентка 1 курсу, 4 групи,
факультету слідчої та детективної діяльності
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ПОТРЕБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасний світ зазнає непередбачуваних випробувань, пов'язаних з різними формами конфліктів та загрозами безпеки. Однією з найважливіших сфер, що потребує негайного та ефективного забезпечення, є задоволення публічних потреб. Це життєво важливі інтереси суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [1]. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в один день змінило життя українців, створивши нові виклики й загрози в усіх сферах суспільного життя.

Воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України [2]. Введення воєнного стану є серйозний кроком але обов'язковим, у таких ситуаціях влада має забезпечити додержання закону та правопорядку, а також виконання заходів, необхідних для захисту країни та її населення. У зв'язку з введенням в Україні воєнного стану, на період дії цього правового режиму, можуть статися тимчасові обмеження конституційних прав і свобод громадян. [4, с. 83]. Ці обмеження стосуються прав та законних інтересів і здійснюються у межах, що необхідні для ефективного функціонування правового режиму воєнного стану. Такі заходи призначені забезпечити безпеку та стабільність в країні під час надзвичайних обставин, зокрема в умовах збройного конфлікту.

Умови воєнного стану породжують ряд нагальних публічних потреб, які потребують термінового реагування та вирішення для забезпечення безпеки та добробуту людей. Першочерговим є захист громадян від прямих загроз, адже населення може стати метою нападу з боку ворожих військових чи терористичних організацій. Тому пріоритетом є евакуація мирного населення з небезпечних зон та забезпечення притулку для тих, хто залишився в районах конфлікту. Важливою є також організація тимчасових таборів для переселенців або надання безкоштовного проживання в безпечних зонах. Наступною нагальною публічною потребою є надання медичної допомоги та забезпечення медичних ресурсів для лікування поранених, хворих та постраждалих. Воєнний конфлікт може призвести до масових травм та серйозних медичних проблем серед населення, що вимагає негайної реакції та організації медичних служб. Зокрема, швидку доставку поранених до медичних установ, надання екстреної медичної допомоги на місці подій та виконання необхідних медичних операцій для збереження життя та здоров'я поранених. Іншим негативним наслідком є переривання постачання продуктів харчування та води через руйнування інфраструктури, блокаду шляхів доставки або інші обставини. Тому потрібно вжити певних заходів: організація гуманітарних коридорів та конвоїв для доставки харчів та води до зон, що зазнали військових дій, розгортання мобільних установок для очищення води та постачання її до місць споживань. Надання громадянам доступу до продуктів харчування та води може здійснюватися через розподіл безкоштовних гуманітарних допомог до місць проживання або організацію спеціальних пунктів роздачі. Також важливою частиною є забезпечення особливої допомоги для внутрішньо переміщених осіб та біженців. Іншою нагальною потребою є забезпечення громадської безпеки та збереження правопорядку. Забезпечення громадської безпеки може здійснюватися за допомогою розгортання військових та правоохоронних підрозділів для захисту мирного населення, запобігання злочинам. Додатковими заходами можуть бути введення військового поліцейського контролю, розгортання контрольних пунктів та організація нагляду за обмеженням руху

осіб та транспорту.

Загалом, забезпечення публічних потреб під час воєнного стану включають різноманітні заходи. По-перше вони становлять собою юридичні та фактичні наслідки у вигляді «незручних» умов для здійснення правових інтересів відповідних суб'єктів, фізичних та юридичних осіб, права і свободи яких обмежуються за одночасного задоволення «правових інтересів» суб'єкта владних повноважень. По-друге, у будь-якому разі обмеження завжди становлять собою зменшення «вільної», тобто дозволеної нормами права поведінки [3, с. 128]. Ці заходи можуть передбачати обмеження свободи слова, заборони зборів та інших основних прав і свобод громадян. Обмеження прав і свобод є необхідним заходом під час воєнного стану для забезпечення національної безпеки і порядку. Усі ці механізми мають на меті забезпечити безпеку, благополуччя та виживання населення під час воєнного конфлікту, зменшити негативні наслідки війни для цивільного населення та забезпечити виконання основних функцій держави навіть в умовах кризи.

Умови воєнного стану ставлять перед суспільством надзвичайні виклики, які вимагають негайної та дієвої реакції з боку уряду, громадянського суспільства та всіх зацікавлених сторін. Забезпечення публічних потреб у таких умовах стає вирішальним завданням, оскільки від цього залежить безпека та благополуччя громадян. Механізми забезпечення публічних потреб у воєнний період повинні бути побудовані на принципах координації, швидкості реакції та ефективності використання наявних ресурсів. Одним із ключових аспектів є налагодження механізмів комунікації та обміну інформацією між усіма рівнями влади, а також з громадськістю. Це дозволить забезпечити єдність дій та уникнути дублювання зусиль у вирішенні нагальних проблем. Прозорість та відкритість у прийнятті рішень є важливим аспектом під час воєнного стану, оскільки вони забезпечують довіру громадян до влади та підтримку прийнятих заходів. Важливо також забезпечити доступність інформації про теперішні проблеми та кризи, щоб уникнути паніки та сприяти об'єднанню зусиль для їх подолання. Особлива увага повинна бути приділена потребам найуразливіших

груп населення, серед яких діти, жінки, інваліди та ветерани війни. Забезпечення їхньої безпеки, медичного обслуговування та соціальної підтримки є пріоритетним завданням уряду та суспільства. Тільки через об'єднані зусилля всіх секторів суспільства можна досягти успішного подолання кризи та відновлення нормального життя.

Література:

1. Закон України «Про національну безпеку України» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2020, № 34. С. 241.

URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T150389?an=5>

2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2015. № 28. С. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

3. Мельник Р. І. Проблеми обмеження прав і свобод людини в умовах дії спеціального правового режиму / Р. І. Мельник, Т. П. Чубко // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2016. Вип. 1. С. 125-134.

4. Ставнійчук М. Форми безпосередньої демократії. Конституційне право України: підручник / за ред. В. Ф. Погорілка. 2-ге доопр. вид. Київ : Наук. думка, 2000. С. 286–342.

Науковий керівник: к. ю. н., асистентка кафедри теорії права НЮУ імені Ярослава Мудрого І. В. Суходубова.

*Клименко Юлія Владиславівна,
студентка факультету юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

ВПЛИВ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ТАЄМНИЦЮ ЛИСТУВАННЯ ТА КОРЕСПОНДЕНЦІЇ В УКРАЇНІ

В умовах збройної агресії Російської Федерації проти України, запровадження воєнного стану стало викликом для українського суспільства, адже воно спричинило тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, включаючи право на таємницю листування та кореспонденції. Це право є важливою складовою особистої свободи та приватного життя, а його обмеження потребує ретельного аналізу та обґрунтування. Це питання є особливо актуальним з огляду на те, що окупанти і колаборанти, використовуючи канали зв'язку, чинять терор народу України, тож для ефективного притягнення осіб до відповідальності, а також, задля забезпечення попередження злочинів, варто приділити увагу даному питанню.

Положеннями статті 31 Конституції України кожній особі гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Визначено, що обмеження цього права, можуть бути встановлені лише судом і тільки у передбачених законом випадках. Обов'язковою умовою обмеження конституційного права є легітимна мета, це означає, що обмеження є виправданим, якщо таким чином можливо запобігти злочиніві чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо [1]. Практикою Європейського Суду з прав людини встановлено критерії виправданого лімітованого втручання до приватності у статті 8 Конвенції із захисту прав людини та основоположних свобод.

Якщо розглядати категорії справ, в яких йдеться про втручання у листування та кореспонденцію, можна умовно розділити їх на дві основні групи. В першу можна віднести справи, у яких предметом звернення є втручання в кореспонденцію шляхом прослуховування телефонів, і часто таке втручання розглядається в контексті діяльності розвідувальних служб. До другої належить категорія справ, що стосується втручання в кореспонденцію осіб, позбавлених волі.

Аналіз рішень дозволяє стверджувати про застосування «трискладового тесту», він передбачає, що втручання у право особи на таємницю листування та кореспонденції повинно здійснюваність згідно із законом, бути необхідним у демократичному суспільстві, та переслідувати легітимну мету, а саме: втручання може здійснюватись в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

У рішенні Конституційного Суду України від 20 жовтня 2011 року N 12-рп/2011, у справі N 1-31/2011 за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 62 Конституції України, судді визначили, що обвинувачення не може ґрунтуватися на фактичних даних, які одержані: у результаті оперативно-розшукової діяльності уповноваженою на те особою без дотримання конституційних положень або з порушенням порядку, встановленого законом; шляхом вчинення цілеспрямованих дій щодо їх збирання і фіксації із застосуванням заходів, передбачених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», особою, не уповноваженою на здійснення такої діяльності. Як вірно зазначив суд, вважається, що недопустимою як доказ визнається інформація, яка отримана внаслідок цілеспрямованих дій або дій, що мали ініціативний, а не ситуативний (випадковий) характер; також варто враховувати мету при фіксуванні даних [4].

Це означає, що дані, які отримуються особами, військовими випадково, без певної мети, є допустимими і належними доказами, які можуть свідчити про наявність вини у вчиненні військових злочинів, злочинів проти людяності, які

вчиняє Російська Федерація. У роз'ясненнях Міжнародного Кримінального Суду зазначено перелік матеріалів, джерел, які можуть містити в собі можливі докази, серед них: щоденники, супутникові знімки, скрін-шоти листування електронною поштою, у месенджерах соціальних мереж та особистих сторінках [3, с. 26-27]. Не менш важливою може стати зібрана урядами та збройними силами, електронна комунікація (електронні листи, текстові та голосові повідомлення, телефонні розмови тощо) [3, с. 25]

Задля недопущення свавільності у втручання у право осіб на приватність, вважаємо справедливим погодитись із А.В. Левченко, яка зазначає, що є необхідним доповнити статтю 31 Конституції України положенням щодо можливості втручання у право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції без судового рішення в умовах воєнного або надзвичайного стану з метою отримання інформації, яка в майбутньому може бути використана як доказ вчинення протиправних дій, які призвели до надзвичайних ситуацій або воєнних злочинів [2, с. 41].

Вважаємо можливим розробити спеціальний закон, який детально встановлює порядок збирання, зберігання та використання кореспонденції та листування, як доказів у Міжнародному кримінальному суді. Проте це рішення може сповільнити діяльність Верховної Ради України, та створити додаткове навантаження. Саме тому варто посилити співпрацю із міжнародними інституціями. Потрібно також регламентувати діяльність робочої групи для співпраці з Міжнародним кримінальним Судом та іншими міжнародними організаціями для розробки спільних стандартів збирання та використання кореспонденції та листування, як доказів у воєнних злочинах.

Література:

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30, ст. 141.
2. Левченко А.В. Можливість втручання у право на таємницю кореспонденції як спосіб отримання доказів у період воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Випуск № 70.

2022. с.411-416.

3. Посібник зі збору доказів для Міжнародного кримінального суду. Київ: Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, 2019. 43с.

4. Конституційний Суд України: рішення від 20 жовтня 2011 року N 12-рп/2011, у справі N 1-31/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-11#Text>.

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри конституційного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Г. В. Берченко.

*Коноваленко Крістіна Андріївна,
студентка факультету адвокатури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
м. Київ, Україна*

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ЧИННИК ОБМЕЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Громадянське суспільство завжди виступало опором проти свавілля з боку влади, адже головна засаднича ідея такого формування – це підтримка демократичного режиму, забезпечення прийняття законів, які були б дійсно актуальними та необхідними в той чи інший період розвитку державності, а також контроль за виконанням посадовими особами своїх повноважень і нагляд за їх діяльністю. Оскільки існують серед науковців думки, що громадянське суспільство це не лише окреме формування, яке має певну мету, а і всі громадяни держави відповідно до того, що саме народ є владою в країні, у даній доповіді буде проведено окремо аналіз про вплив кожного громадянина на обмеження

представницької влади.

Після Революції гідності вплив громадянського суспільства став дуже помітним, адже виразними стали проблеми тоталітарного ставлення до прав громадян, свавілля з боку державної влади та обмежена свобода слова [1]. Під час воєнних дій на нинішніх тимчасово окупованих територіях суспільство розпочало активну роботу у сфері державної політики, контроль за діями державних органів. Окрім цього, у цей же період починає розвивається широка волонтерська діяльність, яка забезпечується як громадянських суспільством, так і кожним громадянином окремо. У реаліях повномасштабного вторгнення Російської Федерації на суверенні території України, громадянське суспільство не зупинило свою діяльність, а лише збільшило кількість та потужність напрямків своєї роботи. Першою важливою частиною діяльності організацій на початку війни стало волонтерство та допомога армії там, де держава не змогла повною мірою виконати свої обов'язки. Міцна громадська позиція, яку з початку вторгнення висвітлює кожен свідомий громадянин, благодійні зібрання, мирні виступи та акції в різних містах, спрямовані на те, щоб український народ почула перш за все міжнародна спільнота, а також і державна влада України, це все сприяння розвитку громадянського суспільства. Кожен громадян може висловити свою позицію, представити її на публіку, цим самим маючи вплив, наприклад, на допомогу нашій державі, у випадку коли це стосується заклику до міжнародних організацій, а також впливу на діяльність наших посадових осіб, закликаючи до певних дій, це все має вагомий внесок і можна розцінювати не лише як індивідуальну позицію, а громадську позицію в межах громадянського суспільства.

Інститути громадянського суспільства виступають гарантом непорушності особистих прав громадян, дають їм впевненість у своїх силах, служать опорою у їх можливому протистоянні з державою, формують «соціальний капітал» – ті невід'ємні риси особистості, завдяки яким вона стає здатною до кооперації та ефективних солідарних дій. Вони систематизують, впорядковують, надають урегульованості протестам і вимогам людей, які в

іншому випадку могли б мати руйнівний характер і в такий спосіб створюють сприятливі умови для функціонування демократичної влади [2]. Українські громадські організації протягом останніх двох років активно слідкують за протидією корупції, висвітлюють це питання та співпрацюють з державними органами, такими як НАЗК, НАБУ, ВАКС для сприяння покращенню довіри громадян до влади. Багато організацій та спілок проводять власні дослідження і подають запити до державних органів щодо питання відкритості діяльності посадових осіб. Антикорупційна діяльність в Україні це не лише заслуга тиску міжнародної спільноти на це питання, а й постійних дій українського суспільства, висвітлення цієї проблеми, обговорення та запитів і тиску на владу. Громадянське суспільство в постійному режимі слідкує за написанням законопроектів та подає свої зауваження або пропозиції до їх змісту [3]. Це є дуже важливою складовою у діяльності організацій, оскільки відповідно до принципу верховенства права в Україні, перш за все важливим є закон, а отже його потрібно зробити якісно і таким, який є справді необхідним та не несе в собі вірогідності обмеження свобод громадян.

Окрім опору владі, громадські організації забезпечують і навчальну діяльність для громадян. Багато волонтерів створюють програми, де кожен може навчитись, наприклад, тактичній медицині, засобам самооборони, або навчальні курси, де розказують про політику, економіку та як ми власними зусиллями можемо забезпечити розвиток. Для функціонування розвиненої країни, перш за все, повинні бути свідомі та обізнані громадяни, і це є важливою частиною для того, аби держава не мала змоги контролювати народ через їх необізнаність.

У свою чергу держава також намагається сприяти розвитку громадянського суспільства в Україні, впроваджуючи закони, які мають на меті забезпечення права на формування та діяльність такого суспільства. З їх ініціативи створено програми для громадян, де вони можуть ознайомитись з діяльністю місцевих органів, долучитись до законодавчої ініціативи та побачити власне роботу органів влади. Незважаючи на те, що є такі закони як Закон України Про благодійну діяльність та благодійні організації, Закон України Про громадські

об'єднання, Указ Президента України №68 від 26 лютого 2016 року Про сприяння розвитку громадянського суспільства, цих положень не достатньо для закріплення всіх повноважень та можливих дій з боку громадськості, які є необхідними для реалізації всіх своїх можливостей. Оскільки громадянське суспільство виступає рушійною силою у підтримці демократичного суспільства та боротьбі проти свавілля влади. В умовах війни, коли більшість громадян розуміє, що певні законопроекти, рішення державних органів не є необхідними або є такими, що суперечать інтересам громадян, уповноважені посадові особи, попри виступи, петиції або заяви до державних органів, продовжують зневажати громадську думку. І відповідно до того, що під час воєнного стану акції протесту проти дій держави можуть бути зупинені, громадянське суспільство не може висловити свою позицію у випадках, коли держава не дослухається до думки суспільства і воно більше не має легітимних шляхів вирішення даного питання. Отже, на мою думку, засади функціонування громадянського суспільства повинні бути визначені на рівні конституції на одному рівні з представницькими органами влади, і мати легітимні шляхи впливу на державні органи у випадках, коли суспільна думка та інтереси громадян порушуються [4].

Таким чином, громадянське суспільство є важливою складовою функціонування демократичного режиму в умовах воєнного стану, оскільки для забезпечення захисту державності влада може вдаватись до менш демократичних дій, нехтуючи інтересами суспільства, аби забезпечити територіальну цілісність і життя людей. Саме в ці моменти ініціативу переймає громадянське суспільство, яке стає на захист дотримання прав та свобод громадян і може забезпечити його функціонування. Отже, громадянське суспільство та органи державної влади під час війни повинні співпрацювати, дотримуючись спільних цілей і враховуючи всі інтереси, перш за все, які стосуються безпеки та забезпеченню прав населення.

Література:

1. Розвиток громадянського суспільства в умовах війни: рекомендації для міжнародних партнерів: стаття. URL: <https://iaa.org.ua/articles/civil-society-development-in-times-of-war-recommendations-for-international-partners/>

(дата звернення: 12.04.2024)

2. Громадянське суспільство: стаття. URL: <https://politologia-rdgu.rv.ua/images/school/t8.pdf> (дата звернення: 12.04.2024)

3. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 1996, № 47, ст.256) № 393/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. ст.256

4. Конституція України : офіц. текст. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4174> (дата звернення: 12.04.2024)

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого А. М. Мерник.

*Корбань Аліна Андріївна,
студентка факультету слідчої та детективної діяльності
Національно юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна.*

ПРАВО НА ЖИТТЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сьогодні права та свободи людини й громадянина визнаються найважливішою цінністю, що відображає їхню значущість як гарантію демократичного прогресу суспільства. Зокрема, право на життя є одним із невід'ємних прав людини, оскільки без цього фундаментального права всі інші права втрачають свою цінність та значущість для людини.

Варто наголосити на тому, що загалом у нормативно-правових актах закріплені саме гарантії права на життя. Адже, і сьогодні серед науковців немає єдності думок щодо визначення поняття «право на життя». Наприклад, Н. В. Кальченко стверджує, що право на життя – це природна, невід'ємна від особистості можливість захищати недоторканність свого життя та свободи розпоряджатися ним, яка захищена міжнародними та національними нормативно-правовими актами. В свою чергу, О. Малиновський та В. Макрінська вказують, що право на життя – це право на гідне людське існування,

яке включає також суміжні права, такі як право на освіту, на повагу до приватного життя тощо [4, с.78].

Отже, право на життя є невідчужуваним правом особи, яке забезпечує її біологічне існування та гарантоване з боку держави і суспільства шляхом надання йому юридичних гарантій захисту.

В свою чергу, зміст права на життя охоплює:

- свободу від будь-яких незаконних дій з боку держави, її представників або приватних осіб відносно життя людини;
- захист життя людини з боку держави;
- право на захист життя і здоров'я людини від протиправних посягань.

Вперше право на життя було проголошено у Загальній декларації прав людини 1948 р., де у статті 3 вказано, що будь-яка людина має право на життя, свободу та особисту недоторканність. Окрім того, необхідно звернути увагу на Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція), дотримання якої гарантує авторитетний орган - Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ). Так, стаття 2 визначає два зобов'язання: перше - захищати за допомогою закону право людини на життя; друге - заборону умисного заподіяння смерті, яке обмежене вичерпним переліком винятків [5, с. 96]. Зважаючи на її фундаментальний характер, ця стаття також включає процесуальне зобов'язання здійснити ефективне розслідування заяв про порушення її матеріального аспекту.

Як вже було зазначено раніше, право на життя гарантується, як міжнародно-правовими актами, так і нормами внутрішнього законодавства. Відповідно до ст. 27 Конституції України кожна людина має невід'ємне право на життя. При цьому, право на життя згідно зі статтею 64 Конституції України є абсолютним правом, тобто таким яке не підлягає обмеженню в період дії воєнного стану. Варто звернути увагу на те, що абсолютний характер вищевказаного права виявляється саме у тому, що нікого не може бути позбавлено життя протиправними діями. Водночас, є виключні випадки правомірного позбавлення людини життя, зафіксовані у національних та

міжнародно-правових актах [5, с. 104].

Потребує уваги стаття 43-1 Кримінального кодексу України, яка передбачає ситуації, пов'язані з захистом Батьківщини відповідно у період воєнного стану або збройного конфлікту. Зважаючи на те, що в таких умовах людина може бути змушена застосовувати зброю для захисту свого життя та інших, важливим є положення, за яким особа не підлягає кримінальній відповідальності за застосування зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України [3]. Стосовно ж норм міжнародного права, то прикладом може слугувати Конвенція, за якою це основоположне право може бути обмежене у випадку застосування зброї проти терористів.

Окрім того, у рішеннях Міжнародного Суду ООН, Генеральної Асамблеї, Комісії ООН з прав людини визнається обов'язковість одночасного застосування міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. При чому, відносини, що виникають саме у зоні бойових дій, регулюються передусім нормами міжнародного гуманітарного права, які забезпечують захист таких категорій осіб: хворих, поранених, військовополонених, цивільного населення та осіб, які припинили безпосередню участь у бойових діях [1, с. 270].

Доцільно зазначити, що практика ЄСПЛ включає ряд положень, які були сформульовані під час розгляду справ, пов'язаних з військовими діями та збройною агресією. Так, ЄСПЛ неодноразово вказував, що відповідальність держави не звужується до випадків, коли є лише переконливі докази того, що неправильно направлені постріли представників держави призвели до смерті цивільної особи [5, с. 98]. Також, береться до уваги й ситуація, наприклад, коли військові не вжили запобіжних заходів, аби захистити життя цивільних осіб. Стосовно самих рішень, то як приклад можна навести справу *Syprus* проти Туреччини (заява № 25781/94), яка стосувалась відшкодування моральної шкоди, заподіяної родичам зниклих безвісти осіб. Заслуговує на увагу і рішення у справі «Україна проти Росії (щодо Криму)», у якому ЄСПЛ вказав, що саме Росія несе всю відповідальність за порушення людських прав в Автономній Республіці Крим [2 с. 4-6].

Тож, для визначення, чи було порушено право на життя у випадку використання сили, необхідно врахувати такі аспекти: пропорційність застосування сили у певній ситуації та мети, яку держава прагнула досягти; можливість використання безпечніших методів для досягнення цієї мети; питання використання державою всіх доступних засобів для зменшення ризиків під час застосування сили.

При цьому, у зоні міжнародного конфлікту держави-учасниці мають зобов'язання захищати життя осіб, які не беруть участі або вже не беруть участі у військових діях, що до речі включає надання меддопомоги пораненим. Щодо тих, хто загинув у бою або помер від отриманих поранень, то є зобов'язання з боку держави забезпечити належне поховання їх тіл, зібрати та розповсюдити інформацію про їх особи і долю або дозволити це зробити організаціям, таким як Міжнародний комітет Червоного Хреста [5, с. 101].

Безсумнівно, головним обов'язком держави є дотримання та захист прав людини, особливо, під час війни та збройних конфліктів. В свою чергу, право людини на життя є основоположним, абсолютним, природним та невідчужуваним, яке закріплено у більшості конституцій та міжнародно-правових документах. При цьому, абсолютно кожна особа може звернутися до ЄСПЛ за захистом своїх прав з відповідною заявою про їх можливе порушення державою у воєнний період.

Література:

1. Герич А.Й., Герич А.В. Забезпечення права на життя різних категорій осіб в умовах війни. Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». Випуск 80: частина 2. 2023 р. С. 269 – 272. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.43>

2. Катеринчук І. П. Права людини під час війни (за практикою Європейського суду з прав людини). Науковий журнал Південноукраїнський правничий часопис № 4. 2022 р. С. 3 – 7. URL: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.2.1>

3. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

4. Слома, В. М. (2012). The right to life as a personal non-proprietary right of an individual. Scientific Works of National Aviation University. Series: Law Journal "Air and Space Law", 1(22), С. 77–81. URL: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.22.6597>

5. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : компендіум / [О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк та ін.] ; за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. - 2-ге вид., допов. - Харків : Право, 2019. - 404 с.

Науковий керівник: к.ю.н., асистентка кафедри теорії права НЮУ імені Ярослава Мудрого І. В. Суходубова

*Кулик Даріна Олександрівна,
студентка факультету адвокатури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна, як жахлива трагедія людства, змушує вдаватися до крайніх заходів, одним з яких є введення воєнного стану. Це режим, який передбачає тимчасове обмеження певних прав і свобод громадян для забезпечення обороноздатності країни та захисту її населення.

Обмеження прав людини в умовах воєнного стану – це складна та неоднозначна тема, яка породжує багато суперечок. З одного боку, воно є вимушеним заходом, необхідним для протистояння агресору та збереження життя людей. З іншого боку, воно несе в собі ризики зловживань та порушення основоположних принципів демократії.

В цій роботі ми розглянемо основні аспекти обмеження прав людини в умовах воєнного стану та звернемо увагу на принципи, які повинні бути дотримані для збереження балансу між безпекою держави та захистом прав і свобод громадян.

Обмеження прав людини є важливою темою, особливо в умовах воєнного стану. Воєнний стан – це особливий режим, який вводиться у випадку загрози національній безпеці або наявності воєнного конфлікту. У таких умовах влада надається військовим або цивільним органам для забезпечення безпеки та порядку в країні. Однак це також може призвести до обмеження деяких прав і свобод громадян.

Важливо розуміти, що обмеження прав та свобод людини в цей період не є свавільним. Воно ґрунтується на принципах законності, пропорційності та тимчасовості. Це означає, що:

- Будь-які обмеження мають ґрунтуватися на законі. Не можна обмежувати права людей просто за бажанням влади.
- Обмеження повинні бути пропорційними загрозі, якій протистоїть держава. Це означає, що вони не повинні бути надмірними і не повинні завдавати шкоди більше, ніж це необхідно для захисту суспільства [1, с.13].
- Обмеження повинні мати тимчасовий характер. Їх слід скасувати якомога швидше, коли зникне загроза, яка їх викликала.

Однією з основних особливостей обмеження прав людини в умовах воєнного стану є необхідність швидких та ефективних дій. У воєнний час ризик для безпеки держави та громадян зростає, тому влада має право приймати термінові заходи, які можуть обмежувати деякі права. Наприклад, це може бути введення комендантської години, обмеження свободи переміщення або заборона на зібрання людей.

Ще однією важливою особливістю є обов'язок дотримання міжнародних стандартів прав людини. Навіть в умовах воєнного стану держава зобов'язана дотримуватися міжнародних норм із захисту прав людини. Це означає, що будь-які обмеження прав повинні бути обґрунтованими, необхідними та

пропорційними заходами, спрямованими на досягнення конкретної цілі – захисту безпеки чи оборони.

Також важливою особливістю є прозорість та відкритість у прийнятті рішень щодо обмеження прав. Влада повинна пояснювати суспільству причини та обґрунтування таких заходів, а також забезпечувати можливість оскарження таких рішень у суді. Це допомагає уникнути зловживань та недопустити безпідставних обмежень прав громадян [2, с. 42].

Необхідно також враховувати особливості застосування обмежень прав у різних регіонах та серед різних соціальних груп. Наприклад, діти, жінки, люди з інвалідністю та інші вразливі категорії населення потребують особливого захисту та уваги навіть в умовах воєнного стану.

Загалом, до основних категорій прав людини, які можуть бути обмежені під час воєнного стану, належать [3, с. 26]:

- Свобода пересування: Можуть бути встановлені обмеження на виїзд з країни, пересування в межах країни, а також на в'їзд іноземців.
- Свобода слова та інформації: Може бути введено цензуру, обмежено доступ до інформації, заборонено поширювати дезінформацію.
- Свобода мирних зібрань: Можуть бути заборонені або обмежені масові зібрання, мітинги, демонстрації.
- Право на приватне життя: Можуть бути посилені заходи контролю за діяльністю людей, включаючи перевірку документів, огляд речей, транспортних засобів, житла.

Введення воєнного стану завжди є серйозним викликом для демократії та прав людини. Важливо, щоб будь-які обмеження прав людини були чітко обґрунтовані, пропорційні та тимчасові, а також супроводжувалися належними правовими гарантіями.

Крім того, важливо підкреслити, що не всі права людини можуть бути обмежені під час воєнного стану. Існують певні абсолютні права, які не підлягають обмеженню за жодних обставин, наприклад, право на життя, право на свободу від катувань, право на заборону рабства та торгівлі людьми.

Однак, обмеження прав людини в умовах воєнного стану не є безперечною панацеєю і не лишені викликів та недоліків. По-перше, існує ризик зловживання владою та порушення прав людини під прикриттям надзвичайного стану. Це особливо актуально у випадках, коли влада використовує воєнний стан для придушення політичної опозиції чи обмеження свободи слова.

Додатково, обмеження прав може викликати недовіру та незадоволення серед населення, особливо якщо вони спричиняють значні труднощі та обмеження в повсякденному житті. Наприклад, обмеження на вільний доступ до інформації чи свободу слова можуть обмежити можливість громадян висловлювати свою позицію та контролювати дії влади.

На завершення, слід зазначити, що питання про обмеження прав людини під час воєнного стану є складним і неоднозначним. Існує баланс між необхідністю забезпечення безпеки та оборони держави, з одного боку, та повагою до прав людини, з іншого. Важливо, щоб цей баланс був знайдений, а будь-які обмеження прав людини були виправдані для досягнення мети забезпечення безпеки та оборони держави.

Література:

1. Маєтний М. І. Правові підстави для обмеження прав і основних свобод людини в умовах воєнного стану. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 2 (43). С. 13–16.
2. Хіла І. Ю. Конституційно-правові обмеження особистих прав і свобод людини: Україна та зарубіжний досвід : дис. ... д-р. філос. наук : 081. Ужгород, 2021. С. 42.
3. Гвоздь В. І. Воєнний стан і права людини. *Бінтел : журнал геополітичної аналітики*. 2018. № 4. С. 26–35

Науковий керівник: к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри теорії права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого А. М. Мерник.

*Курило Руслана Степанівна,
Студентка факультету слідчої та детективної діяльності
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасному світі поняття миру та безпеки здається дедалі більш відносним. Здавалося б, з великими досягненнями у сферах технологій, економіки та міжнародних відносин, суспільство має всі умови для мирного та процвітаючого існування. Проте реальність нагадує нам, що військові конфлікти залишаються невід'ємною частиною суспільного життя.

Воєнний стан завжди призводить до серйозних порушень прав людей, зокрема осіб, що стають внутрішньо переміщеними внаслідок конфлікту. Військові дії, репресивні заходи та загальний хаос, які супроводжують воєнні дії, створюють надзвичайно вразливе положення для цієї групи населення. Початок повномасштабного вторгнення держави-агресора до України змусило тисячі громадян змінити своє постійне місце проживання та переселитися в інші регіони нашої держави. Це спричинило появу не тільки нового суб'єкта права – внутрішньо переміщеної особи, а й нових проблем, передусім щодо працевлаштування, забезпечення житлом, відновлення грошових допомог, медичної допомоги цих суб'єктів, що потребують вирішення.

Відповідно до закону “Правовий режим воєнного стану” та закону “Про оборону України”, воєнний стан - це спеціальний правовий режим, який передбачає обмеження прав і свобод людини. Це режим, який надає повноваження державним органам здійснювати дії, що гарантуватимуть безпеку, а також тимчасово обмежить конституційні права та свободи громадян та юридичних осіб [3, 4].

Безперечно, є права, які не можуть обмежуватись. Для цього варто розглянути державний документ з найвищою юридичною силою. Зокрема, стаття

64 Конституції України передбачає, що обмеження конституційних прав і свобод людей та громадян допустимі лише у випадках, які конкретно передбачені в самій Конституції України. У статті 24 Основного Закону зазначено, що громадяни мають рівні конституційні права та свободи, які не можуть обмежуватися за ознаками зовнішнього вигляду, релігії і що найцікавіше місця проживання. Стаття 27 Конституції України закріплює, що кожна людина має право на життя, а держава зобов'язана зробити усе, щоб захистити життя людини [1].

Отже, воєнний стан - час, коли звичайні права і свободи, до яких усі звикли, можуть бути обмежені, а деякі - навіть призупиняються. Стало зрозуміло, що кожен аспект повсякденного життя може бути підданий перегляду в ім'я загальної безпеки [4]. Право на свободу пересування, що традиційно розглядалося як фундаментальний аспект прав людини, в сучасних умовах зазнало обмежень, особливо для осіб, які проживають на окупованій території або ж в інших населених пунктах, які знаходяться під загрозою. Комендантська година встановила чіткі рамки, коли можна було виходити на вулиці міста, а коли - ні. (пункт 5 частини першої статті 8 вищезгаданого закону). Пересування в межах країни стало не просто справою логістики, а справою дозволу [3]. А також безліч інших обмежень: засоби масової інформації, мобілізація та проблеми з майном. Адже в інтересах оборони деякі ресурси, землі та будівлі можуть бути тимчасово використані або навіть конфісковані державою (пункт 4 статті 8 Закону України "Про правовий режим воєнного стану") [4].

Варто розуміти, що вищезгадані обмеження стосуються усіх громадян України під час дії режиму воєнного стану. Але є й обмеження, які стосуються виключно цієї групи населення. Закон України "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб" чітко визначає основні права та свободи внутрішньо переміщених осіб (ВПО), а також гарантії їх реалізації. Він дає чітке визначення ВПО у статті 1, як "особи, яка змушена була залишити місце свого постійного проживання в межах України внаслідок збройного конфлікту, тимчасової окупації частини території України, екологічної катастрофи,

стихійного лиха, техногенної аварії, іншої надзвичайної ситуації, що виникла не з її вини, або внаслідок масових порушень прав людини” [5]. Але попри ухвалення в Україні Закону «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», існуюче законодавство все ще має прогалини і не включає достатніх і ефективних правових механізмів, включно з організаційними та процедурними аспектами, для захисту прав внутрішньо переміщених осіб. Це суттєво погіршує ситуацію з національною безпекою в Україні.

Одним з таких чітких порушень є доступ до житла. У Конституції України, а саме у статті 47 чітко визначено, що вона гарантує право на житло всім громадянам України. Також Закон України “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб” передбачає аналогічні положення [1, 5].

Але, все ж таки, внутрішньо переміщені особи можуть жити в переповнених та непридатних для життя приміщеннях, де відсутній доступ до базових зручностей, таких як вода, санітарія та опалення, що може призвести до зростання ризику виникнення соціальних проблем. Причинами цього є нестача доступного житла, через велику кількість осіб цієї групи та складні бюрократичні процедури, які можуть ускладнити доступ до допомоги на житло. Також обмеженість до медичної допомоги, освіти, правосуддя та дискримінація може стати наслідком порушення прав цієї групи населення.

Отже аналіз порушень та обмежень прав внутрішньо переміщених осіб під час воєнного стану свідчить про наявність системних проблем у забезпеченні їхніх прав та захисту в умовах конфлікту. Незважаючи на наявність законодавства, спеціально призначеного для гарантування прав, ці закони часто залишаються недосконалими та недостатньо ефективними в реальній практиці. Законодавство, яке має забезпечувати захист та підтримку особливо цієї групи населення, часто не визначає чітко обов'язки державних органів і не відповідає міжнародним стандартам прав людини. Прикладом є пункт 4 частини восьмої статті 11 в редакції Закону “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб” про надання медико-психологічної допомоги, але не вказано яким способом [5]. Порівняно із статтею 12 “Міжнародного пакту про

економічні, соціальні та культурні права” про право на здоров’я [2].

Наукові дослідження підтверджують, що недосконалість законів про права ВПО під час воєнного стану приводить до серйозних порушень їхніх прав, таких як обмеження доступу до житла, медичної допомоги, освіти та інших соціальних послуг. Ці порушення ослаблюють не лише основні права та свободи ВПО, а й загрожують національній безпеці та стабільності країни. Отже, необхідно проводити подальші наукові дослідження з метою аналізу недоліків і прогалин у законодавстві про права ВПО та розробки ефективних механізмів захисту. Адже вони стануть важливим етапом у вдосконаленні законодавства та забезпеченні реального захисту прав осіб під час воєнного стану.

Література:

1. Конституція України [Електронний ресурс]//Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – с. 141. – URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: Пакт ООН від 19.10.1966, Документ 995_042 - URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
3. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 №1932-XII - RL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
5. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 30.12.2023 № 1706-VII – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

Науковий керівник: к. ю. н., асистентка кафедри теорії права Національного Юридичного Університету імені Ярослава Мудрого І. В. Суходубова.

*Лизогуб Софія Віталіївна,
студентка факультету міжнародного та європейського права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ПИТАННЯ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Одним з найважливіших критеріїв сучасної правової держави є те, наскільки ефективно відстоюються, захищаються та реалізуються права і свободи людини та громадянина. Загальновизнано, що першочерговий обов'язок держави – утвердження прав і свобод свого народу. Проте, в умовах національної небезпеки, під час запровадження особливих правових режимів, підлягають застосуванню часткові обмеження прав людини, зокрема й права на інформацію. Сьогодення в Україні яскраво ілюструє, як важлива інформація в руках ворога перетворюється на вкрай небезпечну зброю та наскільки важливими є інформаційні заборони. Однак виникає питання балансу між обмеженням права людини на інформацію задля національної безпеки, та збереженням прав людини, процвітанням демократичного суспільства, держави та життя кожного її громадянина.

Право на інформацію та доступ до неї гарантується статтями 34 та 50 Конституції України, Законом України «Про доступ до публічної інформації», Конвенцією Ради Європи про доступ до офіційних документів, та іншими нормативними актами. Відповідно до другої частини статті 34 Конституції України, кожен громадянин володіє правом на інформацію, тобто має право на вільне збирання, збереження, використання та поширення її у будь-який спосіб на свій розсуд [1, с.108]. Однак у зв'язку з офіційним оголошенням воєнного стану, відповідно до третього пункту Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" №64/2022 протягом його дії, можуть бути впроваджені обмеження прав та свобод людини і громадянина, що закріплені конституційно

у статтях 30, 31, 32, 33, 34, 38, 39, 41–44 та 53, саме до яких і входить вже зазначене право на інформацію [2].

В контексті необхідності чіткого визначення обмежень та заборон на час дії особливого правового режиму в Україні, було оприлюднено Наказ головнокомандувача «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими силами оборони та представниками засобів масової інформації на період дії правового режиму воєнного стану» датований 3 березня 2022 року №73 [3]. Цей документ створено з метою визначення процедур взаємодії з представниками ЗМІ під час перебування країни у воєнному стані. Він також встановлює перелік конкретної інформації, розголошення якої може привести до викриття дій ЗСУ та відверто негативно вплинути на успішне виконання військових завдань. До цього переліку входять: описи та умовні позначеннями об'єктів, інформація щодо військових операцій та переміщень військ, деталі імплементації заходів радіоелектронної боротьби, інформацію, що може бути використана для пропаганди або виправдання військової агресії з боку загарбника.

Незважаючи на те, що держава має право захищати свої національні інтереси, навіть в умовах воєнного стану важливо забезпечити належний ступінь збереження прав людини. Відповідно до ч. 2 ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації», певні інформаційні обмеження повинні застосовуватись тільки з дотриманням вимог спеціального тесту, згідно з яким такі обмеження можливі тільки за умови трьох складових: легітимності, необхідності та пропорційності обмежень. Недостатність позитивного висновку розпорядника інформації щодо виконання хоча б однієї з трьох вимог свідчить про необґрунтованість обмеження доступу до публічної інформації [1, с. 110]. Вищезазначеним Законом України також визначено широкий перелік основних шляхів реалізації права на доступ до публічної інформації. Це можливість ознайомлюватися з інформацією, оприлюднювати її в офіційних джерелах; можливість відвідувати засідання колегіального органу, ознайомлюватись з документами у спеціально відведеному місці, отримувати доступ до

ознайомлення з інформацією в спеціальних інформаційних сервісах, що функціонують на базі публічно відкритих даних тощо [4].

Отже, питання щодо обмеження права на інформацію та збереження права людини є вкрай актуальним під час воєнного стану в Україні. Важливим завданням держави у знаходженні балансу у праві на інформацію є забезпечення громадян належним доступом до об'єктивної та достовірної інформації через різні державні джерела, такі як ЗМІ, Інтернет та інші доступні засоби. Однак суспільству слід розуміти, що зловживання цим правом під час особливих правових режимів може становити загрозу для національної безпеки, громадського порядку та інших аспектів життя суспільства. Кожен громадянин, користуючись правом на інформацію, повинен усвідомлювати свою відповідальність та поважати обмеження, які застосовуються державою в інтересах загального добробуту.

Література:

1. Турченко О. Г., Фурман В. В. Обмеження права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2022. № 12. С. 107-113.

2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 : станом на 13 лют. 2024 р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 07.04.2024).

3. Про організацію взаємодії між ЗСУ, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану. Наказ головнокомандувача ЗСУ від 3 березня 2022 року №73 URL: www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73_050322.pdf

4. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI : станом на 8 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 07.04.2024).

Науковий керівник: к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри теорії права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого А. М. Мерник.

Мадалиць Вікторія Валеріївна
аспірант
кафедри загальноправових дисциплін
Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна.

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У будь-яких умовах та тим більше в умовах воєнного стану в Україні одним із центральних завдань держави є реалізація нею соціальної функції. В умовах війни роль цієї функції суттєво зростає, разом із тим її здійснення стає значно складнішим, враховуючи, що більшу частину бюджету переорієнтовано на безпеку та оборону держави. Сьогодні в Україні є різні групи соціально вразливих категорій населення і підтримка їх з боку держави має надважливе значення для їх подекуди навіть виживання, оскільки такі люди не завжди мають підтримку з боку близьких, друзів чи знайомих. Для них держава залишається єдиною підтримкою. У зв'язку з цим важливим завданням для наукової сфери в Україні є напрацювання механізмів підвищення ефективності реалізації соціальної функції, що фактично неможливо без якісного методологічного підґрунтя.

Різні аспекти методології пізнання правових та інших явищ досліджували О. Балинська, І. Блауберг, С. Бобровник, А. Вінтер, Г. Гадамер, П. Гайденко, Г. Готліб, М. Кельман, М. Костицький, Н. Кушакова-Костицька, В. Лекторський, В. Лемак, Л. Наливайко, Дж. Пасмор, П. Пацурківський, О. Петришин, О. Пунченко, М. Савчин, Ю. Ущатовський, О. Ющик та ін.

Проблематика дослідження методології пізнання соціальної функції Української держави, тим більше в умовах воєнного стану, майже не отримала належної уваги. Враховуючи значимість цієї тематики та необхідність напрацювання механізмів відновлення соціальної, економічної та інших систем України, цей науковий напрям вимагає свого належного опрацювання.

Проблема методології пізнання є вкрай важливою у вітчизняній науці та практиці, зокрема в юридичній. Це пов'язано з переборюванням діалектико-матеріалістичного підходу до пізнання, який нам дістався як спадщина від попередньої епохи. Ідеологічний контроль у сфері пізнання, особливо в гуманітарних і соціальних сферах, по суті визначав і зміст, і форму пізнання. Звідси пошуки в так званій ієрархії методологій, зокрема в юриспруденції (триступеневої) [1, с. 9].

Питання методологічного обґрунтування наукових досліджень завжди посідають провідне місце на кожному етапі розвитку науки, адже розвиток будь-якої галузі науки відбувається лише тоді, коли вона поповнюється новими знаннями, накопичення та інтерпретація яких забезпечується за допомогою методів дослідження [2, с. 55; 3]. В сучасних реаліях війни наукові дослідження, у тому числі соціальної функції Української держави, потребують інтенсифікації, адже складне становище окремих верств населення, серед яких більше 5 млн внутрішньо переміщених осіб, потребують допомоги, а держава та місцеве самоврядування – раціональних та конструктивних ідей, які можна отримати лише завдяки правильно використаній методології пізнання.

Важливо навести думку Л. Наливайко та А. Коршун, які наголошують, що використання традиційних методологічних підходів (що, як правило, сформувалися у сфері філософії та мають фундаментальне значення для всіх інших наук) та сучасних методів пізнання забезпечить об'єктивність, всебічність та комплексне пізнання будь-якого предмету дослідження [4, с. 27-28]. Серед практично корисних інноваційних методологічних підходів пізнання соціальної функції держави слід відзначити цивілізаційний підхід та інші, за допомогою яких буде змога максимально об'єктивно розкрити сутність цієї проблематики та

визначити перспективні напрями вирішення проблем у сфері реалізації соціальної функції держави.

Методологія як галузь наукового знання має міждисциплінарний характер. Як загальнонаукове явище конструкція методології включає ряд складових, серед яких система методів і вчення про них, певна світоглядна позиція дослідника, принципи тощо [5, с. 118]. Особливістю сучасного періоду формування суспільних наук, зокрема правничих, є використання міждисциплінарного підходу. Вивчення різних аспектів юридичної науки відбувається шляхом інтеграції досягнень галузевих юридичних наук та інших наук. Оновлення методологічного інструментарію, що розпочалося у ХХ ст. і те, що відбувається донині, сприяло фундаменталізації досліджень у цій галузі. Методологічні концепції, ідеологічні ідеї, сформований понятійно-категоріальний апарат визначили курс і активний рух науковців у цій галузі з урахуванням практичних досягнень [6, с. 53].

Ю. Ущатовський наголосив, що історичний розвиток і цілісність суспільного життя з урахуванням людської свідомості складають основу фундаментальних принципів соціальних наук. Сучасна наука орієнтована на вирішення конкретних проблем, тобто в її розвитку спостерігається тенденція переходу від об'єктної до проблемної орієнтації. Якісний аналіз складних системних об'єктів ускладнюється, коли зусилля дослідника зосереджені на використанні методологічного потенціалу лише однієї науки. Новий етап у розвитку наукового знання може принести результати за умови інтеграції вчених з різних галузей знань, що пояснює значимість міждисциплінарних програмних досліджень [7, с. 26.]. Сьогодні підвищується здатність інтегрувати різновекторні наукові розробки для запобігання та подолання викликів нинішнього століття. Важливо враховувати розробки різних науково-правових напрямів та дослідницькі досягнення представників інших суспільних наук, насамперед: філософії, історії, соціології та ін., в окремих випадках доцільно використовувати методологічні розробки представників технічних і природничі науки [8, с. 72].

Аналіз перспективних напрямів розвитку методології показує, що вирішення складних дослідницьких завдань передбачає використання не лише принципово нових методів, а й нових стратегій наукового пізнання. Міждисциплінарний підхід можна визначити як інноваційне методологічне дослідження, що ставить завдання вивчення об'єкта в його цілісності, що передбачає інтеграцію наукових знань і взаємодію наукових напрямів. Найважливішою стратегією пояснення та розуміння цілісності об'єкта є системний підхід, який відіграє особливу роль як загальнонаукова методологічна основа [9, с. 27]. Використовуючи системний підхід у дослідженні соціальної функції держави можна сформулювати загальну методологію, елементи якої сприятимуть розкриттю соціальної функції як цілісної системи та як її складовою більшої системи.

Таким чином, не дивлячись на різноманіття дослідницьких позицій до розуміння явища «міждисциплінарний підхід», все ж ключові вектори його сформовані. Використання міждисциплінарного підходу у дослідженні соціальної функції Української держави в умовах воєнного стану передбачає розкриття сутності методології дослідження не лише як сукупності методів, але і як інструменту збільшення нового знання у сфері соціальної функції держави; встановлення сучасних форм взаємозв'язку та взаємовпливу всіх напрямів правової доктрини та інших суміжних знань.

Література

1. Костицький М., Кушакова-Костицька Н. Методологія теоретичного та практичного пізнання в юриспруденції як у науково-практичному комплексі. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 1 (25). С. 9-17.
2. Верба І. О. Право на доступ до правосуддя та його юридичне забезпечення: загальноправова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2016. 225 с.
3. Leheza Y., Nalyvaiko L., Sachko O., Shcherbyna V., Chepik-Trehubenko O. Principles of law: Methodological approaches to understanding in the context of

modern globalization transformations. *Ius Humani. Law Journal*. 2022. 11(2). P. 55-79. <https://doi.org/https://doi.org/10.31207/ih.v11i2.312>

4. Наливайко Л. Р., Коршун А. А. Правовий статус внутрішньо переміщених осіб: теорія та практика: монографія. Київ: Хай-Тек Прес, 2023. 192 с.

5. Тарахонич Т. І. Методологічний інструментарій наукового пізнання. *Правова держава*. 2017. Вип. № 28. С. 118-126.

6. Коршун А. О. Принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади: монографія. Київ: Хай-Тек Прес, 2022. 192 с.

7. Ущатовський Ю. В. Методологічний потенціал інституційних досліджень у сучасній економічній науці. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023. № 2. С. 26-31.

8. Голик Ю. Ю. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади: теоретико-правова характеристика: дис. докт. філософ. наук (спеціал. – 081 Право). Дніпро, 2023. 274 с.

9. Пунченко О. П. Методологічні новації у сучасному науковому пізнанні. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2014. № 57. С. 27-37.

Науковий керівник: д.ю.н., професор, помічник ректора Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
Л. Р. Наливайко.

Малишко Олександр Валерійович,
студент факультету адвокатури
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ТА ДОБРОБУТ НАСЕЛЕННЯ

Психічне здоров'я людини характеризує рівень добробуту, це емоційна стабільність, адаптованість до стресів, внутрішня упевненість та позитивне сприйняття себе, раціональне мислення та соціальна взаємодія, що дозволяє ефективно працювати та робити внесок у населення.

Поганий стан психічного здоров'я може призводити до появи різних психологічних проблем, таких як депресія, тривога або стрес. Це негативно впливає на загальний настрій та емоційний стан людини, обмежуючи її здатність до відчуття щастя та задоволення, ускладнювати соціальну взаємодію та відносини з іншими людьми. Депресія та стрес надає наслідки ризика серцевих захворювань, органів дихання, діабету, артритів, астми, ракових пухлин.

Погіршення умов життя, постійна небезпека, насильство, втрата близьких людей, економічні труднощі населення потребує психологічної підтримки та реабілітації.

Війна, яка триває в Україні, вже принесла багато жахливих наслідків: більше ста тисяч вбитих і поранених, 20 тисяч викрадених дітей, 6,5 мільйонів біженців від наслідків війни, які покинули державу та 5 мільйонів, які стали внутрішньо переміщеними – розбиті сім'ї та серця українців.

Для подолання цих наслідків слід звернутись до досвіду інших країн світу, щоб знайти підходи для їх застосування у нас, а саме:

- психологічно - соціальна підтримка (консультації, групові терапії, підтримка спільноти);

- травматична реабілітація (ПТСР, депресії - експозиційна та когнітивне-поведінкова терапія);
- соціальна підтримка та реінтеграція (поселення, працевлаштування, навчання та розвиток);
- участь спільноти, підтримка місцевим населенням.

Конституція України гарантує право на охорону здоров'я та життя кожної людини (стаття 3). Це включає право на доступ до реабілітаційних програм для тих, хто постраждав від війни. Держава зобов'язана надавати психологічну підтримку населення для формування здорової нації.

Насьогодні ми маємо негативний досвід щодо державного фінансування та забезпечення цих потреб, а що буде коли наші військові повернуться після завершення війни – де мінімум у 60% є діагноз ПТСР який призводить до супутніх розладів та депресій (досвід 2 світової війни, американців після війни во В'єтнамі та Іракці).

Це потребує вже зараз вирішувати:

- звернення та співпраця з міжнародними організаціями, фондами (ВООЗ, Червоний Хрест, Європейська агенція з фундаментальних прав та інші);
- формування громадських організацій на прикладі інших країн;
- формування міжнародних страхових фондів (приватних та індивідуальних для кожного громадянина, особливо для військових);
- репарації та компенсації населенню Україна за морально-психологічні травми від військових дій рф.

Воєнний конфлікт суттєво погіршує психічне здоров'я та добробут населення. Досвід інших країн показує, що успішні стратегії включають психологічну підтримку, реабілітацію та участь суспільства, а в нашому випадку ще і активне застосування міжнародної допомоги в цьому.

Науковий керівник: к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри теорії права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого А. М. Мерник.

*Марченко Володимир Юрійович,
аспірант Науково-дослідного інституту державного
будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України
м. Харків, Україна*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Місьцеве самоврядування є основою децентралізації влади та пов'язує між собою владу та місцеве населення. У Законі України «Про правовий режим воєнного стану» [4] визначається, що військові адміністрації виконують функції управління військовою сферою та допомоги військовим, а органи місцевого самоврядування виконують свої звичайні обов'язки мирного часу та в межах діючого законодавства сприяють військовим у реалізації їх повноважень. Відповідно створюється система, за якої одночасно діють органи місцевого самоврядування та спеціально створені органи воєнного часу, які керовані центральною державною владою. Це сприяє одноманітності політики та дій, що проводяться всіма військовими адміністраціями. Проте наразі в діяльність даної системи додалися Генеральний штаб Збройних Сил України та Кабінет Міністрів України, які мають прямий вплив на діяльність військових адміністрацій, які подекуди перебрали на себе повноваження органів місцевого самоврядування.

З метою створення системи управління в умовах воєнного часу ще у 2015 році було прийнято Закон України «Про військово-цивільні адміністрації». 24 лютого 2022 року Указом Президента України «Про утворення військових адміністрацій» (далі – Указ) [2] були утворені військові адміністрації. У зв'язку із утворенням військових адміністрацій обласні, Київська міська державні адміністрації та голови цих адміністрацій набули статусу відповідних військових адміністрацій та начальників цих військових адміністрацій. Також на базі існуючих районних державних адміністрацій було утворено відповідні районні

військові адміністрації. У зв'язку із утворенням районних військових адміністрацій відповідні районні державні адміністрації та голови таких адміністрацій набули статусу відповідних районних військових адміністрацій та начальників таких військових адміністрацій. Тобто всі державні адміністрації мирного часу набули статусу військових адміністрацій, а їх діяльність відповідно до Указу спрямовується, координується та контролюється Генеральним штабом Збройних Сил України, Кабінетом Міністрів України. Таким чином було запроваджено нові механізми спрямування, координації та контролю Генеральним штабом Збройних Сил України, Кабінетом Міністрів України військових адміністрацій. Законодавчо дані механізми не закріплені до сьогодні.

Слід відмітити, що у травні 2022 року був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» [3], яким врегульовувались деякі питання взаємодії органів місцевого самоврядування та військових адміністрацій. Проте даним законом закріплюється підґрунтя до централізації влади у повоєнний період, що не сприяє продовженню проведення реформи децентралізації влади. Так, даним законом закріплюється право Президента після закінчення воєнного стану призначити військово-цивільну адміністрацію, якою за текстом закону можна замінити органи місцевого самоврядування.

Пропоную прийняти зміни до законодавства, взявши за основу іберійську систему місцевого самоврядування, що характерна для Іспанії, Португалії та іспаномовних держав Латинської Америки. Особливістю іберійської системи місцевого самоврядування є те, що на всіх рівнях адміністративно-територіального устрою присутні як представницькі, так і призначувані органи влади. При цьому відмінністю від континентальної системи є те, що в іберійській такі призначувані посадові особи органічно інтегровані в систему місцевого самоврядування як очільники виконавчих органів (алькальди, регідори, мери, префекти тощо). Такі посадові особи спочатку обираються народом, а потім затверджуються центральними органами влади з повноваженнями щодо

контролю за діяльністю представницького органу в який було обрано дану особу [1, с. 165]. Дана система місцевого самоврядування може бути цікава для України з точки зору відновлення механізму публічного управління на деокупованих територіях.

Пропоную тимчасово, як систему перехідного періоду, для забезпечення оперативності процесу відбудови основної критичної інфраструктури на таких територіях, поряд із органами місцевого самоврядування, передбачити функціонування призначуваних центральною владою органів влади. Вважаю, що така система може бути застосована на строк до 5 років з моменту деокупації відповідної території. Крім того, необхідно вилучити із законодавства положення про те, що Президент може вирішувати де повинні функціонувати органи місцевого самоврядування, а де необхідне створення виключно військово-цивільної адміністрації.

Література:

1. Стешенко Т.В., Шпак Ю.О. Сучасні моделі місцевого самоврядування. Актуальні проблеми державного будівництва та місцевого самоврядування в контексті конституційної модернізації : збірник наукових статей за матеріалами наук.-практ. семінару, м. Харків, 14 жовтня 2016 р. Харків, 2016. С. 162–170.

2. Про утворення військових адміністрацій. Указ Президента України від 24.02.2022 №68/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/682022-41405> (дата звернення: 09.04.2024).

3. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану. Закон України від 12.05.2022 № 2259-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-IX#Text> (дата звернення: 09.04.2024).

4. Про правовий режим воєнного стану Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 09.04.2024).

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, заступник директора з наукової роботи НДІ ДБМС НАПрН України І. І. Бодрова.

Медяник Інна Сергіївна
аспірант
кафедри загальноправових дисциплін
Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

МЕХАНІЗМ РЕІНТЕГРАЦІЇ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ: ЗАГАЛЬНОФІЛОСОФСЬКІ ПІДХОДИ ПІЗНАННЯ

Завершення війни та деокупація частин своїх суверенних територій Українською державою ознаменується, з однієї сторони, перемогою, з іншої – початком нового етапу у нашій державі, а саме реінтеграцією територій України, що були у тимчасовій окупації. Це досить складний і комплексний процес, що потребує великих зусиль держави, місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільству, а також міжнародних партнерів України. Вже сьогодні обговорюється механізм реінтеграції тимчасово окупованих територій України, пропонуються різні ідеї, концепції, стратегії. Проте без належної підтримки наукового осередку неможливо отримати якісну концепцію механізму реінтеграції тимчасово окупованих територій України. У цьому контексті ефективною основою виступить належно обґрунтована система наукових підходів, методів, способів, засобів пізнання.

Фундаментальний внесок у розкриття сутності, змісту, складових методології пізнання здійснили О. Балинська, І. Блауберг, С. Бобровник, О. Вільямсон, А. Вінтер, Р. Гаврилюк, М. Кельман, В. Костицький, М. Костицький, В. Лемак, Л. Наливайко, Г. Наставна Ю. Оборотов П. Пацурківський, О. Петришин, М. Савчин, І. Сердюк, В. Серьогін, В. Штофф,

Й. Шумпетер, О. Юркевич, О. Ющик та багато ін. Їх напрацювання стали підґрунтям в комплексному дослідженні проблематики механізму реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Ця тематика системно обговорюється на національному та міжнародному рівнях, однак з позицій сучасної системи методології пізнання не отримала належного опрацювання. Репрезентована робота містить лише частину матеріалу щодо методології механізму реінтеграції тимчасово окупованих територій України.

Методологія є явищем інтегральним, що об'єднує в собі ряд компонентів: світогляд і фундаментальні та загальнотеоретичні концепції, загальні філософські закони і категорії, загально- та приватно-наукові методи [1, с. 116]. Пошук необхідного методологічного інструментарію під час дослідження явищ у правовій науці завжди є складним та багатогранним завданням. Особливо якщо об'єктом наукового дослідження є правові утворення, що раніше не були відомі тій чи іншій галузі національного права [2, с. 53]. М. Костицький, Н. Кушакова-Костицька наголошують, що науково-практичний комплекс – це не розривний зв'язок теорії та практики у певному зрізі (аспекті) соціальної дійсності. У цьому комплексі теорія не може розвиватися або навіть не існує без практики. Вони становлять нерозривну дуальну пару та постійно й системно взаємодіють. Науково-практичними комплексами є педагогіка, психологія, медицина, техніка та юриспруденція [3, с. 9]. Така позиція авторів виступає логічним підтвердженням того, що ефективний механізм реінтеграції тимчасово окупованих територій України можливий лише в умовах підтримки з боку науковців, праці яких підготовлені на якісній методологічній платформі. Основою пізнання будь-якого явища виступають загальнофілософські підходи, на які буде акцентовано увагу.

Синергетика зосереджена на дослідженні універсальних закономірностей виникнення порядку з хаосу, описує причини існування відносно стійких структур у природничих та соціальних системах. Підхід, який демонструє синергетика, намагається систематизувати роздробленість наукового пізнання світу, а тому, подібно до багатьох міждисциплінарних досліджень, є надзвичайно

вразливим до критики [4; 5, с. 81]. Застосування синергетичного підходу надасть можливість охарактеризувати причинно-наслідкові формування України як незалежної, суверенної, демократичної держави та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, визначити напрями цього механізму у повоєнний період.

Безпосередній взаємозв'язок з синергетичний підходом має системний підхід. Застосування системного підходу сприяє уникненню абсолютизації та надання надзвичайної, первинної значимості окремим якісним складовим суспільства, не обмежує розгляд зв'язків між складовими тільки причинно-наслідковими зв'язками [6, с. 18-21]. Системний підхід у пізнанні реінтеграції тимчасово окупованих територій України забезпечить дослідження всіх його елементів у системному взаємозв'язку з принципами функціонування держави як складної структури. За допомогою методологічного потенціалу системного підходу можна розкрити специфіку комунікації, проблеми та шляхи їх подолання серед суб'єктів здійснення реінтеграції тимчасово окупованих територій України.

Цивілізаційний підхід синтезує системний і синергетичні підходи до аналізу суспільно-економічної системи; є загальнонауковими програмою та методом пізнання реальності [7, с. 30]. В умовах розвитку громадянського суспільства та визнання людини найвищою соціальною цінністю важливе значення має антропологічний підхід. Антрополого-комунікативний підхід має потенціал до вироблення взаємоузгодженої позиції з різних правових питань між людьми, суспільством, державою та поза її межами, тримаючи першочергово у фокусі людину, її права та цінність. Антрополого-комунікативного підхід як відповідний методологічний підхід у загальній теорії права дає можливість дослідити людиноцентризм у праві [8, с. 217; 9]. Антропологічний підхід у дослідженні механізму реінтеграції тимчасово окупованих територій крізь призму людиноцентризму.

Таким чином, методологічна основа та конструктивна світоглядна позицію щодо механізму реінтеграції тимчасово окупованих територій України забезпечить належний стратегічний результат. Методологія механізму реінтеграції тимчасово окупованих територій України становить собою складне багатоелементне утворення та знаходиться у перманентній трансформації. Основою пізнання будь-якого явища виступають загальнофілософські підходи, використання яких сприяє встановленню сутності та змісту механізму реінтеграції тимчасово окупованих територій України, розкриттю його тенденцій.

Література:

1. Сердюк І. А. Методологія дослідження правових актів: поняття та її структура. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4. С. 110-123.
2. Крайній П. І. Методологія у дослідженні громадських рад та їх адміністративно-правового статусу в Україні. *Правові новели*. 2022. № 16. С. 53-60.
3. Костицький М., Кушакова-Костицька Н. Методологія теоретичного та практичного пізнання в юриспруденції як у науково-практичному комплексі. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 1 (25). С. 9-17.
4. Nicolis G. *Exploring complexity: An introduction*. New York: W.H. Freeman, 1989. 313 p.
5. Голик Ю. Ю. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади: теоретико-правова характеристика: дис. докт. філософ. наук (спеціал. – 081 Право). Дніпро, 2023. 274 с.
6. Степаненко С.В. Інституціональний аналіз економічних систем (проблеми методології): монографія. Київ: КНЕУ, 2008. 312 с.

7. Ущатовський Ю. В. Методологічний потенціал інституційних досліджень у сучасній економічній науці. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023. № 2. С. 26-31.

8. Наставна Г. В. Роль антрополого-комунікативного підходу у пізнанні людиноцентризму в праві. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 217-220.

9. Leheza Y., Nalyvaiko L., Sachko O., Shcherbyna V., Chepik-Trehubenko O. Principles of law: Methodological approaches to understanding in the context of modern globalization transformations. *Ius Humani. Law Journal*. 2022. 11(2). P. 55-79.

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, заступник директора з наукової роботи НДІ ДБМС НАПрНУ І. І. Бодрова

Науковий керівник: д.ю.н., професор, помічник ректора Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Л. Р. Наливайко.

Мельник Марія Юріївна,

студентка Інституту права Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ У АСПЕКТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ОСОБИ НА ПОДАННЯ ДО ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ

Подання електронних доказів як процесуальна діяльність учасників господарської справи виступає ключовим елементом доказування, адже являє собою процес безпосереднього виконання відповідними учасниками обов'язку щодо подання доказів, якими здійснюється доведення тих обставин, на які вони посилаються як на підставу своїх вимог або заперечень у судовій справі.

Важливим у частині дотримання учасниками господарського провадження порядку подання електронних доказів є їх належне засвідчення (посвідчення). Проте варто все-таки відмітити, що у ч. 2 ст. 96 Господарського процесуального кодексу (надалі – ГПК України) міститься положення про те, що законом може бути передбачено інший порядок засвідчення електронної копії електронного доказу ніж подання його у формі документу, на який накладено кваліфікований електронний підпис відповідно до вимог законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» та «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [1]. Але аналіз чинного законодавства свідчить, що «інший порядок» засвідчення електронної копії електронного доказу не регламентований на сьогоднішній день. Така ж сама ситуація склалася наразі із паперовою копією електронного доказу, де незважаючи на те, що у ч. 3 ст. 96 ГПК України є припис, що учасники справи мають право подавати електронні докази в паперових копіях, посвідчених в порядку, передбаченому законом [1], такого «передбаченого законом порядку» у законодавчому полі не існує. Однак звертаючись до практики Касаційного господарського суду щодо вирішення цієї проблеми, то суд вищої інстанції робить висновок, що *«ст. 96 ГПК України розрізняє електронні копії електронного доказу, стосовно яких закон містить пряму вимогу щодо засвідчення їх електронним підписом (який, в силу вимог ч. 2 ст. 96 ГПК України прирівняний до власноручного підпису відповідно до Закону «Про електронні довірчі послуги»), а також паперові копії, які, як зазначено в ч. 3 ст. 96 ГПК України, посвідчуються «в порядку, передбаченому законом». Закон не містить прямої вимоги щодо засвідчення паперових копій електронних доказів. Тому по аналогії мають бути застосовані положення ГПК України щодо засвідчення копій письмових доказів відповідно до ст. 91 ГПК України»* [2]. Таким чином, Верховний Суд з метою вирішення означеної законодавчої білої плями пропонує застосовувати за аналогією ст. 91 ГПК України, яка стосується засвідчення копій саме письмових доказів. Отже при зверненні до приписів ч. 5 ст. 91 ГПК України за аналогією встановлюємо, що учасник справи підтверджує відповідність паперової копії електронного доказу оригіналу, який знаходиться

у нього, своїм підписом із зазначенням дати такого засвідчення.

Однак у судовій практиці існує і досі надмірний формалізм, коли належним чином визнається засвідчення копій письмових доказів, яке буде здійснене у відповідності до Національного стандарту ДСТУ 4163:2020 «Державна уніфікована система документації. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації». Однак варто звернути увагу, що у п. 20 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про стандартизацію» вказано, що стандарт – є нормативним документом, а не законом. Відповідно до ч. ч. 1, 2 ст. 23 ЗУ «Про стандартизацію» національні стандарти застосовуються безпосередньо чи шляхом посилання на них в інших документах. Національні стандарти застосовуються на добровільній основі, крім випадків, якщо обов'язковість їх застосування встановлена нормативно-правовими актами [3]. Зрештою зазначені положення вказують на те, що ДСТУ 4163:2020 ніяк не може регламентувати порядок посвідчення електронних доказів у паперових копіях, бо у ч. 3 ст. 96 ГПК України йдеться мова саме про «закон», яким має передбачатися порядок здійснення такого посвідчення.

Також у судовій практиці непоодинокими є випадки вимоги подання копій письмових доказів засвідчених відповідно до Наказу Міністерства юстиції України №1000/5 від 18.06.2015 «Про затвердження Правил організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях». Проте знову ж таки, відповідаючи на питання чи можуть відповідні Правила організації діловодства бути застосовані щодо визначення порядку посвідчення паперових копій електронних доказів слід відзначити ту ж проблему, що існує з ДСТУ 4163:2020. Правила організації діловодства хоча і є нормативно-правовим актом, але вони є лише підзаконним актом, а у ч. 3 ст. 96 ГПК України чітко вказано, що саме законом повинен регламентуватися порядок посвідчення паперових копій електронних доказів.

Варто відмітити, що законодавцем були здійснені спроби щодо вироблення іншого порядку засвідчення копій електронного доказу. Так, у законопроекті «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення регулювання нотаріальної діяльності» № 5644 від 10.06.2021, пропонувалося надати нотаріусам повноваження на здійснення нотаріальних дій у сфері: засвідчення вірності паперової копії електронного документа; огляд відео- та аудіо записів, інших об'єктів, у тому числі веб-сайтів, інших місць збереження даних у мережі Інтернет [4]. Ідея надати повноваження нотаріату засвідчувати копії електронних доказів не позбавлена раціонального зерна, адже в ст. 75 Закону України «Про нотаріат» закріплено право нотаріусів та посадових осіб органів місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, засвідчувати вірність копій документів, виданих підприємствами, установами і організаціями [5].

Наявність такої значної кількості різновекторних підходів у правозастосовній практиці українських судів щодо посвідчення паперових копій електронних доказів та засвідчення їх же електронних копій створює правову невизначеність для учасників господарського провадження, що у свою чергу негативно впливає на реалізацію ними комплексного права на звернення до господарського суду. Тому видається вкрай необхідним вжиття необхідних заходів з боку законодавця для усунення відповідних законодавчих прогалин шляхом 1) або внесення змін безпосередньо до ГПК України, де додатково прописати належну форму та порядок посвідчення/засвідчення паперових та електронних копій електронних доказів; 2) або прийняття спеціального законодавства, яке буде містити приписи з регламентування означеного питання.

Література:

1. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12/conv#n2271> (дата звернення: 31.03.2023 р.)

2. Ухвала Касаційного господарського суду у справі № 916/3027/21 від 24.01.2023 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108581426> (дата

звернення: 01.04.2024).

3. Закон України «Про стандартизацію» № 1315-VII від 05.06.2014 р. URL: <https://www.kdu.edu.ua/Documents/DSTU41632020v1.pdf> (дата звернення: 06.03.2024).

4. Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення регулювання нотаріальної діяльності» № 5644. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5644&skl=10 (дата звернення: 01.04.2023).

5. Закон України Про нотаріат № 3425-XII від 02.09.1993 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення: 01.04.2024).

Науковий керівник: к. ю. н., асистент кафедри економічного права та економічного судочинства Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка Андреева О. В.

*Мороз Владислава Олександрівна,
курсант Навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
м. Дніпро, Україна*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасному світі, через геополітичні та соціальні умови, важливим є забезпечення безпеки громадян під час воєнного стану. Особливо зараз, під час вторгнення росії на територію нашої держави, необхідно велику увагу приділяти саме інформуванню та захисту цивільного населення.

Воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню,

військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

Ключовим елементом є попереднє планування. Влада повинна розробити чіткий план евакуації та переміщення населення, забезпечуючи доступ до безпечних місць та необхідних ресурсів. Оцінка та ідентифікація потенційних небезпек та зон ризику в зоні можливого конфлікту дуже важлива, до неї може входити розробка детальних планів евакуації для різних регіонів, враховуючи географічні особливості та населені пункти, розгортання тимчасових притулків, забезпечення транспорту для швидкої евакуації, створення житлових та медичних пунктів, а також розробка ефективної системи оповіщення та попередження громадськості про небезпеку.

Для організації діяльності єдиної державної системи цивільного захисту Кабінетом Міністрів України, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, центральними органами виконавчої влади, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання розробляються та затверджуються:

1) план реагування на надзвичайні ситуації (розробляється у масштабі України, галузі, Автономної Республіки Крим, області, міста, району, району у місті, суб'єкта господарювання), а суб'єктами господарювання з чисельністю працюючого персоналу 50 осіб і менше розробляється та затверджується інструкція щодо дій персоналу суб'єкта господарювання у разі загрози або виникнення надзвичайних ситуацій;

2) план локалізації і ліквідації наслідків аварій на об'єктах підвищеної небезпеки;

3) план цивільного захисту на особливий період (розробляється у масштабі України, галузі, Автономної Республіки Крим, області, міста, району, району у

місті, а також суб'єкта господарювання, який продовжує роботу у воєнний час та який віднесено до категорії цивільного захисту);

4) план основних заходів цивільного захисту України на рік;

5) план основних заходів цивільного захисту функціональних і територіальних підсистем та їх ланок на рік;

6) план проведення цільової мобілізації для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій державного рівня у мирний час або відповідні заходи в мобілізаційних планах щодо проведення такої цільової мобілізації (розробляється на всіх рівнях) [2].

У разі виникнення особливо тяжких НС, що створюють загрозу життю і здоров'ю значних верств населення і потребують термінового проведення великих обсягів аварійно-рятувальних і відновлювальних робіт, та запровадження надзвичайного стану відповідно до Указу Президента України про введення надзвичайного стану органи та підрозділи Держприкордонслужби можуть залучатися до виконання аварійно-рятувальних і відновлювальних робіт. Умови залучення органів (підрозділів) Держприкордонслужби до ліквідації наслідків НС визначаються Президентом України відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» [3].

Система медичного обслуговування повинна бути максимально мобільною та готовою надавати невідкладну допомогу. Зберігання запасів медичних засобів та обладнання є ключовим, а також підготовка медичного персоналу до реагування на надзвичайні ситуації.

В контексті міжнародного виміру забезпечення національної безпеки слід відзначити, що міжнародне співробітництво України у сфері цивільного захисту особливого значення набуло під час російсько-української війни. Функціонування єдиної державної системи цивільного захисту в умовах дії режиму воєнного стану потребує додаткового підсилення технікою та оснащенням, матеріально-технічними резервами для забезпечення безпеки життєдіяльності населення [4].

Забезпечення безпеки цивільного населення під час дії воєнного стану є завданням високого пріоритету. Заходи безпеки мають бути інтегрованими, гнучкими та спрямованими на мінімізацію ризиків та захист життя та добробуту громадян. Необхідно зробити висновок, що цивільний захист України з перших днів російсько-української війни прийняв на себе всі випробування на здатність ефективно діяти в умовах воєнного стану, а сили цивільного захисту, як складова сектору безпеки і оборони України, в повній мірі забезпечують виконання завдань за призначенням.

Література:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 19 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 28.11.2023).
2. Забезпечення виконання на підприємстві, в установі, та організації завдань з цивільного захисту в особливий період. Болградська районна державна адміністрація – Офіційний веб-сайт. URL: <https://bolgrad-rda.od.gov.ua/wp-content/uploads/2022/04/4.3.1-tema-1-zabezpech-vykonan-na-pidpr-zavdan-czz-v-osoblyv-period-1.docx> (дата звернення: 28.11.2023).
3. Рекомендації щодо попередження і ліквідації надзвичайних ситуацій. Державна прикордонна служба України. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/rekomendacii-shchodo-poperedzhennya-i-likvidacii-nadzvichaynih-situaciy/> (дата звернення: 28.11.2023).
4. Бойко О. Сили цивільного захисту як складова сектору безпеки і оборони України. Електронний архів (репозитарій) ДДУВС: Головна сторінка. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/11383/1/91.pdf> (дата звернення: 28.11.2023).

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції, В. В. Варава.

Назарук Руслан Ігорович,

курсант

Харківський національний університет внутрішніх справ

м. Харків, Україна

ПРИНЦИП ГЛАСНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

У сучасних умовах воєнного конфлікту в Україні, актуальність принципу гласності в діяльності органів публічної влади набуває особливого значення. Це обумовлено необхідністю забезпечення високого рівня довіри громадян до держави та її здатності захищати національні інтереси, при цьому не перешкоджаючи правам та свободам особи. Військові дії та пов'язана з ними інформаційна війна вимагає особливого підходу до впровадження принципу гласності, де важливо знайти баланс між необхідністю інформування громадськості та забезпеченням національної безпеки.

Гласність – термін, що позначає політику максимальної відвертості (відкритості) у діяльності державних установ і свободи інформації. Він передбачає належне інформування громадськості про прийняті рішення, дії та результати діяльності органів влади [1]. Принцип гласності в діяльності органів публічної влади в Україні в умовах війни є ключовим для забезпечення прозорості, відповідальності та довіри громадян до державних структур. Гласність сприяє залученню громадськості до процесу прийняття рішень, формує належний контроль та сприяє взаємодії між державними органами та громадськістю.

Умови воєнної агресії ставлять перед Україною завдання забезпечення безпеки та захисту національних інтересів, що вимагає обмеження гласності в діяльності влади. Однак, це не означає повне відмовлення від прозорості, оскільки важливо зберігати баланс між необхідною відкритістю та захистом відкритої інформації від зловмисного використання агресором. З одного боку,

витік стратегічної інформації може призвести до непередбачуваних наслідків, зокрема, загрози національній безпеці. У цьому випадку державні органи змушені обмежувати розголошення деталей щодо військових операцій та спецоперацій, забезпечуючи у такий спосіб захист від зовнішнього ворога.

З іншого боку, попри загрози, принцип гласності та доступу до інформації залишаються ключовими для підтримки демократичних цінностей, відповідального урядування та довіри між громадянами та владою. Він забезпечує громадянам доступ до перевіреної інформації про воєнні дії, соціально-економічний стан та діяльність органів влади, дозволяючи водночас захистити критично важливу для держави інформацію [2]. При цьому поширення дезінформації у сучасних умовах є серйозним викликом для держави, оскільки воно може підірвати внутрішню стабільність та довіру громадян до влади. Важливість забезпечення точної та актуальної інформації набуває критичного значення в умовах інформаційного протистояння, адже неправдива інформація може призвести до паніки, загрози громадській безпеці та спричинити інші негативні наслідки. Організація тренінгів та освітніх кампаній для державних службовців і громадськості про важливість принципу гласності, методи боротьби з дезінформацією та способи забезпечення безпеки інформації можуть стати кроками, здатними забезпечити покращення впровадження принципу гласності в Україні в умовах війни.

Особливу роль у забезпеченні балансу між національною безпекою та прозорістю влади відіграють незалежні медіа та громадські організації. Така діяльність є необхідною для підтримки демократичних стандартів і зміцнення довіри громадян до влади. Вони виступають гарантами здійснення зовнішнього контролю за діяльністю влади, виявленням та освітленням випадків корупції, зловживань владою та інших порушень, тим самим підвищуючи рівень довіри громадян до державних інституцій і сприяючи формуванню основи для справедливого та прозорого судочинства. Принцип гласності та прозорості в діяльності органів публічної влади є не лише гарантією дотримання демократичних цінностей, але й ефективним інструментом в запобіганні

поширенню дезінформації та зміцненні національної безпеки [3, с. 69]. Шляхом відкритого доступу до інформації про дії та рішення владних структур громадяни можуть бути краще освічені і залучені до процесів прийняття рішень, що сприяє формуванню стабільного суспільства та ефективного управління. Однак, важливим залишається пошук балансу між необхідністю забезпечення національної безпеки та збереженням прозорості дій органів влади.

Підсумовуючи слід зазначити, що в умовах воєнного стану в Україні, принцип гласності в діяльності органів публічної влади набуває надзвичайної важливості. Цей принцип відіграє ключову роль у забезпеченні балансу між захистом державних інтересів та відкритістю управління, що є необхідним для підтримки довіри громадян до державних інституцій. В умовах війни гласність дій органів влади стає фундаментальним принципом, який зміцнює демократичні процеси та сприяє підтримці національної єдності. Тому забезпечення прозорості в управлінні та доступу громадян до перевіреної інформації є невіддільною складовою ефективною стратегії в умовах військових загроз.

Література:

1. Політика гласності / Вікіпедія : сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Політика_гласності (дата звернення: 29.03.2024).

2. Війна і відкриті дані: де межа між небезпекою та підзвітністю? / LB : сайт. URL: https://lb.ua/blog/oleksandr_salizhenko/533930_viyuna_i_vidkriti_dani_de_mezha_mizh.html (дата звернення: 29.03.2024).

3. Нестерович В. Ф. Принципи відкритості та прозорості в діяльності органів державної влади як передумова утвердження демократії участі. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 2 (12). С. 67–76.

Науковий керівник: завідувач кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент Т. І. Гудзь.

*Падалка Ірина Анатоліївна,
студентка факультету юстиції
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

ПРЯМА ДІЯ НОРМ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ЯК ЗАСАДА КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ ТА ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Права, свободи та інтереси людини і громадянина завжди будуть залишатися об'єктом прямої дії норм Конституції, навіть у мовах воєнного стану. Воєнний стан є результатом реальної загрози для держави її конституційного ладу, життя та здоров'я людини, її прав на освіту, охорону здоров'я, безпечне довкілля та інші аспекти життя, які визнаються і захищаються як на національному, так і на міжнародному рівні.

Конституція України наділяє свої норми прямою дією, що дає громадянам право звертатися до суду для захисту своїх конституційних прав і свобод. Це гарантується частиною третьою статті 8 Конституції України [1]. Однак, це положення не містить винятків або вказівок щодо того, в яких сферах та для кого застосовується, що може викликати різні інтерпретації.

Тому, хоча можливість звернення до суду на основі конституційної норми є важливою, це не означає, що такі судові дії зводяться лише до цитування Конституції. Це також передбачає визначення того, які норми порушені в конкретній ситуації, що призвело до порушення прав та свобод особи.

Також важливо зазначити, що право на звернення до суду на підставі Конституції не зобов'язує суд ухвалювати рішення виключно на основі цих конституційних норм. Судові вироки повинні ґрунтуватися на виявленні порушень нормативно-правових актів чи правових норм, які призвели до порушення прав людини та громадянина.

У справі № 6-рп/2016, яка розглядалася Конституційним Судом України за

поданням Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, розглядалася конституційність положень частини п'ятої статті 21 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" [2]. У даній справі було зауважено, що пряма дія норм Конституції України означає, що ці норми є безпосередньо обов'язковими. Законодавство та інші правові акти можуть лише розробляти та розвивати конституційні норми, але не можуть змінювати їх зміст.

У науковому дискурсі поняття прямої дії конституційних норм є складним і розглядається з різних точок зору. Це може бути розглянуто як складова частина принципу верховенства права, як властивість самої Конституції України, або як принцип конституційного ладу.

У теорії прямої дії конституційних норм існують два основних підходи: широкий та вузький. Широкий підхід передбачає, що всі норми Конституції мають пряму дію, тоді як вузький підхід стверджує, що це стосується лише норм, що регулюють права та свободи людини і громадянина [3].

Дві різні точки зору щодо прямої дії норм Конституції України були висловлені у наукових дебатах. Згідно з широким підходом, який підтримали автори науково-практичного коментаря до цивільного законодавства України, норми Конституції мають безпосередню дію і поширюються на всі її положення. Таким чином, гарантія звернення до суду на підставі Конституції для захисту прав і свобод людини і громадянина стосується всіх норм Конституції.

Інший підхід, визначає пряму дію норм Конституції як результат логічного поєднання першого та другого речень частини третьої статті 8 Конституції України. Згідно з цим підходом, норми прямої дії обмежуються тільки положеннями, що стосуються прав і свобод людини і громадянина. Таким чином, лише ці норми надають право звертатися до суду безпосередньо на підставі Конституції для захисту прав та свобод особи [Див.: 4].

Пряма дія конституційних норм має ряд важливих наслідків, включаючи заборону органам влади застосовувати будь-які інші норми Конституції як норми прямої дії, окрім тих, що стосуються конституційних прав і свобод людини і громадянина. Такий підхід підкреслює важливість захисту прав і свобод особи

від будь-яких порушень, навіть у випадках, коли відсутні відповідні нормативно-правові акти на рівні закону [5, с. 64-65].

Вже було проведено аналіз різних поглядів на пряму дію норм Конституції України, що свідчить про дискусію в науковому співтоваристві з цього питання [Див. детальніше: 4].

Так, деякі дослідники, зокрема Л. Летнянчин, підтримують ідею, що пряма дія Конституції надає звичайній людині можливість вимагати від держави забезпечення можливостей, передбачених у тексті Конституції [6, с. 118].

Інша група дослідників, як В. Буткевич і В. Речицький, переконана, що пряма дія Конституції означає, що реалізація Основного Закону має бути забезпечена як за наявності, так і за відсутності відповідного законодавства. Навіть у випадках, коли Конституція України передбачає наявність такого законодавства, вони вважають, що дії потрібно вчиняти на основі самої Конституції [7, с. 44].

С. Шевчук вказує на те, що надання прямої дії конституційним нормам потребує нової, творчої ролі судді. Це означає, що судді повинні застосовувати конституційні норми безпосередньо у судах навіть у відсутність відповідного законодавства [8, с. 3].

В контексті воєнного стану, коли можуть бути обмежені деякі права та свободи громадян, пряма дія норм Конституції надає можливість забезпечити базові гарантії прав людини навіть у важкий період. Наприклад, право на особисту недоторканність, право на справедливий судовий процес, або свобода від катувань не повинні підлягати обмеженням навіть у воєнний час.

Пряма дія норм Конституції в цьому контексті означає, що громадяни можуть безпосередньо посилатися на Конституцію України у судах для захисту своїх прав. Суди, в свою чергу, повинні бути готові застосовувати конституційні норми навіть у відсутність відповідного законодавства або в ситуаціях, коли існуючі закони суперечать Конституції. Під час воєнного стану важливо, щоб суди забезпечували виконання конституційних норм та гарантували права громадян, щоб уникнути свавільного обмеження свобод і зловживання владою.

Це відповідає принципам верховенства права та забезпечує демократичні цінності навіть у найскладніших умовах.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30.
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України положень частини п'ятої статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 08.09.2016 р. № 6–рп/2016 / Верховна Рада України. Законодавство України. [URL:https://goo.gl/N8D7qC](https://goo.gl/N8D7qC) (дата звернення 01.04.2024 року).
3. Рибачук А. *Застосування норм Конституції України як норм прямої дії у процесуальній процедурі розгляду судової справи*. Підприємництво, господарство і право. 5/2021
4. Вагін А. І. *Пряма дія норм Конституції України*. Часопис Київського університету права. 2023. № 2. С. 41-45.
5. Конституція України. Науково-практичний коментар/редкол.: В. Я. Тацій (гол) та ін.; Національна академія правових наук України; 2-ге видання, перероблене і доповнене. Харків: Право, 2011. С. 64–65.
6. Летнянчин Л. І. *Пряма дія норм Конституції України: від принципу до практичного застосування*. Вісник Національної академії правових наук України. 2017. № 4(91). С. 118.
7. Буткевич В., Речицький В. *Здійснення конституційної реформи: бачення фахівців*. Права і свободи та обов'язки людини і громадянина. Національна безпека і оборона. 2015. № 4–5. С. 44.
8. Шевчук С. *Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні*. Київ: Реферат, 2007. С. 3

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри конституційного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Г. В. Берченко.

*Плахотникова Діана Романівна,
студентка факультету юстиції
Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРАВА НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ В УКРАЇНІ

Вплив воєнного стану на правове регулювання та реалізацію свободи мирних зібрань є актуальним і надзвичайно складним питанням у сучасних умовах. Необхідність обмеження певних прав і свобод у зв'язку зі збройними конфліктами вимагає ретельного аналізу та дотримання балансу між інтересами національної безпеки та забезпеченням прав і свобод особи. Аналіз впливу воєнного стану на правове регулювання та реалізацію свободи мирних зібрань в Україні є важливим кроком у забезпеченні демократичних цінностей та принципів верховенства права в умовах правового режиму воєнного стану в Україні.

Частина 1 статті 39 Конституції України гарантує громадянам право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи та демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Відповідно до ч. 2 ст. 39 Конституції України обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону та лише в інтересах національної безпеки й громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Відповідно до ч. 2 ст. 64 Конституції України окремі обмеження права на свободу мирних зібрань можуть встановлюватися в умовах воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

Згідно з пунктом 8 частини 1 статті 8 Закону України "Про правовий режим воєнного стану", військовому командуванню, у співпраці з військовими адміністраціями (у випадку їх утворення), мається право встановлювати тимчасові обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб. Одним з таких заходів, передбачених у разі введення воєнного стану указом Президента України, є заборона проведення мирних зібрань, мітингів, походів і демонстрацій, а також інших масових заходів [2].

У Законі України "Про правовий режим воєнного стану" вказується, що під час воєнного стану військове керівництво, спільно з військовими адміністраціями (якщо такі створені), може здійснювати тимчасові обмеження конституційних прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб у рамках визначених указом Президента України про введення воєнного стану. Одним з таких обмежень є заборона проведення мирних зібрань, мітингів, походів і демонстрацій, а також інших масових заходів [2].

Крім того, згідно з Законом України "Про національну поліцію", поліція має право припиняти мирні зібрання, якщо вони порушують громадський порядок [3].

Таким чином, під час воєнного стану мирні зібрання можуть бути заборонені трьома способами:

-Відповідно до Конституції України, мирні зібрання можуть бути заборонені за рішенням суду.

-Відповідно до ЗУ «Про національну поліцію», поліція може припинити мирне зібрання, якщо воно порушує громадський порядок.

- Відповідно до Закону "Про правовий режим воєнного стану", військові командири та військова адміністрація можуть забороняти мирні зібрання.

Таким чином, в Україні існує низка механізмів, які захищають і гарантують право на свободу мирних зібрань та обмежують мирні зібрання під час воєнного стану.

Отже, навіть у відсутність спеціального закону, який би регулював проведення мирних зібрань в Україні, ряд аспектів цього права вже втілені у законодавстві. Це включає:

- конституційне право на мирні зібрання;
- обмеження строку сповіщення про мирні зібрання;
- визначення органів, до яких необхідно звертатися для сповіщення про мирні зібрання;
- можливість заборони мирних зібрань, демонстрацій і походів на підставі спеціального законодавства;
- заборона мирного зібрання за рішенням адміністративного суду.

Право громадян на мирні зібрання в Україні є гарантованим і захищеним державою. Воно регулюється як національним, так і міжнародним законодавством.

Отже, введення воєнного стану в Україні має суттєвий вплив на правове середовище та реалізацію прав громадян, зокрема щодо прав на свободу мирних зібрань. Аналіз законодавства, пов'язаного з воєнним станом, вказує на наявність механізмів та процедур, спрямованих на захист прав та свобод громадян в умовах воєнного стану. Важливою є не лише наявність відповідного законодавства, але й його ефективна реалізація в практиці, забезпечуючи додержання принципів демократії та верховенства права. Отже, в контексті воєнного стану важливо забезпечити гармонійне співвідношення між потребами безпеки держави та захистом прав людини. Це можливо лише за умови збалансованого та відповідального підходу до застосування правових норм, а також систематичного моніторингу за дотриманням прав та свобод громадян в умовах воєнного конфлікту.

Література:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

2. Про правовий режим воєнного стану. Закон України № 389-VIII від

12.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

3. Закон України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII. – Харків : ХНУВС, 2015. – 112 с.

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри конституційного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Г. В. Берченко.

Радченко Олександр Олексійович,

студент

факультету філології, історії та політико-юридичних наук,

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,

м. Ніжин, Україна

ПУБЛІЧНА БЕЗПЕКА ТА ГРОМАДСЬКИЙ ПОРЯДОК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Дотримання та забезпечення публічної безпеки та громадського порядку на час дії воєнного стану є одним із важливих завдань задля безпечного перебування громадян під час ведення активних бойових дій і дії правового режиму воєнного стану. Функція по забезпеченню публічної безпеки під час дії воєнного стану належить правоохоронним органам, військовим формуванням Збройних Сил України, Національній Гвардії України, військово-цивільним адміністраціям та органам місцевого самоврядування.

Після введення ВР України режиму воєнного стану, в свою чергу КМ України видав розпорядження №181-р від 24.02.2022 р. «Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні», згідно якого затверджено план, де зазначено заходи правового режиму воєнного стану [1]. Слід акцентувати увагу на заходах, які, на нашу думку, є найбільш необхідними для правового режиму воєнного стану. Серед основних слід виділити такі: 1) організація посиленої охорони та оборони важливих об'єктів національної економіки та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення

та встановлення порядку використання захисних споруд цивільного захисту; 2) заборона в'їзду, примусове повернення іноземців та осіб без громадянства до країни походження або до третьої країни, якщо їх дії суперечать інтересам забезпечення національної безпеки України чи охорони громадського порядку; 3) запровадження у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, комендантської години а також встановлення спеціального режиму світломаскування; 4) проведення перевірки документів в осіб, а в разі потреби огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією та законами України [1].

Заходи, які наведені у Плані, затвердженому КМ України насамперед полягають у забезпеченні правопорядку та безпеки під час дії воєнного стану. Крім того, визначено органи, відповідальні за запровадження певних заходів, а також органи, що залучаються до їхнього здійснення.

Згідно ч. 4 ст. 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», «у період дії воєнного стану сільський, селищний, міський голова територіальної громади, на території якої не ведуться бойові дії та не прийнято рішення про утворення військової адміністрації населеного пункту (населених пунктів), виключно для здійснення заходів правового режиму воєнного стану може прийняти рішення, з обов'язковим інформуванням начальника відповідної обласної військової адміністрації протягом 24 годин, щодо: 1) звільнення земельних ділянок комунальної власності від незаконно розміщених тимчасових споруд, у тому числі тих, що були встановлені, але не введені в експлуатацію у встановленому законодавством порядку; 2) обстеження будівель і споруд, пошкоджених внаслідок бойових дій. Обстеження будівель і споруд, пошкоджених внаслідок бойових дій, здійснюється відповідно до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності»; 3) демонтажу будівель і споруд, які за результатами обстеження, визначеного пунктом 2 цієї частини, визнані аварійно небезпечними і такими, що становлять загрозу життю людей» [2].

Аналіз нормативно-правових актів вказує на чітку регламентацію порядку: 1) передачі коштів з відповідного місцевого бюджету на потреби Збройних Сил України та/або для забезпечення заходів правового режиму воєнного стану; 2) створення установ з надання безоплатної первинної правової допомоги, призначення на посади і звільнення з посад керівників таких установ, залучення фізичних чи юридичних осіб приватного права до надання безоплатної первинної правової допомоги; 3) боротьби зі стихійним лихом, епідеміями, епізоотіями; 4) поводження з небезпечними відходами [3].

Варто погодитися з твердженнями А. Захарченка та А. Бобкової, що зазначені вище повноваження слід закріпити на рівні Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Поряд із цим на рівні підзаконних нормативно-правових актів та актів індивідуальної дії додаткової регламентації потребує питання стосовно порядку взаємодії органів місцевого самоврядування, органів (підрозділів) Національної поліції, військових адміністрацій та інших суб'єктів, задіяних у забезпеченні правового режиму воєнного стану, в тому числі в частині вирішення питань, пов'язаних з підтриманням публічної безпеки і правопорядку [4, с. 156].

Також слід виділити діяльність Національної поліції України – центрального органу виконавчої влади у забезпеченні публічної безпеки та громадського порядку в умовах воєнного стану, на який покладено відповідальність щодо дотримання порядку у суспільстві.

Застосування превентивних поліцейських заходів регламентовано Законом України «Про Національну поліцію». Для того щоб органи Національної поліції могли ефективно забезпечувати публічний порядок та безпеку в умовах воєнного стану, необхідно щоб дана діяльність була належним чином організована. У зв'язку з цим потребує уваги здійснення ретельного планування дій поліцейських у відповідних ситуаціях [5, с. 11].

Як зазначають Ю. Дружиніна та В. Селюков, працівники органів поліції, які виконують обов'язки з охорони публічного порядку в умовах воєнного стану, мають знати організацію і тактику діяльності правоохоронних відомств у таких

умовах, рішення місцевих органів влади з питань охорони публічного порядку, чинне законодавство, зокрема те, яке регламентує дії поліції та інших правоохоронних структур в умовах режиму воєнного стану [6, с. 128].

Література:

1. Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2022.

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12. 05. 2015 р. №389-VIII. Відомості Верховної Ради України, 2015, №28 ст.250.

3. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану: Закон України від 12 травня 2022 р. № 2259-IX. Голос України. 2022. 19 травня.

4. А. М. Захарченко, Бобкова А. Г. Повноваження органів місцевого самоврядування щодо забезпечення порядку і публічної безпеки в умовах воєнного стану. *Забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану* : матер. всеукр. наук.-прак. конф. (м. Кропивницький, 01 лип. 2022 р.). Кропивницький, 2022. С.153–156.

5. Мінка Т. П. Забезпечення режиму воєнного стану органами Національної поліції. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. №1. URL: <http://surl.li/cgogu>

6. Ю. Є. Дружиніна, В. С. Селюков. Діяльність органів національної поліції та інших правоохоронних органів щодо забезпечення публічної безпеки та порядку в умовах воєнного стану. *Забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану* : матер. всеукр. наук.-прак. конф. (м. Кропивницький, 01 лип. 2022 р.). Кропивницький, 2022. С. 125–128.

Науковий керівник: професор кафедри політології, права та філософії Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, доктор юридичних наук, професор І. А. Городецька

Ряполов Антон Павлович,

аспірант

кафедри загальноправових дисциплін

Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Інформаційна безпека в Україні під час воєнного стану є надзвичайно важливою для захисту критично важливої інфраструктури країни, урядового зв'язку та конфіденційних даних, забезпечення особистої безпеки громадян. В умовах воєнного стану вкрай важливо посилювати організаційні заходи забезпечення інформаційної безпеки, ефективно протидіяти кіберзагрозам. Впровадження новітніх заходів забезпечення інформаційної безпеки України під час воєнного стану має відбуватися в межах правового поля, отож важливими є дослідження проблем та перспектив їх правового забезпечення.

Інформація набуває властивості потужного засобу впливу на громадсько-політичні, ідеологічні та соціально-економічні процеси, стає свого роду зброєю, яка вимагає створення системи протидії, захисту інформаційних ресурсів, які належать державним органам, що становлять державну, професійну, особисту таємницю [1, с. 21]. Воєнні конфлікти в сучасному світі включають в себе не лише бойові дії на полі бою, але й активну діяльність в сфері «інформаційної експансії» - що полягає в досягненні національних інтересів методом безконфліктного проникнення в чужу інформаційну сферу і розширення власних можливостей із використанням інформаційних ресурсів [2, с. 37]. Попри те, що Росія тривалий час здійснює вплив на інформаційну безпеку України, наша держава не була готовою реагувати на деякі інформаційні загрози після повномасштабного вторгнення.

Україна стала мішенню для кібератак від різних груп та країн, особливо після початку конфлікту з Росією. Атаки спрямовані на урядові інституції, критичну інфраструктуру, банки, компанії та приватних громадян. Україна стикається з інформаційною війною, де Росія використовує пропаганду та дезінформацію для впливу на громадську думку.

Життя держави у стані війни дуже відрізняється від життя самої цієї та інших держав у звичайному стані. Інформація, яка поширюється через ЗМІ, має бути перевіреною, а дозвіл на передачу стратегічно важливої інформації має узгоджуватися із компетентними підрозділами ЗСУ або СБУ [3, с. 8]. Відсіч інформаційних загроз потребує унікальних та інноваційних рішень, але часто такі рішення впливають на права людини, обмежуючи їх.

Просування наративів «руського міра» в Україні відбувалось засобами гібридної війни, системного втручання в інформаційне поле та його розбалансування. Для російської пропаганди національний телерадіопростір з початку війни виявився закритим, натомість телеграм-канали, різні сайти та месенджери стали основними платформами для дезінформації, фейків, втручань та фактично ведення інформаційного тероризму [4, с. 45]. Саме тому, вкрай актуальним є перегляд підходів щодо посилення медіаграмотності населення.

Медіаграмотність в Україні, як і в багатьох інших країнах, є важливим аспектом захисту від інформаційних загроз, особливо ІПСО. Оскільки, вона передбачає здатність людини аналізувати, критично оцінювати та достовірно розуміти інформацію, яку вона споживає через різні медіа, це ускладнює інформаційний вплив ворога. Особливо важливо розвивати медіаграмотність населення у період поширення дезінформації через Інтернет, соціальні мережі та інші цифрові платформи.

Стан медіаграмотності в Україні є різним серед різних вікових груп населення і регіонів. Українське суспільство має проблеми з медійною концентрацією, через монополізацію інформаційного простору та вплив на об'єктивність і різноманіття інформації. Частина населення має обмежені навички щодо роботи з цифровими технологіями та розумінням медійних реалій.

Україна активно працює над підвищенням рівня медіаграмотності в суспільстві через різноманітні заходи, проте це є тривалим процесом, що в умовах воєнного стану утворює проблему. Вкрай актуальними є проєкти, які спрямовані на підвищення медіаграмотності, такі як факт-чекінгові сайти, тренінги для журналістів та громадян. Крім того, Україна співпрацює з міжнародними організаціями та іншими країнами для обміну досвідом та найкращими практиками з медіаграмотності.

Український інформаційний простір не захищений від зовнішньої негативної пропаганди та маніпулятивних впливів і стає об'єктом інформаційної експансії. Інформаційно-комунікаційна політика України у сфері національної безпеки потребує невідкладного перегляду та вдосконалення. Рівень інформаційної безпеки держави багато в чому залежить від рівня її інформаційної інфраструктури [9, с. 348]. Розповсюдження фейкових новин та дезінформації може впливати на громадську думку, політичну ситуацію та загрожувати національній безпеці.

Інформаційна безпека в Україні залишається однією з найважливіших та актуальних тем, і уряд та суспільство продовжують приділяти їй увагу та ресурси для захисту від сучасних загроз.

З метою попередження і протидії існуючим та ймовірним загрозам інформаційній безпеці стратегічне завдання держави потягає у створенні та функціонуванні механізму забезпечення інформаційної безпеки. Він передбачає послідовну системну діяльність, сукупність заходів і державно-правових інституцій, що покликані гарантувати безперешкодну реалізацію національних інтересів держави в інформаційній сфері, відповідних інтересів людини і суспільства, попередження інформаційних конфліктів та оперативне їх подолання [5, с. 41]. Механізм забезпечення інформаційної безпеки включає в себе також ряд заходів та процедур, спрямованих на захист інформаційних прав і свобод людини і громадянина. У його основі якісна нормативно-правова основа.

Інформаційна безпека є складною, динамічною, цілісною соціальною системою, компонентами якої є підсистеми безпеки особистості, держави і суспільства [6, с. 154-155]. Інформаційна безпека передбачає: належний рівень інформаційної культури; здатність держави створити умови для гармонійного розвитку й задоволення потреб особи в інформації незалежно від наявності інформаційних загроз; гарантування, розвиток і використання інформаційного середовища в інтересах особистості; захищеність від різного роду інформаційних загроз [7, с. 766]. Для її гарантування важливий постійний моніторинг потенційних загроз та вразливостей, а також проведення аудитів для оцінки рівня безпеки.

Формування інформаційної безпеки в умовах війни є комплексною технічною та політико-правовою діяльністю уповноважених органів, спрямованою на захист держави, суспільства і людини. У воєнний час захист інформаційної безпеки держави є пріоритетним оскільки безпосередньо від нього залежить безпека суспільства і людини. У час війни публічно-правовий захист виходить за межі традиційного регулювання і поглинає приватно-правові відносини [8, с. 149]. Державна політика у сфері інформаційної безпеки має бути спрямована на накопичення та захист національних інформаційних ресурсів, розробку та впровадження сучасних безпечних інформаційних технологій, побудову захищеної національної інформаційної інфраструктури, формування і розвиток інформаційних стосунків та реалізовуватися шляхом створення і забезпечення ефективного функціонування в Україні цілісної системи інформаційної безпеки [5, с. 40]. Крім того, кожен державний орган, кожна організація повинна розробити індивідуальну стратегію забезпечення безпеки, враховуючи свої потреби та особливості.

Державна політика у сфері інформаційної безпеки в Україні є комплексною та багатовимірною, оскільки країна стикається з різними викликами. Основними її аспектами є удосконалення інституційного потенціалу, інформаційної інфраструктури та гармонізація нормативно-правового забезпечення. Вона націлена на комплексний захист від кіберзагроз,

дезінформації та інформаційної війни. Уряд продовжує розвивати та вдосконалювати стратегії, законодавство та інституційні механізми для забезпечення безпеки в цій сфері.

З моменту оголошення воєнного стану, приймаються зміни до нормативно правових актів з врахуванням реалій війни. Вони стосуються врегулювання деяких аспектів інформаційних правовідносин щодо заборони поширювати певну інформацію, враховуючи її суспільнонебезпечний характер; врегулювання важливих моментів щодо технічного фіксування інформації в умовах воєнного стану; встановлення чи посилення відповідальності за поширення певної інформації; врегулювання процесуальних дій щодо вилучення інформаційних даних [7, с. 147]. Україна співпрацює з міжнародними організаціями для обміну досвідом та технічної підтримки у сфері кібербезпеки, зокрема ратифікувала Конвенцію Ради Європи про кіберзлочинність, що сприяє міжнародному співробітництву в цій сфері.

Загрозами інформаційної безпеки України є кібератаки, дезінформація, недостатня кібербезпека, низька медіаграмотність громадян, відсутність системного інформування міжнародної спільноти про ситуацію в Україні. Для вирішення цих проблем потрібна комплексна стратегія, яка включатиме в себе розробку та вдосконалення законодавства, підвищення кіберграмотності, зміцнення технічних засобів захисту та підтримку міжнародної співпраці.

Література:

1. Гуровський В. О. Роль органів державної влади у сфері забезпечення інформаційної безпеки України. *Вісник Української академії державного управління при Президентові України*. 2014. № 3. С. 21-31.

2. Ліпкан В. А. Сучасний зміст інформаційних операцій проти України. *Міжнародна інформаційна безпека: сучасні концепції і практика*: матер. другої наук. конф. (Київ, 18 березня 2011р.). Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка Інститут міжнародних відносин, 2011. С. 34-43.

3. Деревянко Б. В. Особливості забезпечення цифрової та інформаційної безпеки в умовах війни. *Начерк науково-практичної конференції*

присвячений пам'яті українського зв'язківця Тітко Валентина Михайловича «Сучасні системи зв'язку як напрям міжнародно-правової, зовнішньополітичної, теле-, радіо, мережевої комунікації»: збірник тез доповідей. Київ: ГО «УКРО», 2023. С. 8-9.

4. Соломін Є. О. Інформаційна безпека в умовах війни та втручань у медіасередовище. *Держава та регіон. Серія: Соціальні комунікації. 2023. № 2(54). С. 40-47.*

5. Ключко А. Забезпечення інформаційної безпеки в умовах сучасного суспільства. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління. 2022. №3 (63). С. 38-42.*

6. Золотар О.О. Інформаційна безпека людини: теорія і практика : монографія. Київ: ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2018. 446 с.

7. Інформаційна безпека (соціально-правові аспекти) : підручник / В. В. Остроухов, В. М. Петрик, М. М. Присяжнюк та ін. Київ: КНТ, 2010. 776 с.

8. Котерлін І. Б. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану у аспекті забезпечення інформаційних прав та свобод. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2022. № 1. С. 145-150.*

9. Лугіна Н. А. Кібербезпека в умовах війни. *Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір: мат. XIII Міжн. науково-практ. конф. (24 лютого 2023 р. м. Київ). Київ: Національний авіаційний університет, 2023. С. 346-349.*

Науковий керівник: д.ю.н., професор, помічник ректора Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Л. Р. Наливайко.

*Самойленко Марія Сергіївна,
студентка 4-го курсу, юридичного факультету
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ НА ПРИКЛАДІ МИКОЛАЇВСЬКОГО ОКРУЖНОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ

Воєнний стан в Україні було введено 24.02.2022 [1]. Відповідно до ст. 10 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» у період дії воєнного стану не можуть бути припинені повноваження судів [2]. Тож право на судовий захист не може бути обмежене навіть в умовах воєнного стану [3]. Проте, за сучасних умов здійснення адміністративного судочинства відбувається з деякими особливостями порівняно з мирним часом. Згідно зі ст. 26 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. На цій території діють суди, створені відповідно до Конституції України. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. У разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів [2].

Під час воєнного стану діють окремі норми законодавства, що регулюють питання здійснення правосуддя під час дії особливих режимів, а також прийнято низку змін та рекомендацій, що удосконалюють процес ведення судочинства в зазначених умовах, зокрема, Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ»; Закон України «Про внесення змін до Закону

України "Про судоустрій і статус суддів" щодо додаткових способів інформування про судові справи та проведення зборів суддів в умовах воєнного чи надзвичайного стану» [4, с. 239].

Рада суддів України прийняла рекомендації щодо роботи суддів в умовах воєнного стану, згідно з якими у випадку загрози життю, здоров'ю та безпеці відвідувачів суду, працівників апарату суду, суддів повинно оперативно прийматись рішення про тимчасове зупинення здійснення судочинства певним судом до усунення обставин, які зумовили припинення розгляду справ. Інформувати про такі рішення оперативні штаби, Верховний Суд, Раду суддів України, ДСА України. Також відповідно до рекомендацій усіх доступних працівників, по можливості, перевести на дистанційну роботу, припинити проведення особистого прийому громадян керівництвом суду, роз'яснювати громадянам можливість відкладення розгляду справ у зв'язку із воєнними діями та можливість розгляду справ в режимі відеоконференції. У разі, якщо провадження розглядається колегіально і колегія суддів не може зібратись в одному приміщенні, то допустимий розгляд справ з різних приміщень судів, в тому числі з використанням власних технічних засобів [5].

Одна з головних особливостей адміністративного судочинства в умовах воєнного стану полягає в тому, що воєнний стан може спричинити припинення роботи адміністративних судів на території ведення бойових дій. Позови у адміністративних справах пред'являються за місцем проживання або місцезнаходженням позивача або відповідача. Проте, якщо суд тимчасово призупинив свою діяльність, справи, що були йому територіально підсудні, переходять до юрисдикції іншого. Щоб подати позов до належного суду, необхідно звернутися до переліку судів, територіальну підсудність яких було змінено у зв'язку з неможливістю здійснювати правосуддя під час воєнного стану [6]. Наприклад, зараз справи Херсонського окружного адміністративного суду розглядає Одеський окружний адміністративний суд.

Важливим аспектом реалізації адміністративного судочинства під час воєнного стану є можливість введення особливих процедур, які відрізняються від звичайних процедур, притаманних звичним процесам ведення судочинства. Наприклад, в умовах дії особливих режимів можуть застосовуватися спрощені процедури розгляду справ, скорочені терміни їх розгляду, спеціальні правила збору доказів, безпосередньої участі сторін у судових засіданнях [4, с. 241].

Вважається, що воєнний стан є поважною причиною пропуску процесуальних строків, але кожен суддя оцінює цю причину індивідуально, у межах справи, яка розглядається. Також судам рекомендовано відкладати розгляд справ, в разі, якщо учасник справи не може з'явитися до суду через небезпеку для свого життя та не має змоги подати клопотання про відкладення розгляду справи або, якщо особа залучена до роботи з об'єктами критичної інфраструктури, проходить службу в ЗСУ чи добровольчих формуваннях [4, с. 242]. Крім цього, в рішеннях судів можуть бути визначені особливості їх виконання.

Нині, весна 2024 року, Миколаївський окружний адміністративний суд (далі - МОАС) працює у штатному режимі. На початку воєнного стану деякі працівники суду працювали дистанційно, запроваджено чати в месенджерах для отримання особами швидкої інформації по справам, організовано єдине вікно приймання та видачі кореспонденції та судових рішень, судові засідання проводились в режимі відеоконференції тощо. Тобто суд підлаштовував свою роботу під ситуацію в країні з особливостями ситуації саме у м. Миколаєві. У 2023 році МОАС отримав рекордну кількість позовних заяв з початку здійснення процесуальної діяльності судом (2009 р.) – 15 810 [7]. Для порівняння, у 2022 році – 6122 [8], тобто спостерігається зростання надходження позовів на 39%. Здебільшого це соціальні спори – фізичні особи судяться за пенсійні виплати, військовослужбовці – за заробітну плату, соціальні гарантії тощо. Адміністративні суди – це єдині суди в Україні, де особа може захистити свої права та відкорегувати обов'язки у разі порушення їх саме державою – суб'єктами владних повноважень. Як показує статистика, порушення є та особи

більш впевнено звертаються до суду, зважаючи на позитивну судову практику, що здебільшого підтримує саме фізичних чи юридичних осіб.

Отже, введення воєнного стану не є перешкодою для здійснення права на судовий захист. Кожен може звернутися за захистом до суду, зокрема, і адміністративного. Адміністративне судочинство в умовах воєнного стану виступає надзвичайно важливою гарантією забезпечення захисту прав та інтересів громадян. Були прийняті необхідні зміни до законодавства та рекомендації щодо ведення правосуддя в умовах воєнного стану. Нині чимало людей та юридичних осіб опинились у складних умовах та, як ніколи, потребують забезпечення державою захисту. МОАС працює з метою захисту прав, свобод та інтересів осіб у сфері публічно-правових відносин.

Література:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

3. Конституція України: Закон України від 28.6.1996 № 254к/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

4. Ярема О.Г., Соловей І.Б. Деякі аспекти реалізації адміністративного судочинства в умовах воєнного стану. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період: матеріали наукового семінару (23 червня 2022 р.) / упор. Д.Є. Забзалюк, М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2023. С. 239-243.

5. Усім судам України! РСУ опублікувала рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. 02.03.2022. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu>

6. Розпорядження про визначення територіальної підсудності справ. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist/

7. Офіційний сайт МОАС. URL: https://adm.mk.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/sud1470/Pokaz

Науковий керівник: к.ю.н., старший викладач кафедри конституційного та адміністративного права і процесу Чорноморського національного університету імені Петра Могили, начальник відділу забезпечення судового процесу та аналітично-статистичної роботи Миколаївського окружного адміністративного суду М. В. Кобак

Седунова Владислава Олегівна,
студентка факультету міжнародного та європейського права
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

ПРАВОВІ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах військового конфлікту обмеження прав людини стають необхідними для забезпечення порядку та захисту національних інтересів. Проте, ці обмеження викликають багато складних правових та етичних питань, які вимагають детального аналізу та обґрунтування.

Розглянемо міжнародне право та конвенції про права людини, які надають різні механізми обмеження деяких прав людини в умовах воєнного конфлікту. Основними нормативними документами у цій сфері є Женевські конвенції, Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права (МПГПП) та Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод (ЄКПЛ). Женевські конвенції – це міжнародний договір, який встановлює міжнародні стандарти гуманного ставлення під час війни. Він передбачає правила щодо лікування поранених, захисту військовополонених та цивільного населення. МПГПП був

прийнятий ООН в 1966 році, на основі Загальної декларації прав людини. МПГПП гарантує право на свободу вираження думок, свободу віросповідання, право на справедливий суд та інші політичні та цивільні права. Однак у виняткових випадках, коли це необхідно для захисту національної безпеки чи громадського порядку, деякі з цих прав можуть бути обмежені. ЄКПЛ – це документ, прийнятий в рамках Ради Європи в 1950 році. Він містить перелік прав та свобод, що особисто гарантуються кожному на території держав-учасниць. Проте також зазначається, що в певних випадках, зокрема під час воєнного стану або загрози громадській безпеці, деякі з цих прав можуть бути обмежені.

Введення воєнного стану в Україні регулюється Конституцією України [1] та законами, прийнятими Верховною Радою України. Згідно зі статтею 107 Конституції України, воєнний стан може оголошуватись лише Президентом України за рішенням Верховної Ради України у випадку агресії або при загрозі агресії проти України. Так, від 24 лютого 2022 року указом Президента України [2] на території України був введений режим воєнного стану. І у зв'язку з цим на період дії правового режиму воєнного стану, деякі конституційні права людини можуть зазнавати певних обмежень. Насамперед це права і свободи, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 40-44, 53 Конституції України [1]. Закони України «Про оборону України» [3] та «Про правовий режим воєнного стану» [4] містять правові принципи, що стосуються введення воєнного стану та надають визначення цього стану. Так, згідно з цими законодавчими актами, воєнний стан є особливим правовим режимом, який вводиться на всій території України або в окремих її областях у випадку збройної агресії чи при загрозі нападу або при загрозі державній незалежності територіальної цілісності України. Введення воєнного стану означає, що військовому командуванню і військовим адміністраціям надаються додаткові повноваження для захисту країни від загрози, відвернення агресії та забезпечення національної безпеки. Під час введення воєнного стану також тимчасово може бути обмежено конституційні права і свободи громадян, а також права і законні інтереси підприємств з визначенням терміну дії цих обмежень.

Що ж стосується етичних аспектів обмеження прав людини під час воєнних конфліктів, то тут слід сказати про принципи справедливості і гуманності в умовах війни. Ці принципи є основою міжнародного гуманітарного права, яке регулює поведінку конфліктних сторін та захищає права і гідність людей, які потрапили в зону воєнного конфлікту. Основні аспекти цих принципів включають:

- Пропорційність і необхідність заходів. Конфліктні сторони повинні використовувати силу лише у тому обсязі, який є необхідним для досягнення військових цілей. Це означає, що використання сили повинно бути пропорційним загрози або нападу, і має обмежуватись лише необхідними заходами для захисту себе або виконання військових завдань.

- Дотримання прав людини. Незалежно від ситуації, учасники конфлікту повинні поважати права і гідність всіх осіб, які не беруть участь у воєнних діях, включаючи мирних жителів, поранених, військовополонених і медичний персонал.

- Захист цивільного населення. Конфліктні сторони зобов'язані захищати цивільне населення від наслідків воєнного конфлікту. Це означає, що вони зобов'язані утримуватись від нападів на мирних мешканців, використання цивільних об'єктів для військових цілей і забезпечувати доступ до гуманітарної і медичної допомоги.

- Заборона використання заборонених збройних засобів. Міжнародне гуманітарне право містить заборони на використання збройних засобів, які можуть завдати непропорційної шкоди або спричинити надмірне страждання людей, включаючи хімічні та біологічні зброї.

Підсумовуючи, зазначимо, що у контексті воєнних конфліктів обмеження прав людини стають необхідними для забезпечення порядку та захисту національних інтересів. Однак ці обмеження породжують складні правові і етичні питання, які потребують ретельного аналізу та обґрунтування. Міжнародне право та конвенції про права людини надають певні механізми, що дозволяють обмежувати деякі права людини в умовах воєнного конфлікту.

Українське законодавство, зокрема Закон України «Про оборону України» та Закон України «Про правовий режим воєнного стану», регулює введення воєнного стану та обмеження прав і свобод громадян у разі загрози національній безпеці.

З етичної точки зору, принципи справедливості та гуманності в умовах війни є важливими учасники конфлікту повинні їх дотримуватись. Вони включають в себе пропорційність і необхідність заходів, дотримання прав людини, захист цивільного населення та заборону використання заборонених збройних засобів. Тому, вивчення правових та етичних аспектів обмеження прав людини під час воєнного стану має велике значення для розуміння та вирішення складних проблем сучасного світу.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. Президент України. Документи. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

3. Про оборону України : Закон України від 06 грудня 1991 року № 1932-ХІІ. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2005 року № 389-VIII. Верховна Рада України. Законодавство України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

Науковий керівник: к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри теорії права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого А.М. Мерник.

Семеренко Ірина Олексіївна,

студентка

факультету міжнародного та європейського права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

КРИЗА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА ВІЙНА: ЧИ ІСНУЄ ДІАЛЕКТИЧНИЙ ЗВ'ЯЗОК?

У встановленні відносин між різними країнами та народами міжнародне право відіграє важливу роль, насамперед з метою упорядкування суспільних відносин та дотримання концепцій миру і безпеки. Ситуація, яка відбувається на теренах України вже десятий рік, у вигляді воєнної агресії РФ нашою думкою, що міжнародне право загалом знаходяться в кризовому стані.

Перед тим як стверджувати чи спростовувати думку, слід визначити, що в цьому дискурсі виявляє собою криза – це певні тенденції негативного характеру, які становлять загрозу розвитку міжнародного права як дієвого інструмента врегулювання суспільних відносин. Першим кроком у створенні механізму для забезпечення міжнародного миру та вирішення конфліктів мирними засобами було створення першої міжнародної універсальної організації – Ліги Націй. Після другої світової війни нащадком стала Організація Об'єднаних націй (ООН), місія якої полягала у становленні каталізатором протистоянь, створення специфічного механізму вирішення спорів та забезпечення миру. Важливою складовою цієї організації є Рада Безпеки ООН, яка має компетенцію щодо розгляду ситуацій, прийняття відповідних рішень стосовно загроз у світлі міжнародного права та в межах мандату.

У свою чергу влучним є твердження професора Колумбійського університету Л. Хенкіна, що «майже всі держави дотримуються майже всіх принципів міжнародного права і майже всіх зобов'язань майже завжди» [1], яке є дотичним сьогодні. Процедури щодо невиконання (non-compliance procedures) в рамках багатосторонніх міждержавних угод відіграють ключову

роль у забезпеченні виконання норм міжнародного права, відведена одне з найважливіших місць у цьому процесі, це пов'язано із тим, що відсутнє одне офіційне визначення та універсальний підхід. Держава в цьому аспекті виконує умовну роль, бо головною рушійною силою є індивіди, які формують суспільний осередок. Напруженість – абсолютно нормальне явище, тому що в єдиному суспільстві, де кожен має свою думку з приводу тієї чи іншої ситуації, не можливо зберігати баланс. Питання полягає в тому, як саме людство сприймає виклики та здатне вчасно відреагувати на них.

Визначення війни в міжнародному контексті може бути складним завданням через різноманітність поглядів і підходів різних країн і міжнародних організацій. Однак зазвичай війна розглядається як конфлікт між державами або групами, що супроводжується військовими діями, які спрямовані на досягнення політичних, територіальних або ідейних цілей та нав'язування світу таких умов, яких забажають переможці. У міжнародному праві термін «війна» часто використовується для позначення стану офіційно оголошеного збройного конфлікту між двома або більше суверенними державами. Офіційне оголошення війни може мати важливі правові наслідки, такі як: акти агресії, обмеження прав і обов'язків сторін, а також застосування правил міжнародного гуманітарного права. Війна РФ проти України – не перший випадок в історії. Прогрес людства завжди був переплетений із конкуренцією за ресурси, що часто спричиняло війни, які, на жаль, є невід'ємною частиною історії. Конфлікт виникає за межами норм міжнародного права й певним чином перетворюється у геополітичну дошку, що насамперед пов'язано з переформатуванням геополітичного простору, тому міжнародне право є лише політичним полем задля виявлення інтересів.

Порушення суверенітету та територіальної цілісності, а також міжнародного права, зокрема Конвенції з прав людини, є одним з основних наслідків війни. Злочин агресії РФ проти України не покривається Римським статутом міжнародного кримінального суду, який зазначає наступне: юрисдикція Суду обмежується найбільш тяжкими злочинами, які викликають

занепокоєння всього міжнародного співтовариства. Відповідно до цього Статуту Суд має юрисдикцію стосовно таких злочинів [2]: злочин геноциду; злочини проти людяності; воєнні злочини; злочин агресії.

Це відзначає недоліки міжнародної системи безпеки, яка не забезпечує адекватний захист та регулювання конфліктів між державами. Історичними прикладами цього є війна в колишній Югославії, створення Росією штучної Придністровської народної республіки в Молдові, окупація Грузії та анексія Південної Осетії і Абхазії, а також анексія територій в Україні. Російсько-українська війна є найновішим прикладом недоліків та неефективності в системі, які потребують серйозних змін і політичної волі для забезпечення мирного та стабільного світу.

Проаналізувавши все вищевикладене, можна зробити висновок про те, що війна в Україні стала випробуванням на міцність системи міжнародного права, яка потребує реформування задля подолання сучасних викликів. Країни не можуть здійснювати ефективну політику для повної реалізації Статуту ООН через панування різних трансформованих цінностей усередині суспільств. Для Європи з її демократичними цінностями війна повинна була б бути неможливим явищем, але вона є. Що зумовлює питання: «Чому?».

Норми міжнародного права завжди є синтезом поглядів, який перетворюється в порозуміння. Війна – це не тільки про територію, а й про цивілізованість – уміння домовлятися, і доки люди можуть говорити, доти існування збройних конфліктів повинно унеможлиблюватися. Право допоможе лише в тому випадку, якщо це право буде визнане всіма країнами світу.

Література:

1. Henkin: Almost All Nations: URL: <http://manusama.com/2016/07/18/henkin-almost-all-nations>.

2. Римський статут міжнародного кримінального суду: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

Науковий керівник: к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри теорії права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого А. М. Мерник.

*Синчук Сергій Миколайович,
аспірант кафедри трудового права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ПРАВО НА ВИЗНАЧЕНУ ТРИВАЛІСТЬ РОБОЧОГО ЧАСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Визначена тривалість робочого часу відповідно до ст. 2 КЗпП України є гарантією права на відпочинок [1]. Так ч. 2 цієї статті передбачає, що працівники мають права на відпочинок відповідно до законів про обмеження робочого дня та робочого тижня. Тому, умови про робочий час називають серед істотних умов праці, які, зі свого боку, є елементом змісту трудового договору [2].

Зазначимо, що, на відміну від чинного трудового законодавства, до впровадження на території України воєнного стану обмеження трудових прав встановлювалося через заборону реалізації конкретного права, а також через визначення окремого (додаткового) порядку його реалізації. Такого змісту обмеження застосовувалися і в межах норм, які регулюють інститут робочого часу (для неповнолітніх працівників тощо). Деякі аспекти таких обмежень, які, певним чином повинні застосовуватися і сьогодні, проаналізовано у наукових статтях [3, 4].

Воєнний стан як особливий правовий режим (ст. 1 Закону України “Про правовий режим воєнного часу” [5]) передбачає застосування інших за змістом та обсягом законних способів обмеження прав особи, зокрема, працівників у трудових відносинах.

Стандарти, в межах яких можна застосовувати обмеження прав працівника, визначаються на основі загальних нормативів обмеження прав людини і громадянина. Назвемо декілька: 1) ст. 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод серед обставин, які зумовлюють можливість таких обмежень, називає війну [6]; 2) за Рішенням Конституційного Суду

України такі обмеження повинні бути не тільки юридично обґрунтованими, а й соціально виправданими та адекватними [7].

На момент ухвалення Закону України “Про правовий режим воєнного стану” (2015 р.) частиною 3 ст. 20 цього Закону була визначена норма, що у процесі трудової діяльності осіб, щодо яких запроваджена трудова повинність, забезпечується дотримання таких стандартів, як мінімальна заробітна плата, мінімальний термін відпустки та час відпочинку між змінами, максимальний робочий час, врахування стану здоров’я особи тощо [5]. Щоправда, норму про тривалість максимального робочого часу було змінено Законом України “Про організацію трудових відносин в умовах воєнного права”: передбачено, що нормальна тривалість робочого часу може бути збільшена до 60 годин на тиждень для працівників, зайнятих на об’єктах критичної інфраструктури [8].

Збільшення тривалості робочого часу у період воєнного стану до 60 годин на тиждень визначено як право роботодавця і не передбачає встановлення такої тривалості для всіх в обов’язковому порядку. Таке рішення може бути прийнято лише стосовно організації праці працівників, зайнятих на об’єктах критичної інфраструктури. Такими у законодавстві названо об’єкти інфраструктури, системи, їх частини та їх сукупність, які є важливими для економіки, національної безпеки та оборони, порушення функціонування яких може завдати шкоди життєво важливим національним інтересам [9].

С.М. Черноус наголошує, що збільшення тривалості робочого часу через підвищення його норми або скасування обмежень щодо проведення надурочних робіт та не вказівка на зміну (зменшення) тривалості часу відпочинку, враховуючи об’єктивну обернену залежність категорій робочий час та час відпочинку, порушує трудові права працівників. Підтримуємо висновок вченої, що такі обмеження можна впроваджувати не на всій території держави, а із зазначенням їх застосування у прив’язці до воєнного стану [7]. Невиправданим є також законодавчий дозвіл роботодавцю хаотично використовувати право на одноосібне встановлення виду та тривалості робочого тижня, часу початку та

закінчення щоденного чи щотижневого робочого часу, скорочення тривалості щотижневого безперервного відпочинку, скорочення тривалості робочого дня на одну годину як при п'ятиденному, так і при шестиденному робочому тижні напередодні святкових і неробочих днів, обмеження максимальних нормативів надурочного робочого часу, визначення робочого часу у вихідні, святкові і неробочі дні.

Вважаємо, що такі дозволи можна прирівняти до спеціально-дозвільного режиму впорядкування відносин, а підстави реалізації роботодавцем таких прав повинні мати тимчасовий характер та бути чітко обґрунтованими, а також бути безумовно “необхідними та пропорційними щодо інтересів держави і суспільства” [10, с.76].

Література:

1. Кодекс законів про працю: Закон України від 10 грудня 1971 р. (в ред. Закону України від 24.12.2023 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08?find=1&text=робоч#w1_39

2. Гоголь Ю. Умови трудового договору та умови праці: співвідношення понять. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали XV регіональної науково-практичної конференції. Львів. С. 248–249.

3. Філіп І.Ю. Обмеження прав працівників: критерії та способи. *Форум права*. 2011. № 3. С. 818–823.

4. Кохан Н.В. Обмеження права на працю в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 189–193. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2022/41.pdf

5. Про правовий режим воєнного часу : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19?find=1&text=робоч#w1_4

6. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04. листопада 1950 р. / База даних “Законодавство України”. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

7. Рішення Конституційного Суду України від 6 жовтня 2010 р. № 21-рп/2010. / База даних “Законодавство України”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v021p710-10#Text>

8. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного права: Закон України від 15 березня 2022 р. № 2136-XI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20?find=1&text=робоч#w1_2

9. Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16 листопада 2021 р. № 1882-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>

10. Черноус С.М. Конституційне право працівників на відпочинок: проблеми обмеження в умовах воєнного стану в Україні. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2022. № 4. С. 71–78. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2022/12.pdf

Науковий керівник: завідувач кафедри трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор О. Г. Середа

Тимофіюк Аліса Ігорівна,

*студентка факультету слідчої та детективної діяльності
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна*

ПРАВО НА ТАЄМНИЦЮ ЛИСТУВАННЯ, ТЕЛЕФОННИХ РОЗМОВ, ТЕЛЕГРАФНОЇ ТА ІНШОЇ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, Указом Президента від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженим Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX, з 5 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року на всій території України було введено воєнний стан. Запровадження особливого правового режиму поставило Україну перед низкою нових викликів, одним з яких стала специфіка реалізації окремих прав людини, зокрема права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.

Згідно зі статтею 64 Конституції України, права та свободи людини не можуть бути обмежені, окрім випадків, безпосередньо передбачених Основним Законом. Зазначена стаття надає чіткий перелік абсолютних прав і свобод людини та громадянина, тобто тих, які не можуть бути обмежені, зокрема, під час воєнного стану. Проте, цей перелік не містить права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, гарантованого статтею 31 Основного Закону України. Відповідно, згадане право є відносним та його реалізація зазнає певних змін в умовах дії особливого режиму - воєнного стану.

Аналогічні положення містять й норми міжнародного права, зокрема, стаття 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Відповідно до цього положення, під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом [4, с. 413]. Таким чином, під час дії воєнного стану держава може обмежувати право на «повагу до приватного та сімейного життя, свого житла та кореспонденції», яке зазначене у статті 8 Конвенції.

Відповідно до статті 163 Кримінального Кодексу України, порушення таємниці зв'язку визнається кримінальним правопорушенням, яке тягне за собою настання юридичної відповідальності. Однак, в реаліях війни, зазначене право може бути виправдано обмежене, бо інформаційна війна фактично виступає зброєю, яка здатна посприяти тактичним, оперативним і стратегічним перемогам [3, с. 150]. Тому, важливо розуміти, що під час дії воєнного стану існує реальна потреба у запровадженні швидких та ефективних заходів для захисту громадян, реалізації яких, зокрема, і сприяє обмеження вищевказаного права. Від самого початку повномасштабного вторгнення на територію України, державні органи неодноразово перехоплювали стратегічно важливі телефонні розмови та листування російських військових, які ставали безпосередніми доказами щодо

скоєння воєнних злочинів на території нашої держави. До того ж, здобута таким способом інформація, надавала спеціалізованим службам можливість ідентифікувати осіб, які співпрацюють з державою-агресором, диверсійні групи та локалізацію військових формувань російської армії. Одні з таких перехоплених Службою Безпеки України розмов, дозволили констатувати факти мародерства, насильства та вбивства на окупованих територіях; жорстокі накази російських командирів своїм підлеглим та відверті розмови російських військовослужбовців зі своїми рідними.

Важливо зауважити, що подібні операції щодо переривання телефонних розмов та інші втручання в сферу телеграфної кореспонденції можуть здійснювати не тільки українські спеціалізовані служби, а й російські. Росіяни активно використовують соціальні мережі та месенджери для отримання необхідної інформації, яка, відповідно, неодноразово була використана проти нас. Зокрема, політолог Олексій Кошель наголошував на необхідності заборонити Telegram на час воєнного стану в Україні, бо за допомогою цієї мережі окупанти здобувають доступ до персональних даних українців та поширюють неправдиві новини, які породжують паніку серед населення та підбурюють внутрішньодержавні суперечки. Політолог зауважив, що саме через телеграм-ресурси, українці періодично обговорюють провокаційну інформацію, яка потрапляє на наш інфопростір саме через успішні інформаційні операції Росії.

Під час дії воєнного стану, держава не може гарантувати повний обсяг прав людини і громадянина. Варто зауважити, що законодавство України не містить чіткий діапазон можливості втручання у право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, за винятком статті 31, яка зазначає про можливість подібного втручання лише за наявності відповідних підстав. Можливість втручання у зазначене право спеціалізованими державними органами може бути цілком виправдана, якщо обмеження обґрунтовані необхідністю підтримки легітимної мети - національної безпеки та територіальної цілісності держави. Отримана шляхом втручання у право на

таємницю зв'язку інформація, стає прямим доказом щодо скоєння окупантами військових злочинів на території України та виступає безпосередньою підставою у разі притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Під час дії воєнного стану, основним завданням державних органів є забезпечення балансу між необхідністю виправданого обмеження відповідних основоположних прав та свобод, у тому числі права на таємницю листування та інших форм комунікації, і забезпеченням їх безпеки та захистом.

Література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – с. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
3. Котерлін І. Б. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану у аспекті забезпечення інформаційних прав та свобод. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції* 2022. № 1. С. 145-150.
4. Левченко А.В. Можливість втручання у право на таємницю кореспонденції як спосіб отримання доказів у період воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. № 70. С. 411-416.
5. Про введення воєнного стану в Україні: указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
6. Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" Закон України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>

Науковий керівник: к. ю. н., асистентка кафедри теорії права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого І. В. Суходубова.

*Хоменко Владислав Сергійович,
курсант Навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців для підрозділів
Національної поліції,
м. Дніпро, Україна*

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ІМУНІТЕТ ТА БЕЗПЕКА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Інформаційний імунітет та безпека внутрішньо переміщених осіб – це дві ключові складові сучасного соціального та політичного ландшафту, які взаємодіють і взаємовпливають одна на одну. У сучасному світі інформація стала з найцінніших ресурсів для прийняття рішень, формування громадської думки та контролю над процесами в суспільстві. Водночас, внутрішньо переміщені особи (ВПО) залишаються все більш вразливими групами населення в контексті гібридних конфліктів, природних катастроф та соціального кризу.

У цьому контексті інформаційний імунітет відіграє важливу роль у забезпеченні безпеки ВПО та їх інтеграції в нові соціальні та економічні середовища. Інформаційний імунітет означає здатність осіб та груп відстоювати їхні права та інтереси в інформаційному просторі, а також критично оцінювати інформацію, яка до них приходить. У контексті ВПО це означає можливість мати достовірну інформацію про свої права, можливості та ризики, пов'язані з їх статусом, і приймати інформовані рішення.

Важливо також відзначити вплив інформації на саму безпеку ВПО. Інформація може бути інструментом контролю, маніпуляції та дискримінації, але водночас і особою захисту, усвідомлення прав та мобілізації громадської підтримки. Інформаційна безпека ВПО включає в себе заходи захисту їх особистих даних, захисту від дезінформації та створення доступу до інформації про можливості реінтеграції та підтримки.

У соціальних мережах і месенджерах активізувалися шахраї, які намагаються видати себе за представників міжнародних організацій і обіцяють допомогу внутрішньо переміщеним особам. Також вони створюють фішингові сайти, які знаходяться на офіційних ресурсах для соціальних виплат, і намагаються отримати ваші банківські дані. Офіційна інформація про допомогу завжди публікується на офіційних сайтах державних та міжнародних організацій. Тому не варто надавати особисту інформацію та банківські дані, пов'язані з картою, а у разі виявлення шахраїв, повідомити національну поліцію за номером 102 [1].

Загрози інформаційній безпеці тісно пов'язані зі станом законодавчого регулювання у сфері суспільних відносин, пов'язаних з інформацією. Наприклад, це може бути відзначено в контексті прийняття Закону "Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, забезпечують статус особи чи її спеціальний" [2]. Перед прийняттям цього закону відбулася гучна дискусія щодо його додаткового характеру та можливих порушень прав і свобод громадян. Таким чином, Українська гельсінська спілка з прав людини вже на етапі обговорення законопроекту вказала на розширений перелік цілей, з якими створюватися реєстри, а також на недоцільність збирати такий обсяг особистих даних в одному з реєстрів в умовах сучасної України. Вони рекомендували розглянути можливість створення кількох реєстрів та обмеження об'єднання інформації з різними реєстрами без згоди особи, щоб забезпечити більший захист прав на конфіденційність особи [3].

Підтримуючи погляд М. Требіна, ми розуміємо, що будь-яка війна, включаючи "гібридну", колись завершиться, але інформаційна боротьба за розум і почуття людей ніколи не останнє. Це через те, що ми живемо в інформаційній епісі, де інформація стає основним ресурсом для досягнення багатства та благополуччя [4, с. 64-68]. Таким чином, національна та міжнародна інформаційна політика повинна забезпечувати реалії розвитку інформаційного суспільства та спрямовувати на збереження цілісності особистості та сприяти її можливостям до розвитку, як ключових аспектів створення людини.

Отже, інформаційна безпека внутрішньо переміщених осіб вимагає важливості та обережності з боку цих груп населення, а також відповідної підтримки з боку уряду та міжнародних організацій. В умовах сучасного інформаційного світу, де інформація виступає ключовим ресурсом, ВПО стають особливо вразливими перед іншими загрозами і зловживанням. також, аферисти та шахраї потрібні соціальні мережі та фішингові сайти, щоб використовувати інформацію про ВПО для своїх цілей.

Важливою складовою інформаційної безпеки ВПО є розуміння їх інформаційного імунітету та навичок критичного аналізу інформації. Також офіційні джерела інформації про можливості отримання допомоги від міжнародних донорів повинні бути доступними та надійними, а вся інформація маєтись на збереженні з дотриманням конфіденційності та безпеки осіб.

Загалом, інформаційна безпека ВПО вимагає комплексного підходу, який включає в себе як підвищення інформаційного імунітету та навичок самозахисту, так і забезпечення надійної та достовірної інформації про можливості та права цих осіб. Враховуючи інформаційний контекст сьогодення, це стає надзвичайно важливим складним процесом інтеграції та підтримки ВПО.

Література:

1. «Інформаційна безпека для ВПО: як не стати жертвами шахраїв» - Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, опубліковано 30 квітня 2023 року о 21:45. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/informatsiina-bezpeka-dlia-vpo-iak-ne-staty-zhertvamy-shakhraiv>.

2. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус: Закон України від 20.11.2012 р. № 5492-VI. Відомості ВВР України. 2013. № 51. С. 716.

3. Створення єдиного реєстру фізичних осіб – це можливість для тотального стеження за людиною URL: <https://helsinki.org.ua/articles/stvorennya-jedynohorejestru-fizychnyh-osib-tse-mozhlyvist-dlya-totalnoho-stezhennya-za->

lyudynou/

4. Требін М. П. «Гібридна» війна як нова українська реальність. Український соціум. 2014. № 3. С. 113-127.

Хомінець Тетяна Володимирівна,

студентка

Ніжинського державного університету

імені Миколи Гоголя

м. Ніжин, Україна

ЗАХИСТ ПРАВ ЖІНОК ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Жінки під час війни є дуже вразливою категорією населення, яка найбільше потерпає в таких умовах.

Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок в своїй загальній рекомендації № 19 (1992) визнав, що «війни, збройні конфлікти і окупація територій часто ведуть до зростання проституції, торгівлі жінками та сексуальних посягань на жінок, що вимагає конкретних заходів захисту і покарання». Подібного роду насильство здійснюють як державні, так і недержавні суб'єкти. Зґвалтування та інше сексуальне насильство також зазвичай застосовуються всіма сторонами конфлікту в якості тактичного засобу ведення війни з метою залякати і принизити супротивника. Крім того, в період конфлікту різко зростають побутове насильство і сексуальні зловживання [1].

Гарантіями захисту прав і свобод жінок в умовах збройного конфлікту є система норм, принципів та вимог, різноманітних правових та організаційних механізмів (процедур), завдяки яким забезпечується соціально-правова захищеність особи, що функціонують з метою забезпечення найсприятливіших умов для реалізації конституційно закріпленого статусу людини в умовах збройного конфлікту [1, ст.23] . В зв'язку з цим має сенс звернути увагу на

міжнародні нормативно-правові акти, що регулюють положення жінок під час воєнних конфліктів. Так основними міжнародними документами щодо забезпечення безпеки жінок є: Загальна декларація прав людини (1948 р.) [3]; Конвенція ООН про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами (1949 р.) [4]; Женевська конвенція щодо захисту цивільного населення під час війни (1949) [5]; Декларація ООН про захист жінок і дітей в надзвичайних обставинах та в період збройних конфліктів (1974 р.) [6]; Конвенція ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» (CEDAW або Жіноча конвенція) (1979 р.) [7]; Декларація ООН про викорінювання насилля стосовно жінок (1993 р.) [8]; Платформа дій задля рівності, розвитку і миру (1995 р.) та Пекінська декларація (1995 р.) [9].

На думку С.В. Нікітіною, Україна, ратифікувавши усі міжнародні угоди з прав людини і права збройного конфлікту, тим самим як суб'єкт міжнародного права взяла на себе правові зобов'язання щодо забезпечення прав жінок в цих умовах, сумлінно впроваджує норми права в національне законодавство і застосовує їх на всій своїй території протягом усього періоду збройного конфлікту на Сході країни [2]. З моменту повномасштабного вторгнення зі сторони агресора існують серйозні порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини.

Важливим елементом у механізмі захисту прав жінок є вольове бажання припинити протиправні дії, які посягають на їхні права, та різними способами сприяти відповідним державним інституціям у здійсненні правосуддя, притягненні до юридичної відповідальності винних осіб [2]. Першочерговим етапом у цьому є звернення за правовою допомогою до компетентних органів. Стаття 1 Закону України «Про звернення громадян» передбачає можливість звернутися громадянам України до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, медіа, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації

своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення [10]. На основі норм цього Закону розпочинається процес реалізації прав жінок на захист, які потребують негайної юридичної допомоги у зв'язку з надскладною ситуацією, а з іншої сторони – суб'єкти правового захисту зобов'язуються таку допомогу надати.

Отже, законодавче закріплення принципів, форм і механізмів забезпечення прав жінок в умовах збройного конфлікту у ряді випадків потребує подальшої конкретизації та деталізації в нормативних правових актах нашої держави. Не менше значення має і та обставина, що, як правило, розробка нових або внесення змін до діючих національних законодавчих актів з питання, що розглядається, повинно здійснюватися з подальшою інкорпорацією в них узгоджених і деталізованих норм з прав людини і, зокрема, прав жінок, права збройного конфлікту, забезпечуватися гармонізацією з загальноновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

Література:

1. Elisabeth Rehn and Ellen Johnson Sirleaf Women, War, Peace. 2002. Vol. 1. United Nations Development Fund for Women. 2002. P. 22–29.

2. Нікітіна С. В. До проблеми порушення прав жінок в Україні : thesis. 2018. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/33760> (дата звернення: 08.04.2024).

3. Карабань М. Загальна декларація прав людини. *Фінансовий контроль*. 2016. № 12 (131), груд. С. 30–32.

4. Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами : Конвенція ООН від 02.12.1949 р.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_162#Text (дата звернення: 08.04.2024).

5. Питання виконання Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 31.05.2022 р. № 434-р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/434-2022-p#Text> (дата звернення: 08.04.2024).

6. Декларація про захист жінок і дітей при надзвичайних обставинах та під час збройних конфліктів : Декларація ООН від 14.12.1974 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_317#Text (дата звернення: 08.04.2024).

7. Про рекомендації учасників парламентських слухань щодо реалізації в Україні Конвенції ООН "Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок" : Постанова Верхов. Ради України від 12.07.1995 р. № 298/95-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/298/95-вр#Text> (дата звернення: 08.04.2024).

8. Декларація про викорінювання насилля щодо жінок : Декларація ООН від 20.12.1993 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506#Text (дата звернення: 08.04.2024).

9. Пекінська декларація: Декларація ООН від 15.09.1995 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#Text (дата звернення: 08.04.2024).

10. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 47. ст. 256.

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри політології, права та філософії Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя І. В. Геєць.

*Цололо Аліна Сергіївна,
студентка факультету адвокатури,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

ПРИНЦИП МІНІМАЛЬНОЇ ДОСТАТНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Принцип мінімальної достатності – це концептуальна парадигма, що стає ключовим елементом в управлінні та забезпеченні життєво важливих потреб

населення в умовах воєнного стану. Використання меншої кількості ресурсів для досягнення цілей, використовувати лише необхідне, і уникати марнотратства [1]. Теоретичний аспект цього принципу розкриває його сутність, основні принципи та важливість у забезпеченні стабільності та виживання суспільства під час кризових ситуацій.

У сучасному світі, де геополітична напруженість і військові конфлікти залишаються актуальними явищами, проблеми безпеки та забезпечення життєво необхідних потреб громадян стають визначальними аспектами. В умовах воєнного стану, коли загроза безпеці стає неухильною реальністю, виникає необхідність враховувати принципи мінімальної достатності для забезпечення ефективного захисту населення та інфраструктури.

Важливим аспектом розгляду принципу мінімальної достатності в умовах воєнного стану є його взаємозв'язок зі збереженням гуманітарних цінностей та прав людини. Забезпечення мінімальної достатності передбачає не лише фізичний захист, а й здатність зберігати честь, гідність і право на свободу громадян в умовах надзвичайних обставин.

Слід розглянути сутність принципу мінімальної достатності. Цей принцип базується на ідеї ефективного використання обмежених ресурсів для забезпечення життєво важливих функцій суспільства. Замість безконтрольного розходження ресурсів, він передбачає визначення мінімального рівня, необхідного для забезпечення базових потреб, що дозволяє забезпечити функціонування суспільства в умовах воєнного конфлікту.

Основні принципи концепції мінімальної достатності визначаються не лише економічними чинниками, але й соціальними та гуманітарними аспектами. Здатність забезпечити ефективний захист населення, медичну допомогу, доступ до питної води та продовольства – це ключові компоненти, які допомагають визначити мінімальний рівень, необхідний для забезпечення виживання та гідного існування.

Теоретичний аспект принципу мінімальної достатності також включає аналіз можливостей його застосування в різних контекстах – від гуманітарних

дій до військового управління. Важливо розуміти, як цей принцип може бути адаптований на практиці до різних ситуацій та як він впливає на рішення та стратегії, розроблені на рівні керівництва.

Однією з ключових характеристик воєнного стану є обмеженість ресурсів, які доступні для цивільного населення. Зниження економічного потенціалу, знищення інфраструктури та перерозподіл ресурсів на військові потреби призводять до зменшення можливостей забезпечення населення. В цьому контексті принцип мінімальної достатності стає стратегічною установкою, спрямованою на оптимізацію використання обмежених ресурсів для задоволення базових потреб.

Умови воєнного стану непередбачувані та складні, вимагають найефективніших стратегій для забезпечення безпеки та виживання суспільства. Практична реалізація принципу мінімальної достатності стає важливим кроком у забезпеченні функціонування та виживання населення в умовах воєнного конфлікту.

Важливою аспектом практичної реалізації є розробка конкретних планів екстреного реагування, що передбачають негайну мобілізацію ресурсів для задоволення базових потреб. Визначення мінімального рівня, необхідного для виживання, та визначення економічного напрямку у використанні обмежених ресурсів стають ключовими етапами у цьому процесі.

Одним із аспектів практичної реалізації є забезпечення медичної допомоги. Воєнний конфлікт зазвичай призводить до зростання числа поранених та хворих, тому важливо забезпечити доступ до ефективної медичної допомоги. Медичні ресурси, доступ до питної води та житлові умови стають критичними для виживання. Розробка мобільних медичних пунктів та госпіталів, а також готовність медичного персоналу пристосовувати свою роботу до обмежених ресурсів, є необхідними аспектами цього підходу.

Дивлячись на сьогоденну ситуацію маємо враховувати необмежену тривалість кризової ситуації та її логістичні виклики. У кризових ситуаціях логістичні ланцюги постачання можуть бути порушеними або перевантаженими.

Раціональне використання ресурсів зменшує навантаження на логістичну систему, забезпечуючи більш стабільне постачання. У випадку затяжної війни, також озброєного конфлікту, раціональне використання ресурсів є критично важливим для забезпечення виживання та опору протягом тривалого періоду.

Підсумовуючи, слід сказати, що воєнний стан є випробуванням не лише для військового потенціалу країни, але й для її здатності забезпечувати безпеку, здоров'я та базові потреби свого населення. Принцип мінімальної достатності виступає як стратегічний інструмент, спрямований на оптимізацію ресурсів та забезпечення життєво важливих функцій суспільства в умовах воєнного конфлікту. Розставлення пріоритетів зазвичай є неминучим у кризових ситуаціях, ресурси є не нескінченними, а потреби часто перевищують можливості забезпечення. Успішна реалізація вимагає спільних зусиль урядових структур, гуманітарних організацій та громадськості для забезпечення сталої стійкості та підтримки тих, хто опинився в умовах воєнного конфлікту.

Література:

1. Мультимедійний навчальний посібник «Філософія права» НАВС.
2. Кузьмін Е. Е. Поняття збройного конфлікту: первісні роздуми. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція : зб. наук. пр. Одеса, 2014. № 12, т. 2. С. 187–190.

Науковий керівник: к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри теорії права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого А. М. Мерник.

Чепік-Трегубенко Ольга Сергіївна

доцент кафедри загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук

Стрельцова Ольга Ігорівна

здобувач вищої освіти

Навчально-наукового інституту

права та інноваційної освіти

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

СОЦІАЛЬНІ ПРАВА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ПОНЯТТЄВО-ЗМІСТОВНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Громадяни тієї чи іншої держави мають різний правовий статус. Події в Україні у 2014 р. спричинили появу нової категорії осіб зі статусом – внутрішньо переміщені особи. Відразу зауважимо, що попередні історичні періоди української історії мають приклади з вимушеним внутрішнім переміщенням громадян, однак події війни зовсім по-іншому визначили сучасний стан вимушеного внутрішнього переміщення та у зовсім іншій кількості населення.

Соціальні права людини та проблематику їх забезпечення досліджували О. Балинська, П. Корнієнко, Н. Морська, Н. Пархоменко, О. Скрипнюк, Ю. Тодика, В. Федоренко, В. Шатіло, Ю. Шемшученко та багато ін. Напрацювання вказаних та інших науковців стали підґрунтям для дослідження забезпечення соціальних прав внутрішньо переміщених осіб в Україні в умовах воєнного стану.

Ефективність практичного забезпечення будь-якого явища, у тому числі соціальних прав внутрішньо переміщених осіб потребує термінологічного уточнення для єдиного розуміння тієї чи іншої категорії. Концепція соціальної держави передбачає забезпечення гідного рівня життя її громадян, справедливого перерозподілу фінансово-матеріальних ресурсів.

Л. Богачова та Т. Гергуленко справедливо констатують, що «соціальні права мають особливе значення у системі основоположних прав та свобод людини. З одного боку, вони є складовими широкого спектру прав і свобод, а з іншого – ця категорія прав являє собою самостійну групу зі своїми особливостями та характерними лише для них ознаками, що є важливими та цінними для аналізу та порівняння з іншими категоріями прав» [1, с. 17]. Враховуючи наведене, слід наголосити, що соціальні права внутрішньо переміщених осіб є окремою самостійною категорією, що виступає частиною системи прав внутрішньо переміщених осіб та має власні характеристики. Якісне забезпечення соціальних прав внутрішньо переміщених осіб потребує подальшого уточнення цього поняття та відмежування його від категорії «економічні права внутрішньо переміщених осіб».

Соціальні права як можливості людини, необхідні для її існування та розвитку у конкретно історичних умовах, що зумовлюються досягнутим рівнем розвитку людства та мають бути загальними, рівними для всіх людей, пропонував тлумачити П. Рабінович [2, с. 15]. Таким чином, ключовим критерієм забезпечення соціальних прав внутрішньо переміщених осіб є загальність та рівність для всіх представників вказаної категорії. Ще однією ознакою соціальних прав виступає «конкретний історичний період» становлення та розвитку держави, враховуючи її інституційну спроможність у забезпеченні прав людини.

Соціальні права – конституційні права, спрямовані на забезпечення мінімальних потреб людини шляхом надання їй певних матеріальних благ, достатніх для гідного життя та розвитку, наголошує Г. Яковлева [3, с. 102]. Враховуючи запропоноване авторкою розуміння соціальних прав, можна

визначити наступний критерій – забезпечення мінімальних потреб внутрішньо переміщених осіб, достатніх для їх гідного життя та розвитку, враховуючи умови воєнного стану в Україні.

Під поняттям «соціальні права» П. Корнієнко розуміє сукупність прав і норм, що визначають, встановлюють і регулюють умови життя людей, які визнані міжнародним співтовариством оптимальними і необхідними для розвитку особистості, окремої соціальної сфери, груп і суспільства в цілому [4, с. 184-185]. На нашу думку, тут потребує уточнення запропоноване авторське розуміння поняття «соціальні права», коли йдеться про те, що «соціальні права є сукупністю прав». Більш коректним напевно буде зазначити, що «соціальні права – це сукупність можливостей...». Також розкривати поняття «соціальних прав» крізь призму «норм права, що регулюють умови життя людей» видається не цілком відповідним до первинної категорії.

На противагу зазначеному вище авторському положенню слід навести позицію О. Епель. Так, під конституційними соціальними правами людини і громадянина пропонується розуміти невідчужувані, невичерпні та такі, що не можуть бути скасовані й мають особливу правову охорону, можливості людини і громадянина, визначені та гарантовані Основним Законом, здобувати засоби для задоволення своїх найважливіших життєвих потреб у гідному рівні життя або отримувати такі засоби через соціальне утримання у випадку неможливості задовольнити відповідні потреби, які поширюються на соціальну сферу як на ту сферу, у якій людина реалізується як частина певної соціальної групи [5, с. 82]. Автором досить чітко конкретизовано змістовне наповнення поняття конституційних соціальних прав людини і громадянина, що також може лягти в основу розуміння поняття «соціальних прав внутрішньо переміщених осіб».

Серед існуючих на сьогоднішній день досліджень соціальних прав внутрішньо переміщених осіб важливо навести позицію Л. Наливайко та Н. Ісаєвої, які вважають, що соціально-економічні права і свободи внутрішньо переміщених осіб – це встановлені та гарантовані внутрішньо переміщеним особам можливості вільно користуватися та розпоряджатися основними

складовими господарської діяльності (власністю, працею та ін.) з метою забезпечення своїх потреб та інтересів, гідних умов життя та/або отримання від держави матеріальних ресурсів у передбачених законодавством випадках [6, с. 28-33]. Враховуючи вищезазначену позицію щодо доцільності розмежування соціальних та економічних прав внутрішньо переміщених осіб, запропоноване вченими формулювання дійсно відображає зміст досліджуваного поняття, проте все ж ці види прав потребують розгалуження у зв'язку з різними сферами їх застосування.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що права людини – категорія, появлення та практичне втілення в життя якої стало свідченням про цивілізаційний розвиток держав світу. Права та свободи людини не лише виступають підґрунтям у правничій концепції, але й виступають обов'язковою складовою цінностей суспільства. Прийняття Міжнародного пакту про економічні, соціальні, культурні права 1966 р. та інших фундаментальних міжнародних актів визначили новий демократичний розвиток суспільства. Ці події в подальшому безперечно стали основою для забезпечення соціальних та економічних прав внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану. Соціальні права внутрішньо переміщених осіб – це правові можливості задоволення внутрішньо переміщеними особами своїх найважливіших життєвих потреб у гідному рівні життя, спрямовані на забезпечення її розвитку у конкретних історичних умовах та гарантовані чинним законодавством. Ознаки соціальних прав внутрішньо переміщених осіб: є індивідуальним правом; невідчужуваність; майновий характер; регулюється національним законодавством; системність забезпечення; загальність та рівність для всіх представників вказаної категорії; забезпечення мінімальних потреб внутрішньо переміщених осіб, достатніх для їх гідного життя та розвитку, враховуючи умови воєнного стану в Україні. Важливою характеристикою соціальних прав внутрішньо переміщених осіб виступає «конкретний історичний період» становлення та розвитку держави, враховуючи її інституційну спроможність у забезпеченні прав людини.

Література

1. Богачова Л. Л., Гергуленко Т. С. Соціальні права людини: загальнотеоретична характеристика. *Інтернаука. Серія: Юридичні науки*. 2021. № 4 (2). С. 15-22.
2. Рабінович П. М. Межі прав людини (деякі питання загальної теорії). *Український часопис прав людини*. 1997. № 3-4. С. 14-18.
3. Яковлева Г. Зміст поняття конституційного права людини на соціальний захист. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 100-104.
4. Корнієнко П. С. Соціальні права людини в Україні: міжнародні стандарти, сучасний стан і перспективи розвитку. *Альманах права*. 2023. Вип. 14. С. 183-187.
5. Епель О. В. Наукова інтерпретація конституційних соціальних прав людини і громадянина. *Соціальне право*. 2018. № 2. С. 78-83.
6. Наливайко Л. Р., Ісаєва Н. С. Соціально-економічні та культурні права і свободи внутрішньо переміщених осіб: теоретико-правова характеристика: монографія. Дніпро: ДДУВС, 2023. 196 с.

Чоботар Дмитро Вячеславович,

аспірант кафедри теорії права,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

м. Харків, Україна

ЗАКОННІСТЬ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Що стосується умов обмеження прав людини в умовах дії воєнного стану, то тут із загального списку існуючих вимог зупинимося на необхідності передбачення законом такої можливості. З'ясовуючи, чи було правомірним

втручання держави у конкретне право, Європейський суд з прав людини завжди перевіряє дотримання зазначеної умови [1, с. 51].

Закон, який має на меті обмежити здійснення прав людини в умовах дії воєнного стану, повинен, по-перше, бути законний у тому сенсі, що він не має бути свавільним. Такий закон повинен містити гарантії від свавільних рішень державних органів влади. Він повинен бути чітким і зрозумілим, містити підстави, відповідно до яких вимагається обмеження, наприклад, суспільні інтереси чи національні інтереси безпеки. Це дозволить суду визначити, чи відповідав закон, який мітив обмеження прав в умовах дії воєнного стану, вимогам Конституції та міжнародним стандартам прав людини. Крім того, закон повинен передбачати ефективні гарантії проти зловживань з боку влади при обмеженні прав людини в умовах воєнного стану.

По-друге, закон, що обмежує право в умовах дії воєнного стану має бути розумним. При визначенні чи обмеження обґрунтоване чи ні, судові інстанції повинні тлумачити Конституцію у світлі її історії та внутрішнього сенсу норм, щоб забезпечити повну реалізацію прав людини та збереження істотного змісту прав людини.

Щодо дотримання міжнародних стандартів при обмеженні прав в умовах дії особливих правових режимів, то Загальна декларація прав людини [2] допускає обмеження прав, які вона закріплює, лише якщо такі обмеження передбачені закон. Крім того, обмеження мають бути спрямовані лише на забезпечення визнання та поваги прав і свобод інших, а також відповідати справедливим вимогам моралі, громадського порядку та загального добробуту у демократичному суспільстві. Такі положення були продубльовані в різному викладені в багатьох інших договорах про права людини на глобальному, регіональному та національному рівнях.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні [3] права не містить загального положення про обмеження прав людини. Однак він допускає обмеження права на свободу вираження поглядів; право на свободу віросповідання; право на пересування; і свободу асоціацій.

Право на свободу вираження поглядів несе в собі особливі обов'язки. Це означає, що право на свободу вираження поглядів може бути предметом певних обмежень в умовах дії воєнного стану. Однак будь-які обмеження повинні відповідати суворим критеріям необхідності та пропорційності. Пропорційність слід дотримуватися не лише в законі, який встановлює обмеження, а й адміністративними та судовими органами при застосуванні закону.

Крім того, обмеження мають застосовуватися лише для тих цілей, для яких вони були передбачені та мають бути безпосередньо пов'язані з конкретною потребою, на яку вони спрямовані. Зокрема, обмеження в умовах дії воєнного стану повинні бути передбачені законом і бути необхідними для поваги прав чи репутації інших осіб та для захисту національної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи суспільної моралі.

Відповідно до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [3] свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає обмеженням. Однак обмеження мають бути встановлені законом і необхідні для захисту громадськості безпеки, порядку, здоров'я чи моралі або основних прав і свобод інших. Будь-яких інших обмежень в умовах дії воєнного стану не допускається.

Згідно зі статтею 12(3) Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [3] право вільно пересуватися в межах певної території та право вибору місця проживання на певній території може бути обмежене за певних конкретних обставин, наприклад як: національна безпека; громадська безпека; громадський порядок (*ordre public*); громадське здоров'я або мораль; захист прав і свобод інших. Однак, обмеження в умовах дії воєнного стану завжди повинні бути передбачені законом.

Закони, які дозволяють застосування обмежень в умовах дії воєнного стану, повинні використовувати точні критерії та не можуть надавати необмеженого розсуду особам, відповідальним за їх виконання. Крім того, такий закон не повинен змінювати співвідношення між правом і обмеження, а також між нормою та винятком.

Література:

1. Мерник А., Радченко Я. Принцип законності обмеження прав і свобод людини і громадянина. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/11.pdf (дата звернення: 19.03.2024). DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-3/9>.

2. Загальна декларація прав людини : прийнята резолюцією 217 А (III) Ген. Асамблеї ООН 10.12.1948 р. // Законодавство України / Верхов. Рада України. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 19.03.2024).

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : від 19.10.1973 р. // Законодавство України / Верхов. Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 21.03.2023).

Науковий керівник: к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри теорії права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого А. М. Мерник.

Чут Марія Вікторівна,

студентка факультету

міжнародного та європейського права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

м. Харків, Україна

РІВНІСТЬ ПРАВ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВОГО ОBOB'ЯЗКУ

Протягом тривалого часу чоловіки визначали історичну картину світу, встановлюючи структуру ідеальної сім'ї та роль жінок у соціальному просторі. Участь жінок у військовій діяльності викликала суперечки, адже деякі вважали, що жінки не можуть відповідати морально та фізично вимогам військової служби. Проте, сучасні збройні сили переважної більшості країн нині не можна уявити без жіночого складу. Це є результатом об'єктивного процесу фемінізації

суспільства, який проявляється в зростанні ролі та можливостей жінок у військових структурах.

Дослідники підтверджують, що жінки та чоловіки однаково витримують психологічний і фізичний стрес від військової служби. Сьогодні ніхто не сумнівається в необхідності залучення жінок до військової служби як повноправних суб'єктів. Фемінізація армії є неодмінною складовою фемінізації суспільства і виражається у зростанні ролі жінок у військовій сфері та їхньої функціональної важливості.

Досягнення гендерної рівності у військовому секторі є однією з умов інтеграції України у структури, що забезпечують її безпеку. Жінки в Україні отримали можливість вступати на військову службу в 2008 році, але їхня партисипація у Збройних силах значно змінилася з початком російсько-українського конфлікту в 2014 році. Жінкам було дозволено займати посади, які раніше були доступні лише чоловікам.

Незважаючи на це, у сфері військових справ в Україні продовжують існувати серйозні проблеми з нерівністю та переслідуванням жінок. Це призводить до активного розвитку жіночого волонтерсько-мілітарного руху та створення окремих ініціатив, які ставлять питання про захист прав жінок і дотримання їх рівноправ'я у військовому середовищі. Наприклад, такі організації, як Жіночий ветеранський рух, Невидимий батальйон, Українська Жіноча Варта.

Деякі дослідження, зокрема ті, що провела А. Кіларз, розкривають питання прав жінок-військовослужбовців та висвітлюють їхню роль у війні. Вони приходять до висновку, що українська армія ще не забезпечує повноцінне рівноправ'я, але спостерігається певний прогрес. Наприклад, з 1 жовтня 2022 року українським жінкам надається можливість записатися на військовий облік та пропонуються різні спеціальності.

За словами О. Баковецької, українські жінки виявили бажання приєднатися не лише до волонтерської діяльності, а й стати на захист нашої країни зі зброєю проти країни-агресора. Одним із дієвих засобів посилення опору противника є

саме участь жінок у військовій справі [1].

У військовому середовищі існують певні уявлення про те, що означає «сім'я» та яка роль відводиться жінці в ній, це й може вплинути на формування думки щодо жінок, які служать в армії. Ці упередження можуть впливати на їхні можливості у професійному або кар'єрному зростанні, особливо якщо вони доглядають за хворими членами сім'ї. Дискримінація може мати місце в тих випадках, коли жінка-військовослужбовець є одинока, незаміжня або розлучена з дітьми, або якщо вона є матір'ю-одиначкою. Але важливо дослухатися саме до думки жінки з цього приводу, а не порушувати її права [1].

У 2018 році 53% нашого населення підтримало ідею рівноправності прав жінок і чоловіків під час реалізації військового права. А в 2023 році цей процент зріс до 80% [2].

Починаючи з розв'язання військового конфлікту, питання гендерної рівності стало актуальним. 6 вересня 2018 року Верховна Рада України прийняла «Закон про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок під час проходження військової служби у ЗСУ та інших військових формуваннях» [3].

Одним із проєктів, спрямованих на захист прав жінок-військовослужбовців, є «Невидимий батальйон», започаткований у 2015 році, керівницею якого стала Марія Белинська. Головною ціллю цього правозахисного проєкту є створення української армії, що гарантує рівні можливості для жінок і чоловіків, а також інформування суспільства про участь жінок у війні [4].

Значним виявом змін у ставленні до жінок під час російсько-української війни і відповідного захисту жіночих прав є зміна назви свята 14 жовтня з Дня захисника України на День захисників і захисниць України [5]. Досвід 2014 року підтвердив, що з початком агресії росії проти України жінки піднялися боронити нашу Батьківщину пліч-о-пліч з чоловіками. Військовозобов'язані були мобілізовані, а більша частина поповнили лави ЗСУ добровільно і разом з чоловіками виконували всі необхідні обов'язки, які вимагалися від них. Ця тенденція триває й сьогодні.

Отже, в умовах російсько-української війни питання гендерної рівності стало досить актуальним та спонукало до прийняття відповідних реформ, пов'язаних із забезпеченням певних умов несення служби військовими різної статі. Наша країна всіма можливими діями та засобами підтримує кар'єрний ріст жіночого складу, забезпечує доступ до здобуття різних спеціальностей відповідно до професійної придатності. Це є дієвим стимулом для розвитку потенціалу та формування досить високого статусу у військовій спільноті саме жіночого контингенту.

Література:

1. Баковецька О. Українські жінки у війнах ХХ–ХХІ століть. Молодий вчений. 2021. № 3(91). С. 152–156.

2. Наливайко Л. Р., Марценюк Л. В. Права жінок та гендерна рівність в Україні: проблеми теорії та практики. Приватне та публічне право. 2022. № 1. С. 61–66.

3. Проведення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних силах України та інших військових формуваннях: Закон України від 06.09.2018 р. № 2523-VIII.

4. Сеньовська Н. Л. Наші захисниці: гендерні стереотипи та патріотичне виховання". Про соціальну особистість у гендерному вимірі: теоретико-методологічні та прикладні аспекти: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Умань, 31 травня 2023 р.). Умань, 2023. С. 200–202.

5. Кілар А. "Зміна уявлень про роль жінки в російсько-українській війні 2014–2022 рр." Народознавчі зошити. 2022. № 5(167). С. 1013–1040.

Науковий керівник: к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри теорії права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого А. М. Мерник.

Збірник тез

Науково-практичної конференції
«Юридична весна:
права людини в умовах воєнного стану»,
присвяченої захисту прав людини в Україні
в умовах дії воєнного стану
(електронне видання)

(м. Харків, 15 квітня 2024 року)

Відповідальний редактор – *Мерник А. М.*